

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Pedagogická fakulta

Katedra dějin a didaktiky dějepisu

*Československý archeologický výzkum v Núbii a Abusíru a jeho ohlasy ve
vzpomínkách pamětníků a v dobovém tisku*

Bakalářská práce

*Czechoslovak archeological research in Nubia and Abusir and its echoes in
memories of witnesses and in the press*

Bachelor thesis

**Studijní program Specializace v pedagogice
Učitelství dějepisu a základů společenských věd**

Vedoucí práce:

Prof. PhDr. Petr Charvát, DrSc.

Autor:

Lukáš Tomášek

Anotace

Práce se věnuje výzkumům archeologických expedic Československého egyptologického ústavu a jejich následnému zhodnocení v domácím tisku (hlavně tištěným periodikům). Dává si za cíl odpovědět na otázku, v čem byly tyto expedice tak výjimečné, a zda se jim dostalo patřičného mediálního ohlasu. Suchý popis vykopávek je doplněn i o dobrodružnou část, která je zde zastoupená formou vzpomínek lékaře Evžena Strouhala, který se stal hlavním propagátorem výprav do Nubie. Práce se věnuje i vztahům Československa a Egypta, protože i tehdejší mezinárodní politická situace měla vliv na rozvoj domácí egyptologie a možnost provádět výzkumy přímo v Egyptě.

Annotation

The bachelor thesis deals with research of archaeological expeditions Czechoslovak Institute of Egyptology and their subsequent appreciation in the domestic press (mainly printed periodicals). It aims to answer the question of what these expeditions were so exceptional, and whether they received proper media coverage. A dry description of excavations completes adventurous part of which is represented in the form of memories doctor Evzen Strouhal, who became a major promoter of expeditions to Nubia. Work is devoted to relations of Czechoslovakia and Egypt, as well as former international political situation has had an impact on the development of domestic Egyptology and the opportunity to conduct research directly in Egypt.

Klíčová slova

archeologie, Československo, Egypt, egyptologie, expedice, tisk, noviny, periodikum, tištěná média, Nubie, Evžen Strouhal, Zbyněk Žába

Key words

archeology, Czechoslovakia, Egypt, egyptology, expedition, press, newspapers, periodic, journal, print media, Nubia, Eugen Strouhal, Zbynek Žaba

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem svoji práci vypracoval samostatně a pouze na základě uvedené literatury a pramenů.

Podpis .....

V Praze dne

Poděkování

Děkuji hlavně svému vedoucímu, profesoru PhDr. Petru Charvátovi, DrSc., za cenné rady a nasměrování mého tématu, jakož i v doporučení zdrojů pro moji práci. Děkuji rovněž pracovníci Masarykova ústavu Akademie věd České republiky, magistře Adéle Jůnové-Mackové, za ochotu a pomoc ve výběru neprobádaného tématu. Také nesmím zapomenout na pracovníky archivu ministerstva zahraničí, kteří mi umožnili nahlédnout do svých fondů, stejně jako PhDr. Jiřině Růžové, vedoucí knihovny a archivu Českého egyptologického ústavu, jejíž ochota mi byla velice užitečná a cenná.

Obsah

0.0 Úvod.....	5
1.0 Zájem o Egypt a egyptologii v českých zemích.....	9
1.1 Historie egyptologie v českých zemích.....	9
1.2 Německá egyptologická škola v Praze	13
1.3 Egypt a Vojta Náprstek.....	16
1.4 Egyptská sbírka Národního (Náprstkova) muzea.....	19
1.5 Založení Československého egyptologického ústavu.....	22
2.0 Egypt a Československo.....	24
2.1 Historický vývoj Egypta.....	24
2.2. Vztahy Egypta s Československem v 50. a 60. letech.....	26
3.0 Expedice do Nubie a výzkum Ptahšepsovy mastaby.....	32
3.1 Historie Asuánských přehrad.....	34
3.2 1. expedice (duben až srpen / prosinec 1961).....	37
3.3 2. expedice (červen až září 1962).....	48
3.4 3. a 4. expedice (březen až září 1963 a duben až květen 1964).....	49
3.5 5. expedice (březen až květen 1965).....	53
3.6 Záchrana Abú Simbelu (1963-1968).....	58
3.7 Záchrana Philae (1972-1980).....	62
3.8 Výzkum Ptahšepsovy mastaby v Abúsíru (1960-1974).....	63
4.0 Ohlas expedic nejen v dobovém tisku.....	67
5.0 Rozbor a interpretace expedic a výzkumných prací.....	72
6.0 Závěr	76
7.0 Přehled expedic do Egypta (1960-1970).....	79
8.0 Seznam použité literatury a zdrojů.....	79
8.1. Literatura.....	79
8.2 Prameny:.....	80
8.3 Elektronické zdroje.....	81

0.0 Úvod

Egypt. Pod tímto slovem si jistě miliony lidí představí pyramidy, faraony, možná taky moře a sluncem rozpálený písek Sahary, již se dnes na území Egypta říká Libyjská poušť. Staří Egyptané ji zase nazývali Západní pouští, protože leží na západním břehu řeky Nilu. Stejně motivy se jistě vybavovaly i obyvatelům Československa před půl stoletím, i když ti neměli na rozdíl od nás možnost jednoduše vycestovat. Přesto mnoho našich autorů napsalo už v té době o Egyptu a jeho zaniklé (a přece svým způsobem věčné) civilizaci spousty knih. Egypt prostě Čechy fascinuje stejně, jako fascinovala Egyptany jejich životadárná řeka.

Nil byl pro Egyptany posvátný, byl zdrojem života, kolem Nilu vyrůstaly města a chrámy. Byl samozřejmě také hlavní obchodní tepnou státu, jímž je i dodnes. Tisíce lodí ročně urazí trasu proti proudu Nilu z jeho široké delty, přes Káhiru až k Asuánské přehradě, vybudované na popud prezidenta Násira¹ (i proto se této vodní nádrži přezdívá Násirovo jezero). Ale jak se vlastně stalo, že tato země na Nilu tak okouzluje náš malý středoevropský národ, který nemá koloniální minulost? Jak je možné, že v tak specifickém oboru, jakým je egyptologie, mají obrovské zásluhy Češi, potažmo Slováci, zkrátka obyvatelé malých středoevropských států?

Možná je to tím, že je to pro nás známá i neznámá země. Známa jako kultura pyramid, které si stavěli faraoni jako svůj věčný příbytek a bránu na onen svět. Už Kryštof Harant z Polžic a Bezdruzic², napsal cestopis o své cestě do Palestiny a Egypta³, který navštívil roku 1598 a ze kterého se už tehdy mohli čeští učenci a měšťané dozvědět o Egyptu a jeho kultuře. Kromě Haranta navštívil Egypt další renesanční cestovatel z Čech a to Martin Kabátník⁴. Rovněž v Bibli máme četné pasáže o Egyptě, zvláště pak ve Starém zákoně v knize Exodus⁵, ze které mohli čeští pravověrní křesťané, nebo židé, šířit povědomí o tom, že existuje nějaký Egypt, že tam teče nějaký Nil a že odsud faraon vyhnal židovský lid. V Novém zákoně se zase píše o tom, že nejvýznamnější postava křesťanství, Ježíš Kristus, vyrůstal v Egyptě, kam musel s rodinou uprchnout před pronásledováním krále Heroda⁶. Ovšem až do objevu a rozluštění Rosettské desky na sklonku 18.století⁷, pro nás tamní písmo a řeč byly velkou neznámou. Stejně to bylo s dějinami Egypta až do

---

1 Gamál Abd-al Násir (1918-1970), byl v letech 1956-1970 druhý prezident Egypta

2 český renesanční šlechtic, cestovatel a spisovatel, žil v letech 1564 až 1621

3 *Putování aneb Cesta z království českého do Benátek a odtud do země Svaté, země judské a dále do Egypta a velikého města Kairu, potom na horu Oreb, Sinai a sv. Kateřiny v pusté Arabii ležící*

4 Cesta z Čech do Jeruzaléma a Egypta Martina Kabátníka z Litomyšle a na té cestě sepsání rozličných zemí, krajin, měst a způsobův jich i také obyčejův lidí vnově vytištěná. Léta Páně 1539, s. 1.

5 Exodus. *Bible: překlad 21. století*. Vyd. 1. Praha: Biblion, 2009, s. 63-79. ISBN 978-80-87282-00-7.

6 Nový Zákon, Matouš. *Bible: překlad 21. století*. Vyd. 1. Praha: Biblion, 2009, s. 1257. ISBN 978-80-87282-00-7.

7 Jean-Francois Champolion rozluštil hieroglyfy pomocí žulové desky, kterou objevil fr. důstojník Pierre Bouchard 15. července roku 1799 u města Rosetta. Je na ní text v hieroglyfickém, démotickém a řeckém písmu, podle kterého jej Champolion přeložil

vzniku a rozvoje egyptologie jako takové, jejímž zakladatelem byl právě Champollion⁸.

Dnes jde o velice populární obor zvláště v laické veřejnosti. Vděčí za to hlavně objevu Tutanchamonova pokladu v Údolí králů, americkým archeologem Howardem Carterem a jeho týmem v roce 1922⁹, který pracoval pro Lorda Carnarvona, který bohužel nedlouho po objevu zemřel. Máme štěstí, že podmínky, ve kterých Egyptané stavěli pyramidy, oslnivé chrámy a paláce, umožnily jejich relativně dobré zachování, a je toho tedy mnoho k prozkoumávání. Také je jasné, že je zatím objevena jen část celého kulturního dědictví 3 tisíce let trvající kultury, jejíž existenci ukončila až expanze Perské říše za Kambýsa II. v šestém století před naším letopočtem¹⁰.

K povědomí o Egyptu krom pyramid a Tutanchamonově pokladu přispívá i románek egyptské královny Kleopatry¹¹, která podle antických pramenů oplývala krásou a šarmem, který učaroval římskému vojevůdci Gaiovi Juliu Caesarovi¹². Dokonce s ním splodila syna¹³, který měl být příštím egyptským králem a spojencem plánované římsko-egyptské koalice, neboť pro Římskou říši byl Egypt klíčovou mocností pro své bohaté obilné zásoby. V Římě ale vypukl převrat¹⁴ vedený jeho adoptivním synem Gaiem Brutem, který nechal Caesara odstranit a Egypt se po nepodařeném spojení Kleopatry s Markem Antoniem stal římskou provincií¹⁵, v podstatě kolonií nového impéria transformovaného z republikánského zřízení na císařství.

Je to zajímavé, ale málokterá země a málokterý národ má o Egypt takový zájem jako Češi. Dokladem tomuto faktu budiž velká úspěšnost muzikálu Kleopatra¹⁶, nebo oblíbenosti románu Egyptan Sinuhet u českých čtenářů¹⁷. Ale nejsou to jen romány o Egyptě, jako například Egyptologové od Kingsleyho Amise, nebo odbornější publikace Christiana Jacqa (Egyptanky, Egypt velkých faraonů aj.), potažmo domácího autora Vojtecha Zamarovského, který československé čtenáře uchvátil zejména svými knihami Jejich veličenstva pyramidy a Bohové a králové starověkého Egypta, kterou přečetl snad každý fanoušek staroegyptské kultury a dějin Egypta. Už na přelomu 19. a 20.století se egyptské prvky dostaly do celoevropského kulturního rámce, ať už šlo o architekturu, nebo umění. Čechy nebyly výjimkou. Stejně tak na filmovém plátně

8 Jean-Francois Champollion, francouzský archeolog a polyglot (1790-1832)

9 25.listopadu objevili hrobku s nedotčenými poklady 12. faraona 18. dynastie (Nová Říše)

10 roku 525 př.n.l. Kambýses II. dobývá Egypt, zajímá a později popraví egyptského krále Psamtéka III.

11 Kleopatra VII.(69-30 př.n.l.) byla sestrou faraonů faraonů Ptolemaia XIII. a XIV.

12 měla milostný poměr s Gaiem Juliem Caesarem (100-44 př.n.l.), který ji umožnil samovládu a po jeho zavraždění (44 př.n.l.) i s jeho přítelem Markem Antoniem (83-30 př.n.l.)

13 Ptolemaios XV. Kaisarion (47-30 př.n.l.), byl spoluvládce Kleopatry a po její smrti byl zavražděn na popud Octaviana

14 Roku 44 př.n.l. byl 15.března Caesar zavražděn skupinou senátorů kolem jeho adoptivního syna Gaia Bruta. Cílem převratu bylo obnovit republiku, která pod Caesarovým vedením směřovala k absolutistické monarchii

15 prohrál válku s Gaiem Octavianem (63 př.n.l.-14), který se později stal císařem jako Augustus (Vznešený)

16 Muzikál o životě egyptské královny a milenky dvou velkých římských vojevůdců měl premiéru 2. února 2002 v divadle Broadway. Autorem hudby je Michal David a režisérem Filip Renč. Dočkal se několika repríz a dodnes patří k nejpobulárnějším muzikálům na české divadelní scéně

17 vysoké hodnocení na databazeknih.cz a cdb.cz

je tematika Egypta velice populárním a vděčným motivem. Příkladem budiž série filmů Mumie¹⁸ z přelomu století, jejíž první film byl dokonce nominován na Cenu Akademie¹⁹ a cenu BAFTA²⁰. I přesto, že České země neměly (a bohužel dodnes nemají!) stálou egyptologickou expozici, máme v různých sbírkách českých šlechticů a muzeí četné sbírky, nebo jednotliviny s egyptskou tematikou.

Nejspíš hraje roli i fakt, že ačkoliv jde o kulturu chronologicky vzdálenou, geograficky není až tak vzdálená, navíc i když je Egypt situovaný na africkém kontinentu, jehož byl vždy součástí, málokdo si Afriku spojí zrovna s pyramidami. Jeho kulturní vliv na Evropu byl dlouho dobu velice silný. Tajemno, exotika, silné příběhy a povědomí o nich z tohoto koutu světa dělají dojem, jako by tato země vždycky byla součástí našeho evropského civilizačního okruhu, i když to vlastně není pravda, nebo jen velmi částečně. Tak vzdálená a přece tak blízká. To je pro nás dodnes země na Nilu. A taky v ní bylo vynalezeno pivo.

Úkolem této práce je nastínit pohled dobového tisku, popřípadě komunistického režimu na egyptologii, která zde měla tradici už od první republiky a jenž zapustila v našich končinách kořeny už na sklonku dualistické monarchie²¹. Měla by odpovědět na otázku jakým způsobem byly práce československých archeologů v Egyptě prezentovány v dobovém tisku pro širší veřejnost, jaké měly ohlasy v neodborných kruzích a proč mohl tak specifický obor, navíc vzniklý v našem prostředí za první republiky, existovat i v krušných 50.letech minulého století a mohl se dále rozvíjet. Dnešní egyptologové mohou děkovat úsilí svých předchůdců za minulého režimu, ať už pracovali pro komunistické Československo, nebo za nacistické okupace pro exilovou vládu. Téma práce jsem si zvolil proto, že už do dětství se o Egypt a jeho dějiny hluboce zajímám a mým původním studijním záměrem bylo egyptologii vystudovat na Filozofické fakultě a i přesto, že jsem nakonec šel studovat zcela jiný obor, tato práce mne k mému nejbližšímu zájmu svým způsobem vrací a jsem vděčný, že ji mohu zpracovat i na fakultě dějin na Pedagogické fakultě. Původní myšlenkou bylo, že bych se věnoval specifiku egyptologie u nás jako vědního oboru a důvodům, proč zde byla tak populární, ale po zjištění, že už podobnou práci napsala přede mnou Mgr. Adéla Jůnová-Macková, která mi také s touto prací velice pomohla (především s výběrem tématu) jsem se rozhodl pro toto téma expedic do Núbie i proto, že jsem se ve svém zájmu o egyptologii k tomuto sám ještě nedostal a mohl jsem si tak prohloubit své znalosti. Rovněž mám kladný vztah ke psaní a žurnalistice, což byl také motiv pro zvolení tohoto tématu.

---

18 Mumie (1999, Stephen Sommers), Mumie se vrací (2001, Stephen Sommers), Král Škorpión (2002, Chuck Russell)

19 nominace na Oscara pro film Mumie (1999, Sommers) za nejlepší zvuk

20 nominace BAFTA za vizuální efekty

21 František Lexa přednášel egyptologii na pražské univerzitě ještě před vznikem republiky 28.10.1918

Práce je rozdělena do několika oddílů, přičemž v prvním jsem uvedl stručnou historii československé egyptologie do 60.let a připomenul důležitou roli tzv. pražské německé egyptologické školy. Věnuji také krátkou kapitulu historii Egypta, kde ovšem narážím na problém datování, které se v mnoha zdrojích liší, tedy alespoň do Nové říše. Já jsem si jako zdroj pro uvedená data vybral *Objevování země na Nilu od předních českých egyptologů*, která sice osm let stará, ale pořád je to kvalitně zpracovaná odborná literatura.

1.0 Zájem o Egypt a egyptologii v českých zemích

1.1 Historie egyptologie v českých zemích

Ještě před tím, než se egyptologií začal zabývat František Lexa, se dějinami Egypta a potažmo celou kulturou země na Nilu zabýval **Giovanni Kminek-Szedlo**²² (1828-1896), kterýžto však pracoval i zemřel v Itálii, ačkoliv se narodil 12.dubna 1828 v Praze, kde vystudoval filozofickou fakultu Karlo-Ferdinandovy univerzity²³, kam byl přijat po absolvování gymnázia v Plzni v letech 1841 až 1846. Jelikož se ale v revolučním roce 1848 účastnil bojů na barikádách²⁴, byl proti své vůli odveden do armády. Z ní se dostal až když došlo k převelení pluku do severní Itálie a po odchodu z armády, se se změněným jménem usadil v Bologni, kde se začal věnovat právě studiu egyptologie. Od roku 1871 do své smrti pracoval v Městském muzeu v Bologni jako kurátor tamější egyptské sbírky. První velké dílo, které napsal nese název *Velký sarkofág městského muzea v Bologni*²⁵ a vydal jej roku 1876. O dva roky později byl jmenován docentem egyptologie na místní univerzitě. Rok před svou smrtí vydal souborný katalog egyptské sbírky městského archeologického muzea²⁶.

Okrajově se zejména dějinám Egypta věnoval i **Justin V. Prášek**, profesor a pedagog z Brandýsa nad Labem (narozen 7.srpna 1853 a zemřel 23. prosince 1924), jehož hlavní zájem se ale soustřeďoval na země klínopisné oblasti²⁷ a Řecka.

---

22 článek Jan Kminek-Szedlo na portálu starovekyegypt.net, rubrika Čeští egyptologové

23 Univerzita Karlova byla roku 1654 císařem Ferdinandem III. sjednocena jako Karlo-Ferdinandova a pod tímto názvem fungovala až do roku 1920, kdy v tu dobu už rozdělená univerzita na českou a německou část vypustila z obou názvů jméno Ferdinanda (lex Mareš)

24 Roku 1848 vypukla v Praze revoluce proti absolutistickému vedení království, která znamenala například zrušení poddanství

25 *Il grande sarcofago del Museo di Bologna*

26 *Museo Civico di Bologna. Catalogo di Antichita Egizie*, Torino 1895 (reprint Wiesbaden 1981).

27 Mezopotámie (dnešní Irák a okolní státy)

Opravdovým zakladatelem československé egyptologie byl až **František Lexa** (1876-1960), středoškolský profesor a orientalista, jenž stál u zrodu Československého egyptologického ústavu při katedře orientalistiky. Profesor František Lexa se narodil 5. dubna 1876 v Pardubicích jako syn advokáta Vilibalda Lexy. Měl šest sourozenců. Rodina se brzy přestěhovala do Prahy. Zde navštěvoval gymnázium v Žitné ulici, kde ho mimo jiné vyučoval i Alois Jirásek, se kterým vedl korespondenci, kde si žák a učitel navzájem pochvalovali své četné vědecké úspěchy. Po maturitě studoval matematiku a fyziku, aby se jednoho dne stal středoškolským učitelem těchto disciplín. Od roku 1901 působil na gymnáziu v Hradci Králové. Po získání titulu PhDr. se rozhodl z exaktních věd přesedlat na humanitní a zvolil si psychologii. K habilitaci v tomto oboru si vybral téma původ a psychologie písma a začal zkoumat od nejstarších písemných systémů, přičemž egyptské hieroglyfy jej tak zaujaly, že z nich uveřejnil roku 1905 a 1906 překlady v ročence královéhradeckého gymnázia, na kterém učil. Ty zaujaly profesora orientalistiky na filozofické fakultě Rudolfa Dvořáka natolik, že Lexa dostal stipendia pro pobyt v zahraničí. Osudovou knihou se mu stala *Mluvnice staré egyptštiny* sepsaná Adolfem Ermanem²⁸. S vynikajícími matematickými schopnostmi a znalostí logiky velmi rychle egyptské písmo i řeč ovládl a snadno přeložil jednu kapitolu z Knihy mrtvých. Dva semestry působil u doktora Adolfa Ermanna v Berlíně (1907/1908) a navazující semestr ještě u profesora Wilhelma Spiegelberga ve Štrasburku (tehdy v Německu).

Ve Štrasburku objevil svoji vášeň pro démotštinu - předposlední fázi staroegyptského jazyka. Už tehdy začal pracovat na své habilitační práci *O poměru ducha, duše a těla u Egyptanů staré říše*, která se kvůli vypuknutí první světové války dočkala vydání až roku 1917. Až roku 1919 byl jmenován soukromým docentem egyptologie na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy. Zde začal svojí výuku přednáškovým cyklem o staroegyptském písmu a gramatice jazyka starých Egyptanů na příkladech z dochovaných textů. Byla zde možná inspirace kolegou z Německa, doktorem Nathanielem Reichem (1876-1943). Za připomenutí stojí Lexova práce "O staroegyptském čarodějnictví", která vyšla v roce 1923. Od roku 1922 byl Lexa řádným profesorem egyptologie. Z jeho knih se na trhu staly bestsellery, stály se na ně fronty, což způsobilo na českém knižním trhu malou revoluci²⁹. Staroegyptské čarodějnictví vyšlo v několika vydáních. Později se zaměřil svým bádáním a přednáškami na démotštinu³⁰, což bylo písmo spodních vrstev obyvatelstva - obchodníků, řemeslníků, rolníků apod. Po jistou dobu byl František Lexa jediný člověk, který v Evropě učil démotštinu na vysoké škole.

V rámci jeho seminářů se mu podařilo vytvořit zájmovou skupinu nadšenců do staroegyptského písma a jazyka. Jeho výuku přerušilo až zavření univerzit nacistickým režimem 17.

---

28 člen tzv. Berlínského slovníku

29 Miroslav Verner, Jan Boněk: *Můj život s Egyptem*

30 roku 1938 vydává svoji Gramatiku démotštiny (fr. *Grammaire démotique*)

listopadu 1939³¹. O rok později byl profesor Lexa nucen odejít do penze. Už roku 1925 se Lexovi podařilo založit na Filozofické fakultě Egyptologický seminář, který byl takovým předchůdcem Československého egyptologického ústavu. Po odchodu Jaroslava Černého do Spojeného království se stal spolu se Zbyňkem Žábou, dalším svým žákem vedoucím semináře. V roce 1956 Lexa a Žába odcestovali do Egypta v rámci československé kulturní delegace, aby tam nastínili plán kulturní spolupráce obou států.

Již v návrhu plánu kulturní spolupráce se objevila myšlenka na založení egyptologického ústavu se sídlem v Praze i Káhiře. Už o dva roky později se tato myšlenka stala skutečností a prvním ředitelem nově založeného *Československého egyptologického ústavu* se stal profesor Lexa.

Mezi Lexovy nejvýraznější žáky lze řadit profesora **Jaroslava Černého**, který se 22. srpna 1898 v Plzni, ale studovat odešel do Prahy, kde se stal na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v letním semestru 1919, Lexovým žákem. Už během středoškolských studií projevoval zájem o starověké dějiny a dojížděl se vzdělávat i do Berlína. Ještě před Lexou, se kterým se poznal již krátce po maturitě (kterou zakončil vyznamenáním) byl žákem dalšího známého českého archeologa a badatele - Bedřicha Hrozného. Po promoci (PhDr.) nemohl nalézt odpovídající zaměstnání a tak pracoval tři roky v Živnostenské bance, posléze (1925) odjel na stipendijní pobyt do Egypta, kde začal spolupracovat s francouzskou archeologickou expedicí v Dér-el Medíně a také s Egyptským muzeem v Káhiře.

Roku 1929 získal na FF UK habilitaci³² na docenturu a až do začátku druhé světové války pobýval střídavě v Československu a v Egyptě. Během konfliktu vykonával v Egyptě pozici kulturního ataše československé exilové vlády. Po válce, roku 1946, se stal profesorem na University College v Londýně a od roku 1951 začal působit jako profesor egyptologie na univerzitě v Oxfordu³³. Od roku 1968 žil v nuceném exilu, ačkoliv mu bylo slibováno vědecko-pedagogické působení v Praze, i v Brně. V Oxfordu žil až do své smrti 29. května roku 1970. Podílel se velkou měrou na rozvoji egyptologického ústavu FF UK a odkázal mu svoji rozsáhlou knihovnu, která ve své době byla největší na světě, co se týče egyptologie. Byl největším znalcem hieratického písma a novoegyptštiny.

---

31 dnes tuto událost připomíná Mezinárodní den studentstva a v České republice je tento den státním svátkem

32 studie Kult Amenhotepa I. mezi řemeslníky v Dér-el Medíně byla přijata jako habilitační práce, soukromým docentem se stal až roku 1930, po svém návratu z vykopávek

33 do roku 1965, kdy odešel do penze

Jestliže byl František Lexa zakladatelem a Jaroslav Černý mecenášem, tehdy ještě československé, egyptologie, tak Zbyněk Žába byl jejím otcem.

Zbyněk Žába (1917-1971) se narodil v Doubravících u Dvora Králové v učitelské rodině. Po gymnaziálním studiu v Hradci Králové se roku 1938 zapsal na klasickou filologii a srovnávací jazykozpyt na FF UK, jelikož už při středoškolských studiích vynikal v řečtině a latině. Následně si zapsal egyptologii, který se po skončení války stal jeho hlavním oborem. Navštěvoval jak přednášky profesora Lexy, tak soukromé hodiny hieratického písma u Jaroslava Černého. Roku 1947 se stal výpomocným asistentem egyptologického semináře. Roku 1954 se stal docentem egyptologie. O pět let později byl jmenován profesorem. V době, kdy po smrti Františka Lexy stál v čele Egyptologického ústavu, bylo podniknuto do Egypta devět expedic. Byl nadaným polyglotem. *„Kdo chce být egyptologem, musí mít nadání nejen pro moderní jazyky, v nichž je publikována většina literatury, tedy němčinu, francouzštinu a angličtinu. Musí se seriózně zabývat i latinou a řečtinou, Z dalších jazyků je nezbytná arabština. A to není všechno. Krom historických stadií egyptštiny je třeba zvládnout i úskalí písma hieroglyfického, hieratického, demotického a koptského“*, řekl, když se tím českých egyptologů plavil v rámci záchranné akce UNESCO na katamaránu v Núbii. Zde to byl právě on, kdo vyjednal pro československou expedici největší koncesi v mezinárodní konkurenci, ač byl bez lidí, bez peněz a bez potřebného vybavení, kdy všechno musel teprve pracně shánět.

Zajímavou kapitolou jeho života je jeho vztah k vládnoucímu režimu, případně přímo ke Komunistické straně. V korespondencích³⁴, ať už byly oficiální (kde se to očekávalo), nebo soukromé (kde je to značně podezřelé) si od státní ideologie nedržel odstup, spíše naopak. Z administrativy, ale i ze soukromé korespondence by se na první pohled dalo říci, že byl Žába nadšeným komunistou. Ovšem možné taky je, že jen s režimem nechtěl mít problémy a tak na sebe nechtěl upozorňovat a nedat tak režimu sebemenší záminku pro jeho odstranění z vedení ústavu³⁵. Dost možná byl jako výše postavený úředník sledován Státní bezpečností, ale to je asi neprokazatelné. Další možností prostě je, že ani neměl důvod se režimu nějak vzpouzet, už proto, že na svou dobu pobíral nadprůměrný plat³⁶. Ostatně existují i soukromé korespondence, kde Žába zakončuje dopis jen "váš ZZ"³⁷. Nejdůležitější je, že zanechal dílo, na kterém mohli stavět jeho nástupci v čele ústavu a učinil z československé egyptologie vědní obor světového významu a vydobyl mu patřičné mezinárodní renomé už jenom tím, že inicioval účast československé expedice

34 archiv ČEgÚ, č.j. XX/23/1961

35 rozhovor autora práce s PhDr. Hanou Navrátilovou, egyptoložkou a pracovnící ČEgÚ o vztahu Zbyňka Žáby ke komunismu

36 archiv ČEgÚ - základní plat 2.stupně, kategorie VII byl v 60 letech 4200 Kčs plus odměna za výkon funkce ředitele ústavu

37 archiv ČEgÚ, č.j. XX/1/1952, tato se týká lékařských znalostí starých Egyptanů

na záchranné akci UNESCO. Zemřel náhle roku 1971 a v čele ústavu byl nahrazen Františkem Váhalou.

Ovšem Lexa neovlivnil svou prací a nadšením jen mužské absolventy. Lexovými žákyněmi byly například dcera českého antropologa a rovněž antropoložka se zaměřením na Egypt **Ludmila Matiegková** (Matějková, 1889-1960), Lexova dcera **Irena Zámostná**, jejíž kniha o staroegyptském tanci je citovaná i dnes, Valérie **Hažmuková**, která publikovala koptské papyry ze sbírky Orientálního ústavu v Praze, nebo **Pavla Fořtová-Šámalová** (1886-1974), jejímž přínosem jsou práce, popisující egyptské ornamenty.

K Lexovy se ovšem hlásili i zahraniční egyptologové jako například **Giuseppe Botti** (1889-1968), který jako profesor přednášel na univerzitách v Římě a ve Florencii. Z francouzských odborníků to byl kupříkladu profesor **Michel Malinin** (1900-1977), který vyučoval na École Pratique des Hautes Études v Paříži a který jakožto ruský emigrant před bolševickým režimem studoval v letech 1920-1925 na pražské Univerzitě Karlově.

1.2 Německá egyptologická škola v Praze

Zajímavým faktorem a jistým fenoménem Orientalistického ústavu byla dvojjazyčnost jeho badatelů. Sám Lexa vydával články a publikace v češtině a v němčině. Velkou část svých prací publikoval v německých novinách Prager Presse (Pražský tisk), čímž se dostáváme oklikou k tématu práce. Ale protože od roku 1882 byla Karlova (tehdy ještě Karlo-Ferdinandova) univerzita v Praze rozdělená na českou a německou část, vyučovali egyptologii v Praze i významní **němečtí archeologové**, kteří se habilitovali v oboru egyptologie. Pro tuto kapitolu vycházím z výstavy pořádané loni u příležitosti 100 let egyptologie na pražské univerzitě (**100 let egyptologie v Praze**).

Asi nejzvučnějším jménem z této plejády bylo **Nathaniel Reich**³⁸ (1876-1943). Pocházel z významné židovské rodiny, jeho otcem byl rabín. Narodil se 27. dubna 1876 v maďarském Sarváru, ale dětství strávil v rakouském Badenu, který leží blízko Vídně. Po maturitě na vídeňském gymnáziu (1897) se zapsal na místní univerzitu.

Byl velice nadaný a mohli bychom v jeho případě mluvit o polyglotismu, protože už jako mladý muž získal krom znalosti hebrejštiny, což bylo u syna rabína samozřejmé, také základy syrštiny, aramejštiny, arabštiny a na univerzitě, kam byl přijat, studoval i turečtinu a perštinu. Vedle toho stihl jeden semestr navštěvovat přednášky o fyzice a chemii na berlínské univerzitě (ZS 1898-

---

38 čteno Rajch

1899), nebo poté další semestr technické kreslení a mechaniku na c.k. Technické vysoké škole ve Vídni (ZS 1900-1901). V letním semestru roku 1900 rozšířil Reich své obzory studiem egyptologie, z jejíž fází byl nejvíce zaujat démotštinou. O čtyři roky později zakončil studium disertační prací na téma srovnávací jazykovědy. V následujících letech v Anglii a Německu shromažďoval a katalogizoval egyptské papyry, koptské a démotické rukopisy. V roce 1910 neuspěl s habilitací pro obor egyptologie, se zaměřením na démotštinu na vídeňské univerzitě, i přes doporučení habilitační komise, které bylo 20. října téhož roku zamítnuto na zasedání habilitační komise.

V roce 1913 se habilitoval úspěšně, ale až na c.k. Karlo-Ferdinandově univerzitě v Praze. Tam získal soukromou docenturu, když zaujal přednáškou na téma „Význam démotistiky pro egyptologii“. V zimním semestru 1913/1914 vypsál Reich přednášky týkající se jazyka, literatury a dějin starověkého Egypta. Další semestr nabídku předmětů rozšířil a posléze byla jeho skupina kurzů vedena pod hlavičkou *Egyptologie*. V těchto přednáškách se mohl v nových předmětech částečně vrátit ke svým studiím, když se některé jeho kurzy věnovaly znalostem přírodních věd starých Egyptanů, nebo jejich technické úrovni. Samozřejmě, že v tu dobu jeho přednášky nenavštěvovalo tolik lidí, co studuje egyptologii v Praze dnes. Nejvyšší počet posluchačů měl sedm. Z důvodu nedostatku peněz z pedagogické činnosti se musel Reich věnovat i publikační práci, která byla více honorována. Zpracoval tak například egyptské texty z muzea v Turíně a další aktivity, na které mu podporu poskytovala jak pražská německá, tak i vídeňská akademie věd.

Poslední semestr přednášel Reich v Praze v letech 1920-1921, kdy už ale nebydlel v Praze, ale ve Vídni a byl už vedený jako soukromý docent pro démotickou egyptštinu. Než se jím ale stal, musel projít novým habilitačním řízením, které se neobešlo bez drobné komplikace, se kterou se již setkal a to s faktem, že napoprvé jeho habilitaci neschválila většina sboru a tak musel podat stížnost.

Teprve v květnu 1920 bylo potvrzeno přenesení jeho *venia legendi* z Prahy do Vídně. Jeho cyklus přednášek na vídeňské univerzitě, věnovaný démotskému písmu, skončil dvouletou "dovolenou" v Severní Americe, kde bádá v tamějších muzeích (například v letech 1922-24 byl zastupujícím kurátorem egyptského oddělení Univerzitního muzea ve Filadelfii). V roce 1923 přišla nabídka na zpracování sbírky démotických papyrů Newyorské historické společnosti. V roce 1925 se mu dostalo mimořádné pocty, jelikož pro něj byla zřízena katedra egyptologie a papyrologie na Dropsie College of Hebrew and Cognate Learning ve Filadelfii, v jejímž čele stál až do své smrti. V roce 1926 získal místo hostujícího profesora egyptologie a dějin práva na univerzitě Johna Hopkinse v Baltimoru. Stejně jako v Evropě, i v Americe si přivydělával zpracováváním papyrových textů pro různé muzejní i soukromé instituce.

Byl členem několika vědeckých společností a to jak v Evropě, tak ve Spojených státech (American Oriental Society, Egypt Exploration Society atd). Z jeho bohaté vědecké tvorby stojí za zmínku edit odborného časopisu Mizraim, který založil roku 1933 a jehož poslední číslo (deváté) vyšlo roku 1938. Časopis se věnoval egyptologii, papyrologii, dějinám právních systémů starověkých civilizací a jejich vztahu k Levantě.

Dalším významným představitelem německé egyptologické školy v Praze byl **Theodor Hopfner** (1886-1946). Rodák z Trutnova nastoupil po německém reálném gymnáziu na klasickou filologii na německou část Karlo-Ferdinandovy univerzity v Praze. Kromě přednášek z klasické řečtiny navštěvoval i přednášky z germanistiky a orientalistiky. Už tam možná projevil zájem o egyptštinu a koptštinu. Stal se žákem Nathaniela Reicha a studia zakončil roku 1909, kdy získal oprávnění vyučovat řečtinu, latinu a němčinu. Do svého jmenování profesorem klasické filologie na filozofické fakultě německé K-F univerzity učil na několika pražských středních školách. Od roku 1919 byl soukromým docentem.

Pro egyptology se stal zajímavým až díky pracím o projevech náboženství v pozdní antice, zejména v Egyptě. Na německojazyčné univerzitě působil Hopfner v době, kdy se zde egyptština nevyučovala a tak aspoň skrze jeho přednášky se povědomí o egyptské kultuře v německých akademických kruzích na pražské univerzitě udrželo. Theodor Hopfner zapříčinil i to, že na německou univerzitu v Praze přišli egyptologové, o kterých bude řeč v následujících odstavcích: Ludwig Keimer a Viktor Stegemann. Prvnímu Hopfner pomohl habilitovat a druhého povolal pro posílení klasické filologie. Působil rovněž i ve vedení německé filozofické fakulty, v letech 1935 až 1936 byl jejím děkanem a následující rok potom proděkanem. Theodor Hopfner zemřel 9. února 1946 ve sběrném táboře v Praze-Ruzyni a letos tak uplynulo 70 let od jeho smrti.

Ludwig Keimer³⁹ (1892-1957) se narodil v německém Blumenthalu a kromě egyptologie vystudoval v Münsteru a Berlíně také germanistiku, dějiny starověku, ale stranou jeho zájmu nebyla ani klasická filologie, nebo ekonomie. Sedm let po své úspěšné habilitaci dostal od Ministerstva školství a osvěty povolení vyučovat na pražské německé univerzitě. Zahájil výuku v zimním semestru 1938/1939 a po odchodu Nathaniela Reicha se tak na pražské německé univerzitě opět objevila egyptologie. Od roku 1918 začal Keimer spolupracovat s cestovatelem a přírodovědcem Georgem Augustem Schweinfurthem (1836-1925), jehož velkým zájmem byl africký kontinent. Keimer opravdu vrátil výuku egyptologie do Prahy, o čemž svědčí i názvy jeho přednášek: "Úvod do egyptologie", "Úvod do mluvnice egyptštiny", "Úvod o kulturních dějin Egypta", "Thébské

---

39 čteno Kajmer

pohřebiště" a "Kult zvířat ve starověkém Egyptě". Praha se tak krátce stala jediným univerzitním městem střední Evropy, kde se egyptologie přednášela hned na dvou univerzitách. Na protest proti uzavření vysokých škol nacisty se Keimer, sám zapřísáhlý odpůrce nacismu, zřekl německého občanství, opustil zemi a vrátil se do Egypta (1940), kde jako egyptský občan (od 1951) a viceprezident Institutu d'Egypte 16.srpna 1957 zemřel.

Viktor Stegemann (1902-1948), docent klasické filologie na univerzitě ve Würzburgu, přišel do Prahy na pozvání Theodora Hopfnera, v říjnu 1940. Stegemann byl synem ředitele hornické školy, a po maturitě studoval v Heidelbergu a Mnichově kromě klasické filologie a starověkých dějin i egyptologii a koptštinu, a tato druhotná orientace otevřela možnost obnovit výuku egyptologie po odchodu Ludwiga Keimera. Stejně jako Hopfner před svou habilitací (1937) působil jako gymnaziální učitel. V Praze byla jeho hlavní výuková náplň klasická filologie a proto byly jeho egyptologické přednášky omezeného rozsahu. Zaměřoval se v nich na koptštinu, což byla poslední fáze staré egyptštiny. Koptštinu měl rozvrženou na tři semestry, kdy po prvosemestrálním úvodu (ZS 1943/44) následovalo čtení textů ze Sais (LS 1944) a nakonec studium dialektů (ZS 1944/45). Jeho výkladovým materiálem byly koptské texty, se kterými se seznámil už v průběhu svého studia.

Jeho stěžejní dílo Koptská paleografie patří k nezbytným pomůckám pro každého, kdo by se zabýval koptskou papyrologií. V letním semestru roku 1943 navíc otevřel kurz "Egypt a život v Egyptě od Diokleciána až po Fátimovce", který vedl spolu s arabistou Adolfem Grohmannem (1887-1977). Po druhé světové válce odešel do Německa, kde mu ale předčasná smrt 2.března 1948, zabránila v přijetí na prestižní Vysoké škole filozoficko-teologické v Augsburgu (Řezně).

1.3 Egypt a Vojta Náprstek

Vojta Náprstek, vlastním jménem Adalbert Fingerhut se narodil 17.dubna 1826 v rodině majitele lihovaru. Jméno Vojta Náprstek používal až posledních 14 let života. Již od dětství projevil zájem o daleké kraje a chtěl studovat orientalistiku. Ovšem na přání své matky Anny dal po gymnáziu přednost studiu práv ve Vídni. Po revoluci 1848, která byla potlačena emigroval s přítelkyní do Spojených států. Tam strávil deset let a po tu dobu se tam živil rozličnými způsoby, například byl truhlářem, knihkupcem, dokonce se zajímal i o tamní politiku. Právě jeho knihkupectví se stalo kulturním centrem krajanů, kteří přicházeli do USA po něm. Jako politik byl členem expedice, která měla od vlády za úkol prozkoumat indiánský kmen Dakota. Tehdy projevil zájem i o národopis.

Po svém návratu do Čech v roce 1858 se z rodinného pivovaru "U Halánků" stalo komunitní centrum české inteligence. Odtud se zabýval osvětovou činností, kterou pak šířil stejně jako myšlenku emancipace žen. Jeho iniciativou vznikl první ženský klub v Čechách - Americký klub dam. Díky jeho popularitě mezi vlastenci a krajany v zahraničí se jeho rodný dům proměnil v České průmyslové muzeum. Na jeho činnost mu přispívali například Emil Holub⁴⁰, Antonín Frič⁴¹, nebo Bedřich Hrozný⁴². Ovšem rodinný pivovar brzy přestal vyhovovat stále rostoucí národopisné sbírce, a tak byla na Betlémském náměstí postavena dnešní budova muzea, která nese jeho jméno. 1. června roku 1888 založil s Vilémem Kurzem Klub českých turistů. Po své smrti byl v německém Sasku⁴³ jako první Čech zpopelněn.

Právě v 60. letech, kdy se rozjela záchranná akce UNESCO, se Náprstkova knihovna, ve které její zakladatel shromažďoval literaturu ze zahraničí, ale i z domácích antikvariátů, stala nejbohatší soukromou knihovnou v Praze. Protože shromažďoval archiválie, týkající se života Čechů v zahraničí, dostalo se i na Čechy žijící v Egyptě. A protože se v jeho knihovně scházeli vědci, literáti a cestovatelé, kteří jeho knihovně odkazovali svoji literární a archivální pozůstalost, brzy se do jeho knihovny dostaly i četné materiály s egyptskou tematikou.

Jeho knihovna se stala zdrojem informací všech možných oborů lidské činnosti a významným skladištěm pokladů pro informace chtivé novináře, malíře, spisovatele, dramatiky, vzdělání chtivé ženy a školní mládež. Egyptské materiály se do fondu knihovny dostaly hlavně díky zásluze Viléma Němce, který organizoval v Egyptě lovecké výpravy a také Alberta Sachseho, který byl zástupce jablonecké bižuterie pro severoafrický trh. Například zde najdeme výukovou tabuli zobrazující Rossettskou desku, nebo fotografie českých cestovatelů v Egyptě.

Nejstarší fotografie z Egypta představuje sbírka přírodovědce a pedagoga Josefa Kořenského (1847-1938), kterou přivezl ze svých cest z let 1893 a 1894, na kterých jej doprovázel ještě Karel Řezníček. Spolu provedli jakousi cestu kolem světa, na které sbírali přírodniny a předměty uměleckého a etnografického charakteru. Část zabývající se Egyptem pochází z února a března 1894, kdy po příplutí z Indie cestovali sedm hodin vlakem ze Suez do Káhiry, kde si prohlédli památky a arabskou školu. Poté následovala cesta pět vlakem do Alexandrie a odtud návrat lodí do Evropy. Další zastavení v Egyptě měl Kořenský na cestě do Austrálie v letech 1900 a 1901, kdy v Suez popsal technologii odčerpání bahna. Ovšem fotografie, které se nacházejí ve sbírce Náprstkova muzea pocházejí z první cesty. Ovšem mnohé z nich byly nakoupeny od

---

40 Emil Holub (1847-1902), významný český cestovatel, lékař, etnograf a kartograf, vedl dvě výpravy do Jižní Afriky

41 Antonín Frič (1832-1913), český ichtyolog, ornitolog, geolog a paleontolog, ředitel Národního muzea, pro které získal Barrandovu sbírku

42 Bedřich Hrozný (1879-1952), byl český orientalista a znalec klínopisu, který rozluštil jazyk maloasijských Chetitů

43 protože rakousko-uherské zákony to tehdy neumožňovaly

fotoateliérů, které měly tehdy k dispozici velké množství fotografií, proto některá data uvedená na mnohých fotografiích se neshodují s datem Kořenského cesty. Fotografie zaznamenávají tehdejší podobu architektonických památek, přírodních památek, dále typy obyvatel, ateliérové scény a stylizované pouliční výjevy. Kořenským zakoupené ateliérové fotografie pocházejí z ateliérů Zangaki, Lekegian, nebo Bonfils.

Dalším souborem snímků je nevelký soubor negativů Bedřicha Machulky (1875-1954) a Richarda Štorcha (1877-1927). Stejně jako Vilém Němec i tito dva pánové pořádali v Egyptě lovecké výpravy. Země na Nilu byla jejich výchozím bodem pro další výpravy do okolních zemí, kdy se sem odtud vraceli na zotavenou. Machulka se roku 1902 z Libye přes Egypt dostal do zemí afrického rohu⁴⁴ a dál na Madagaskar. V té době Štorch v Egyptě pořizoval stereosnímky na zakázku Jaroslava Brázdy, majitele GEA. Od roku 1919 do roku 1925 už Štorch cestoval pouze do Egypta a to za účelem obchodu s koberci. Cestoval sem v zimním období, protože to bylo pro jeho zdraví méně vyčerpávající. Ve sbírce se zachovalo 63 negativů z Egypta - z Káhiry (např. tamní zoologická zahrada), z návštěvy památek (chrámy v Karnaku a Abú Simbelu, svatyně na ostrově Fílé), z Alexandrie (hlavně přístav), ze Suezu, z Núbie (zříceniny koptského chrámu, pohled z řeky na vesnice). Ateliérové fotografie žen jsou z velké části práce Richarda Štorcha, ovšem v Machulkově pozůstalosti najdeme nejvíce fotozáznamů z Egypta, přesněji 195 diapozitivů. Tyto diapozitivy jsou jen předělané negativy, které používali oba cestovatelé na svých přednáškách.

Po vzoru Emila Holuba, chtěl projít Afriku Josef Ladislav Erben (1888-1958), který na rozdíl od Holuba, který začal z jihu, chtěl dojít ze severu na jih kontinentu. Logicky tedy začal v Egyptě. Vylodil se v Alexandrii (v listopadu 1910), která ho velice zaujala, díky své rozmanitosti kultur. Kromě staroegyptských památek (navštívil Gízu, Sakkáru, Memfidu, Karnak i Théby) ho zaujala i islámská architektura. Odtud vlakem dojel do Asuánu, kde navštívil kláštery koptských křesťanů a navštívil i "sloní ostrov" Elefantinu. Nakonec ale Afriku neprocestoval, protože mu v tom zabránily boje v Súdánu po mahdistickém povstání. Do sbírky, kterou získalo muzeum až v roce 1996 se dostalo celkem 48 negativů ze zhruba stovky, kterou v severní Africe Erben pořídil. Nalezneme na nich především památky (pyramidy, Memnonovy kolosy, alej sfing v Karnaku, Esetin chrám na ostrově Fílé), ale také obrázky z rušných měst, nebo z vesnice felláhů. Ve sbírce je rovněž 26 kolorovaných⁴⁵ skleněných diapozitivů, které Erben promítal k přednáškám o svých cestách.

---

44 Somálsko, Etiopie, Eritrea, Keňa a Džibutsko

45 barvených

Další fond obsahuje pozůstalost cestovatele a novináře Viktora Mussika (1899-1952). Poprvé navštívil Egypt, když na své cestě do Asie, kam se vydal se dvěma kamarády v létě roku 1923 onemocněl v Alexandrii. Tehdy strávil za pomoci skautů měsíc v Káhiře, odkud po uzdravení odjel na Přední východ. Z tohoto krátkého pobytu však fotozáznamy nepořídil. Znovu se do Egypta vrátil už jako novinář roku 1931. Tehdy jako zpravodaj časopisu Venkov a Večer. Z Alexandrie odcestoval do Káhiry, kde zastupoval Venkov a Večer na Mezinárodní zemědělské výstavě. Odtud odjel do Port Saidu a následně odplul do Somálska a Etiopie. Na zpáteční cestě se vrátil do Egypta, aby si zde prohlédl známé starověké památky. Z Alexandrie pak lodí odplul na evropskou půdu. Z této cesty psal reportáže pro Venkov a Večer, které doplnil vlastními fotografiemi a perokresbami. Naposledy se krátce zastavil v Egyptě v roce 1937, kdy zde byl jako zpravodaj novin České slovo a taky časopisu A-Zet. Po této zastávce pokračoval na Přední východ. Ve sbírkách Náprstkova muzea je uloženo 56 negativů z jeho pobytu z roku 1931. Zbytek patrně zůstal v archivech redakcí novin a časopisů, ve kterých publikoval. Tematicky jsou jeho fotografie zaměřeny na život obyvatel města a venkova a také architektonická díla (mešity, Citadela v Káhiře, stará Asuánská přehrada). Památkám z dob faraonů není překvapivě věnována ani jedna fotografie.

1.4 Egyptská sbírka Národního (Náprstkova) muzea

V Českých zemích se zájem o Egypt odrazil i v tom, že již Národní muzeum, založené roku 1818⁴⁶, má od roku 1819 ve své sbírce artefakty z této severoafrické země na Nilu. Jde o mumii, kterou pro muzeum koupil Kašpar ze Šternberka a která byla napřed vystavená v domě U Zlatého anděla. Do sbírky muzea se další starožitnosti dostali hlavně skrze dary soukromých sběratelů. Symbolem sbírky se stal dar knížete Františka Colloredo-Mansfelda, totiž rakev jakéhosi Anchefenchonsua, která byla nejspíše objevena Battistou Belzoniem v Údolí králů a kterou muzeum získalo roku 1847. V roce 1937 získalo muzeum do sbírky předměty řemeslníků z Dér el-Medíny a tyto předměty nedaroval muzeu nikdo jiný než Jaroslav Černý. Tento dar Černý získal od Francouzského institutu orientální archeologie⁴⁷. V roce 1969 bylo založeno v Náprstkově muzeu asijských, afrických a amerických kultur Oddělení pravěku a starověku Předního východu a Afriky, který je dodnes vedle Českého egyptologického ústavu druhým pracovištěm svého druhu v zemi.

Do tohoto oddělení byly převedeny veškeré sbírky Národního muzea a později i nálezy ze slavné núbijské expedice UNESCO. Následně se do této nové sbírky dostali i artefakty ze soukromých sbírek šlechticů, které měli uložené na svých panstvích po celé zemi. Shromážďování

---

46 tehdy pod jménem Vlastenecké muzeum v Čechách

47 L'Institut français d'archéologie orientale

bylo dokončeno v 80.letech 20.století, kdy muzeum získalo kolekci arcivévodý Josefa Ferdinanda Habsburského, která byla do té doby uložena v Olomouci.

V této práci nás budou zajímat artefakty z expedic do Núbie v 60.letech minulého století. Začneme těmi z prvních dvou expedic do Táfy a Kertásí. Z těchto výzkumů se povedlo získat mnoho architektonických prvků Jižního chrámu v Táfě i ze zbytků římské pevnosti v Kertásí. Odtud například fragment sfingy (označení P 3493), nebo stéla s vyobrazením chodidla (P 3492), či dva bloky s reliéfy, z nichž první (P 3490) má na sobě vytesána lva z anfasu a druhý (P 3488) skrývá starořecký nápis se jménem Konnon. Z táfského Jižního chrámu získalo do sbírky část architrávu, na kterém je vidět část okřídleného slunce (P 3340, jedna z ikonografických podob boha slunce Ra) a také zlomek stély s pozůstatky nápisu ve starořečtině (P 3341).

V průběhu záchranné akce UNESCO československý tým zdokumentoval 243 skalních nápisů, z nichž některé se podařilo vysekat, některé ovšem musely být zaznamenány jen pomocí odlitků. Texty pochází z okolí Naga el-Girgáwí, kde v dobách Střední říše existoval velký přístav. Většina textů uvádí jména osob, které tehdy cestovaly do Núbie, jde tedy o jakési seznamy, které uvádějí vždy jméno, někdy postavení, a často též otce a někdy i dědečka dotyčné osoby. V některých případech je potvrzená i datace (např. P 3499).

Během další československé expedice v roce 1964, byly v oblasti mezi vesnicemi Naga el-Farík a Naga Abú Aša objeveny troje skalní hrobky. Ve druhé z nich byl nalezen velký počet lidských ostatků a osmadvacet fragmentů dvou sarkofágů z pískovce. Oba pocházejí z Nové říše. Sarkofágy nesly jména Nebnesuttauej (13 zlomků) a Becaref (nebo Bucartuef, 15 fragmentů). rakev prvního z nich (P 3222) byla vyrobena z měkkého nažloutlého pískovce a druhého (P 3223) z tvrdšího šedého. Oba sarkofágy na sobě měly zádušní hieroglyfické texty, včetně vyobrazení Anubise (Anupa)⁴⁸, boha mumifikace. Nápis, který se nám dochoval alespoň na Becarefově rakvi zní: „*Sestup, má matko Nuto*⁴⁹ (a rozestři nade mnou v tomto tvém jménu Nebeské jezero).“ Jde o verš 525 z Textů pyramid. Způsob provedení je odpovídající kvalitě řemeslné práce v provinčních oblastech. První rakev (P 3222) byla omalována celá bílou barvou, zatímco druhá (P 3223) modročernou. Obě rakve měly cirká dva metry. Barvy odkazují ke dvěma typům barvení rakví v dobách 18.dynastie - černým a bílým. Umožňují i přesnější dataci sarkofágů.

V průběhu čtvrté expedice, která se uskutečnila roku 1965, byla do sbírky získaná kolekce keramiky z doby pozdně merojské. Součástí tohoto souboru byla i socha hlavy představující buši *ba*⁵⁰. Keramika z pozdní doby Merojské říše byla bohatě a barevně zdobena. Pod vlivem helénismu

48 bůh s lidským tělem a šakalí hlavou

49 Nut byla bohyně nebes

50 Duše spojená s osobností člověka

se tato keramika stala nositelkou umělecké exprese⁵¹ své doby. Náměty pro motivy jsou převážně zvířecí a rostlinné, ale najdeme i figurální. Přejímané vzory byly lokálně upravovány a měly za důsledek specifičnost projevů této materiální kultury.

Další nálezy se týkají mastaby vezíra Ptahšepsese, který si nechal postavit skromnou hrobku a postupem času a v žebříčku moci nahoru si svoji hrobku rozšiřoval a to v několika fázích. Od konce Staré říše do poloviny dvanácté dynastie dávali Egypťané do hrodek svým mrtvým modely, vyobrazující předměty (nejčastěji lodě, potraviny a obydlí) a činností (rolnické a řemeslné). Muzeum nabízí k vidění figurky služebníků (P 5334, P 5336a, P 5336b, P 5337), kteří takové činnosti vykonávali. Z Ptahšepsesovy mastaby také pocházejí pečetidla, která na sobě mají nápis, odkazující k majiteli (zádušní kněz, ten, který je pověřen královskými záležitostmi...královský...⁵²).

Taktéž se zde našly zlomky nádob z tehdy velice oblíbeného materiálu - fajánsu. Jde o fragmenty misek⁵³, a šlo zřejmě o misky obětní, na kterých se podávaly vonné oleje a pryskyřice. Oběti se nejspíše přinášely bohyni Sachmet, jejíž kult zde vrcholil v době vlády 18. a 19. dynastie, ovšem v chrámu panovníka 5. dynastie Sahurea. Exempláře misek jsou světle modro-zeleně glazurované, mají hnědobílé jádro a červenohnědou barvou na sobě mají vyvedeny rostlinné motivy. Tyto motivy odkazují k bažinám a mokřadům. Můžeme na nich také nalézt motivy znovuzrození (ryby) a plodnosti (bohyně Hathor⁵⁴, zobrazovaná ve formě krávy).

Z pohřebiště poblíž Ptahšepsesovy mastaby máme i fragmentární artefakty rakví z nepálené hlíny. Jde o část sarkofágu zakrývající obličej. Části vystupující do prostoru jsou vytvořené modelováním (typicky nos) a náznaky dalších orgánů (oči) jsou namalovány nejčastěji černou, nebo tmavě modrou barvou. Na exponátu P 5461 byla pro tvář vybrána okrová barva, která tvoří rovněž podklad paruky (P 5466), která se v pohřební komoře také našla. U druhého fragmentu je obličejová část zbarvena do červenohnědého odstínu. V Pozdní době (26. dynastie, též doba sajská) přišel nárůst pohřební aktivity v okolí Ptahšepsesovy mastaby. Tyto pohřby se takřka výhradně týkaly chudších vrstev společnosti a proto i pohřební výbava těchto hrobů není tak bohatá. Byla zde ale nalezena zásobnice, ve které se uchovávaly ostatky mrtvých. Tyto zásobnice měly světle červenou barvu a nebyly nijak zdobené, jak je jinak pro Egypťany běžné. Zásobnice mají dvě ouška, na snadnější přenos a pod okrajem jsou viditelné troje drážky které jdou horizontálně po obvodu nádoby.

---

51 výraz, vyjádření, z latinského *expressus* - názorný, výrazný

52 Onderka, Pavel: *Objevování země na Nilu*, str. 76

53 Charvát, Petr, str. 102-103

54 bohyně lásky s kravími rohy a slunečním kotoučem

Toto byl jen stručný přehled nejzajímavějších exponátů sesbíraných z expedic do Núbie, kterým se podrobněji budu zabývat v dotyčných kapitolách. Následuje stručná historie Československého egyptologického ústavu.

1.5 Založení Československého egyptologického ústavu

Jak už bylo zmíněno, vznik Československého egyptologického ústavu (ČEÚ), byl provázán s myšlenkou co nejšířší spolupráce s egyptskými odborníky na památky, se kterou přišli František Lexa a Zbyněk Žába. Po úspěšných výměnných delegacích⁵⁵ a hlavně plánované účasti na expedici UNESCO v Núbii⁵⁶, na přelomu května a června roku 1956 napsal Zbyněk Žába žádost na Ministerstvo školství a kultury, kde vyslovil přání zřídit s plným souhlasem Lexy Egyptologický ústav v Káhiře jako stálé pracoviště, což vycházelo z „*potřeb naší egyptologie, která za nynějšího stavu bádání v tomto oboru nezbytně potřebuje přímý styk a spolupráci s Egyptem, nemá-li zůstat daleko pozadu za světovým průměrem nyní, kdy dosavadní způsoby práce na základě nepřímého materiálu, náhodně publikovaného, nepostačují už k řešení dnešních úkolů*“⁵⁷.

Návrh, který měl být začleněn už do kulturní dohody z roku 1957 se však nesetkal s valným ohlasem. Až teprve útok na Egypt⁵⁸ a následné omezení činnosti Francouzského ústavu orientální archeologie, stejně tak zastavení expedic z Velké Británie vedlo ministerstvo k tomu, aby se návrhem profesora Žáby začalo znovu zabývat. Žába začátkem roku 1957 poslal své návrhy s průvodními listy, kde odůvodňuje širěji dosah tohoto činu, prezidentovi Zápotockému⁵⁹ a náměstkovi vlády Kopeckému. Ti už měli souhlasné stanovisko ministerstva, jakož i rektora Univerzity Karlovy a dlouhá schvalovací procedura mohla začít. V připomínkovém řízení se totiž musely vyjádřit všechny strany, které na projektu participovaly, tedy jak ministerstva, tak i Akademie věd, Orientální ústav, katedra FF UK, její děkanát i rektorát univerzity jako celku.

Díky Orientálnímu ústavu nebylo zaměření čistě jen o výzkumu památek, ale svou práci zde mohli najít i arabisté, lingvisté apod. Po schválení kolegiem ministra školství a kultury (včetně financování)⁶⁰ se Žába osobně postaral o jeho hladké schválení i na egyptské straně, kde mu zdatně pomáhal prof. Selim Hasan. Žába přijal místo učitele na Vysoké škole jazyků v Káhiře, aby urychlil jednání a přípravy na egyptské straně. Mohl se tak ale i učit od zahraničních pracovníků.

---

55 Kulturní delegace vedená spisovatelem hercem Andrejem Bagárem, za účasti malíře a spisovatele A. Hoffmeistera

56 na kterou už při delegaci upozornil Žábu egyptský ministr školství Kamál ad-Dín Husajn, expedice UNESCO do Núbie se konala v létě roku 1961 - jejím výsledkem bylo nalezení Jižního chrámu v Táfě, zaměření římské pevnosti v Kertási a rovněž také výzkum pohřebišť ve Vádi Kitně a Kalábši

57 archiv ČEÚ

58 roku 1956 napadl Izrael, společně s Velkou Británií a Francií Egypt, obsadil Suezský průplav a to vedlo k takzvané Suezské krizi, jejímž důsledkem byla zvýšená nedůvěra mladé republiky vůči Západu a příklon k Sovětskému bloku

59 Antonín Zápotocký (1884-1957), byl komunistický politik, premiér a později prezident Československa (1953-57)

60 prof. RNDr. Paed. František Kahuda (1911-1987), fyzik, pedagog a 21. ministr školství Československa (1954-63)

Československý egyptologický ústav v Praze byl zřízen dne 1.října 1958 usnesením vlády ČSR a ředitelem byl zvolen František Lexa. Egyptské straně to trvalo déle a úřad v Káhiře byl otevřen až 20.května 1959. Ten den delegace v čele s československým velvyslancem, doktorem Arnoštem Karpíškem, oznámila založení ústavu v Káhiře. Pro egyptologii to byla světová událost. Bylo slíbeno začít s výzkumnými pracemi už nadcházející zimu, tedy na přelomu let 1959/1960. Práce ale začaly až květnu 1960. Od 1.ledna 1959, díky obětavé práci profesora Žáby byla pronajata budova, která egyptskému pracovišti ČEÚ sloužila dlouhá léta. Žába byl po smrti Františka Lexy roku 1960 zvolen ředitelem ústavu a na tomto postu setrval až do roku 1971. Ústavu dobyl mezinárodní renomé iniciováním účasti československého týmu na mezinárodní záchranné akci UNESCO v Núbii (1958-1960), kdy se povedlo přesunout o několik metrů chrámy v Abú Simbelu a rovněž úspěšné byly jeho expedice na vypátrání římské pevnosti v Kertási a ztraceného Jižního chrámu v Tářě.

Po předčasné smrti Zbyňka Žáby roku 1971, se ředitelem stal František Váhala, který ovšem po třech letech zemřel a vedení se ujal profesor Miroslav Verner, který provedl ústav normalizační dobou a ve funkci byl vystřídán až v roce 2000 a to Břetislavem Vachalou. Po něm roku 2006 převzal funkci profesor Ladislav Bareš a od roku 2013 vede ústav profesor Miroslav Bárta, který je mediálně známý svými komentáři a výstupy ohledně kolapsu a směřování nejen egyptské civilizace. Profesor Bareš od roku 2011 vede vykopávky v oblasti Abúsíru.

Organizace ústavu odpovídala organizaci vědeckého pracoviště při univerzitě. Lexa se jako ředitel zodpovídal děkanovi Filozofické fakulty. Vedoucím orgánem byla ústavní rada, která měla čtyři až sedm členů. Jednotliví členové byli jmenováni rektorem univerzity na návrh ředitele ústavu. Vnitřní členění vypadalo následovně: pracoviště v Praze, pracoviště v Káhiře, knihovna v Praze a stejně tak v Káhiře, technická a fotografická laboratoř a administrativní kancelář. Od svého počátku byl ústav rozdělen na oddělení egyptologické a arabistické.

Jak je z názvu mojí práce patrné, kromě faktografických informací nás v této práci bude zajímat i ohlas tisku, tedy odraz v tištěných médiích, skrze které se obyvatelé Československa mohly dozvědět, nebo případně nezvědět o událostech týkajících se bezprostředních vztahů ČSR a Egypta.

Co se týče prvotní mezní události, tedy založení Československého egyptologického ústavu v Praze, tak reakce na tuto významnou událost v dobovém tisku byla takřka nulová. Češi a Slováci se mohli dočíst jen to, že byl otevřen Československý egyptologický ústav (dále jen ČEÚ) v Káhiře a to ještě tato událost nestála redaktorovi ani za to, aby byla přímo zmíněná v titulku. Odkazují na

kratičkový článek Naši vědci v SAR⁶¹. Češi a Slováci tedy mohly nabýt mylného dojmu, že tento ústav funguje pouze v Egyptě a že pracovníci ústavu bydlí většinu roku v Egyptě a domů se vrací jen málokdy. Je s podivem, že takový úspěch československé vědy nestál redaktorům Rudého práva za delší článek. Jediným vysvětlení se zde jeví Násirova antikomunistická politika. Když se podíváme do dalších periodik, zjistíme, že redaktoři evidentně z jednoho zdroje přejímali články, proto nalezneme totožný text článku i v periodikách *Rovnost*⁶², *Lidová demokracie*⁶³ a posledně jmenované periodikum se této události jako jediné věnovalo podrobněji, když uvedlo po návratu expedice článek, ve kterém redaktoři vyzpovídali profesora Lexu, toho času ředitele ústavu. Z pohledu informačního je rozhovor opravdu bohatý a čtenář se dozví v čem spočívá práce čsl. vědců a dokonce i o poměrech vědeckých sil v ústavu. Z hlediska ideologického je zde akorát zmínka, že založení ústavu je dalším přínosem a důkazem plodné kulturní spolupráce ČSR a SAR⁶⁴. Další zmínka o založení a působení ČEÚ je k nalezení v časopise *Mezinárodní politika* v článku nazvaném Kulturní styky ČSR se zahraničím, pod kterým je podepsán Luděk Holubec. V tomto stručném článku je kromě ČEÚ zmíněno i brzké otevření Československého kulturního střediska v Káhiře⁶⁵. V souvislosti s otevřením pobočky ústavu v Káhiře vyšel rozhovor s profesorem Lexou i v listu *Dějiny a současnost*, jehož redaktorovi Ladislavu Khásovi v interview Lexa vypráví například o tom, jak se dostal od matematiky a fyziky až k egyptologii⁶⁶.

Z tohoto vyplývá, že skutečnost, že ústav fungoval i v Praze nebyla pro režim tak důležitá jako to, že československá věda díky pracovišti v Káhiře expandovala do zahraničí a může tak být cennou a váženou i na poli mezinárodní vědy. Stejně tak mohli pracovníci ústavu v Egyptě šířit své osvětové myšlenky socialismu v zemi, která této ideologii nebyla dvakrát nakloněna a režim se tak pokoušel působit propagandisticky na Násirův režim, který tvrdě a ve velkém potíral komunisty ve své zemi.

2.0 Egypt a Československo

2.1 Historický vývoj Egypta

Díky blahodárné řece Nil, která se táhne přes 6 tisíc kilometrů, se první lidské osídlení v této oblasti objevilo už v dobách paleolitu a neolitu. Zemědělská sídliště se v neolitu rychle rozšířila a stala základem pro následný rozvoj civilizace.

61 Rudé právo, Naši vědci v SAR, 15.května 1959, č.133, s.3

62 Rovnost, Čs. vědci v SAR, 15.května 1959, č.115, s.2

63 Lidová demokracie, Českoslovenští vědci v SAR. 15.května 1959, č.115, s.2

64 Lidová demokracie, Československý egyptologický ústav v Káhiře otevřen, 27.května 1959, č.125, s.3

65 Mezinárodní politika, Luděk Holubec: Kulturní styky ČSR se zahraničím, 1959, č.12, s.753

66 Dějiny a současnost, Ladislav Khás: Pod Chufeovou pyramidou, Rozhovor s akademikem Františkem Lexou, č.7/1959

Egyptská civilizace se začala formovat už kolem roku 3100 před naším letopočtem, kdy došlo ke sjednocení Horního a Dolního Egypta, které fungovaly jako samostatné územní celky, které mezi sebou pravděpodobně soupeřily. To vyústilo v bitvu, ve které král Horního Egypta Meni⁶⁷ porazil krále Dolního Egypta, jehož jméno neznáme, a sjednotil obě země pod svojí vládou. Tuto událost nám připomíná tzv. Narmerova paleta.

Po sjednocení státu si první králové budovali malé nízké hrobky, tzv. mastaby, které v období čtvrté dynastie⁶⁸ nahradily pyramidy. První, tzv. stupňovitou, si nechal postavit faraon Džósér, a stupňovitou proto, že na sebe vrstvil jednotlivé mastaby, až vznikla úplně nová stavba⁶⁹. Jejím stavitelem byl králův dvorní architekt Imhotep.

Z období Staré říše⁷⁰ je důležité zmínit i planinu v Gíze, nedaleko Nilu, na které si nechali faraoni Chufu, Rachef a Menkaure postavit velké pyramidy, které stojí v těsné blízkosti. Zajímavou stavbou je rovněž Sfinga, u které není jasné, zda je dílem a zobrazením faraona Rachefa (řec. Chefréna) a nebo jeho bratra Radzedefa. Stará říše skončila za nejasných okolností, patrně došlo k oslabení královské moci a s tím spojeným válčením nižší šlechty.

Po období, které nazýváme První přechodná doba, se královská moc obnovuje v síle, kterou měla za Staré říše a toto nové období prosperity označujeme jako Střední říši⁷¹. Po ní přichází opětovné období úpadku centrální vlády a posledním, ale zároveň i nevýznamnějším obdobím je takzvaná Nová říše⁷², kdy egyptská moc, díky expanzivní politice některých králů, dosáhla vrcholu. Z této doby je třeba zmínit Thutmose III., který byl ten, který vliv Egypta dostal až k povodí Eufratu a Tigridu a jeho matku, která byla známá jako "žena-faraon". Stejně tak nesmíme opomenout "kacířského faraona" Amenhotepa IV., který si říkal Achnaton, a který chtěl v zemi i přes odpor šlechty a kněží zavést kult jediného boha - slunečního kotouče jménem Aton. Měl pravděpodobně jediného syna, kterým nebyl nikdo jiný, než známý Tutanchamon⁷³, kteréhož objevení hrobky Howardem Carterem v listopadu 1922⁷⁴ vyvolalo celosvětovou senzaci. Posledním významným faraonem této doby byl Ramses II.⁷⁵, který proslul rozsáhlou stavební činností, porážkou Chetitů, kteří pro Egypt představovali ohrožení a s nimiž uzavřel mírovou smlouvu a také se k němu váže legenda, že to byl právě on, kdo z Egypta vypudil Židy.

---

67 také se setkáme se jménem Narmer, což je jen jiné jméno pro téhož krále

68 asi 2575-2450 př. n.l., přičemž datace se různí, v této práci vycházím z knihy Objevování země na Nilu, kterou v roce 2008 vydalo Národní muzeum

69 stojí v královské nekropoli v Sakkáře

70 asi 2650 až 2175 před naším letopočtem

71 asi 2080 až 1630 před naším letopočtem

72 asi 1539 až 1069 před naším letopočtem

73 s jistotou víme, že vládl deset let, pravděpodobně mezi léty 1333 a 1323 př.n.l., ovšem v Objevování se datace liší o rok

74 přesněji 25. listopadu 1922 po několika letech výzkumu, který započal roku 1917

75 třetí faraon 19. dynastie vládnoucí pravděpodobně v letech 1279 až 1213 před naším letopočtem

Po této významné době opět přišel úpadek, z něhož se Egypt už nevzpamatoval. Po slabých panovnících 20. dynastie přišla perská, později řecká a nakonec římská nadvláda. Tu při dělení Římské říše začala spravovat její východní dvojče - Byzanc.

V 7. století Egypt dobyli Arabové a Káhira se stala centrem muslimského odporu proti křížovým výpravám na Blízký východ. Arabskou nadvládu (kolem 640-1517) střídá Osmanská (1517-1805), když zemi dobyl turecký sultán Selim I. Egypt se stal opět pouhou provincií a jeho správou byli pověřeni mamlúci⁷⁶. Ti byli roku 1811 vyvražďeni novým vládcem země, kterým byl albánský důstojník Muhammad Alí. Osmané neměli prostředky na znovudobytí Egypta a tak se jej v jeho prospěch vzdali. Jeho dynastie vládla Egyptu až do roku 1952, kdy byl vojenským převratem svržen král Farúk. V letech 1914 až 1922 byl Egypt britským protektorátem, který obyvatelstvo nutil tvrdě pracovat na stavbách komunikací a infrastruktury. V roce 1922 bylo vyhlášeno svrchované Egyptské království, které trvalo až do převratu roku 1952.

Zabývat se dopodrobna egyptskými dějinami není pro tuto práci až tolik podstatné, pro zájemce o detailnější informace doporučuji **Dějiny starověkého Egypta** od Iana Shawa z roku 2003.

2.2. Vztahy Egypta s Československem v 50. a 60. letech

Vztahy Československa a Egypta se v průběhu desetiletí vyvíjely a začaly být klíčové ve chvíli, kdy se ČSR zapojila do núbijské záchranné akce. S Egyptem navázalo Československo diplomatické styky roku 1923, kdy byl po uznání jeho nezávislosti o rok dříve, jmenován prvním velvyslancem Cyril Dušek. V roce 1927 navštívili Egypt na neoficiální cestě na Blízký východ prezident Tomáš Garrigue Masaryk s dcerou Alicí, která ho na cestě doprovázela. Zde pobyl několik dnů a dostalo se mu vřelého přijetí. Odtud odcestoval do Palestiny⁷⁷.

Jelikož účelem této práce není rozebírat vztahy po celou existenci obou států, bude nám pro porozumnění kontextu stačit období oněch zhruba 17 let od začátku padesátých let, do invaze vojsk Varšavské smlouvy do Československa roku 1968.

24. října roku 1951 podepsaly zástupci obou zemí v Praze obchodní dohodu, která Československo zavazovala dodat Egyptu za jejich bavlnu, jejíž byla republika důležitým odběratelem, zbraně a munici v hodnotě 6 milionů egyptských liber. Egypt měl zájem o 200 tanků, stejný počet obraných vozidel, 60 až 100 stíhacích letounů, dva tisíce nákladních vozů, tisíc terénních vozů a různé druhy děl. Novým atašé v Egyptě se stal Karel Novotný, který ovšem z Egypta do vlasti poskytoval velice málo zpráv a to se nijak nezměnilo ani s jeho nástupcem

---

76 Mamlúci - vládci Egypta v letech 1250-1517, v rámci Mamlúckého sultanátu. Poražení Osmanskými Turky

77 Objevování země na Nilu, Masarykova cesta do Egypta, str. 36-37

Zdeňkem Pravdou. Proto, když se roku 1952 chopil v Egyptě moci generál Násir a ustavil republiku, nebyl na československém velvyslanectví nikdo, kdo by na vývoj dostatečně reagoval.

Až s nástupem Arnošta Karpíška roku 1954 se povedlo vztahy obou zemí dostat na novou úroveň. Zprvu sice ani Karpíšek neusiloval o nějaké blízké spojení, které by šlo nad rámec běžných obchodních vztahů, protože vedení Československa ještě nepovažovalo Násira za důvěryhodného partnera a objevovaly se i názory, které egyptskou generalitu nazývaly fašisty. Obrat nastal, když Spojené státy otálely poskytnout Egyptu zbraně na plánovaný arabsko-izraelský konflikt, který hrozil už delší dobu. V roce 1954 byla proto zahájena jednání mezi Sovětským svazem a Násirovým Egyptem, kterým předcházela sondáž Násira u čínského ministra zahraničí Čou En-laje, který přislíbil Násirovi kladné reakce ze strany SSSR. Záminkou k obratu vztahu Egypta a západu a naopak jeho příklon k východnímu bloku byla dle egyptského prezidenta invaze Izraele do Gazy, která v tu dobu byla egyptským územím⁷⁸. To však zpochybňuje americký historik Uri Ra'anan, který uvádí, že z dostupných záznamů vyplývá, že ještě před izraelskou invazí v Egyptě pobývala československá delegace, která měla za úkol vyjednat dodávky zbraní za egyptskou bavlnu⁷⁹. Jsou však historici, kteří nevidí přímou souvislost mezi izraelskou invazí do Gazy a československým zájmem o nákup zbraní^{80 81}, což tyto teorie posouvá spíše do roviny konspirací. Nicméně, sám prezident Násir Sovětům navrhl, aby byly dodávky zbraní zprostředkovány nepřímo skrze ČSR, protože chtěl na mezinárodní scéně držet jistou neutralitu, což mu umožňovalo jednat o zbraních i s Američany⁸². Nabízí se také otázka, zda se ČSR jen nechtěla zbavit zbraní staré výroby, protože v roce 1954, došlo mezi ČSR a SSSR k dohodě o modernizaci armády, snad jako reakce na vstup Spolkové republiky Německo⁸³ do obranné aliance NATO⁸⁴. Mimo to v roce 1953 hospodářství ČSR stagnovalo a vláda tedy měla zájem na větší obchodní spolupráci nejen v rámci RVHP⁸⁵, ale i s takzvaným třetím světem, kam spadaly všechny státy Afriky, Egypt nevyjímaje.

12.září 1955 byla podepsána dohoda mezi Československem a Egyptem a o čtyři dny později i mezi Československem a Sovětským svazem. Základní principy dohody byly schváleny československými komunisty už 8.srpna⁸⁶. Egypt měl platit za zbraně a voj.materiál naturálně, nebo

---

78 to se stalo 28.února 1955

79 Ra'anan, Uri: *The USSR Arms the Third World: Case Studies in Soviet Foreign Policy*. Cambridge (Mass.) 1969, str.79

80 Tal, David: *The 1956 War: Collusion and Rivalry in the Middle East*. Routledge, London 2001, str. 157

81 Wanner, Jan: *Bitva o Suez: Studená válka, druhý arabsko-izraelský konflikt a britsko-francouzská intervence v Egyptě*. Libri, Praha 2006, str. 137-138

82 Gaddis, John Lewis: *We Now Know. Rethinking Cold War History*. Oxford University Press, 1997. str. 171

83 Západní Německo

84 Severoatlantická aliance, vojenský pakt západních zemí, sloužící jako obranná protiváha Varšavské smlouvy

85 Rada vzájemné hospodářské pomoci, organizace hospodářsky sdružující socialistické země východního bloku

86 NA, A ÚV KSČ, f.02/2, sv.55, ar.j.71, b. 29, schůze PB ÚV KSČ ze dne 8.8.1955

na základě pětiletého úvěru s úrokem 2,5 až 3 procenta. Egypt díky dohodě ČSR se Sověty formálně nevstoupil do smluvního vztahu se SSSR. Dodávky zbraní tentokrát měly hodnoty 45,7 miliónu egyptských liber⁸⁷. Tato dohoda vyvolala ochlazení vztahů se Spojenými státy. Reakce Britů byla taková, že britský velvyslanec Eden vyjádřil svoje znepokojení ohledně nerovnovážného postavení Egypta a Izraele a že to jistě povede ke konfliktu mezi oběma státy, načež tyto svoje obavy adresoval sovětskému premiérovi Bulganinovi. Ten mu odpověděl, že Egypt jedná „v zájmu své obrany a ochrany nezávislosti země“. Naopak kritizoval britský a americký vývoz zbraní spojený s politickými požadavky.

Od začátku prosince toho roku začal školení egyptských odborníků, aby uměli zacházet s čsl. vojenskou technikou⁸⁸. Tato školení probíhala na Vojenské akademii Antonína Zápotockého a trvala pět týdnů. V dalším roce byly mezi Egyptem a Československem podepsány další tři smlouvy, které obsahovaly dodávky zbraní za 126,3 milionů liber. Egypt se tak stal v rámci afrického kontinentu předním a klíčovým spojencem nejen Československa, ale celého východního bloku. Nicméně egyptské požadavky pro Československo znamenaly rovněž finanční problémy, které museli Sověti sanovat dodávkou 100 tisíc tun obilí, aby si udobřili pohoršené vedení Československa. Samozřejmě, že takto velké kontrakty a obecně celá obchodní spolupráce znamenala zvýšený zájem Československa o Egypt a to se týkalo i rozvědky. Českoslovenští rozvědkáři měli v Egyptě za úkol sledovat a diskreditovat prozápadní politiky a posilovat tak tamní komunistickou buňku. Pro československou rozvědku byl v tu dobu klíčový egyptský politik Abu Nusseir, který byl už několikrát ministrem a odvolal jej až Násir.

Zhruba od dubna 1956 situace naznačovala eskalaci vztahů mezi Izraelem a jeho spojenci a Egyptem. Československá vláda se obávala válečného konfliktu. Rozbuškou dalšího konfliktu se stalo znárodnění strategicky důležitého průplavu spojujícího Středozemní a Rudé moře. Československo odsoudilo britsko-francouzský plán uspořádání summitu ohledně Suez, ale trvalo na své účasti na konferenci v Londýně k této otázce⁸⁹. V srpnu toho roku došlo i k povýšení zastoupení čsl. chargé d'affaires na plnohodnotného velvyslance, což pravděpodobně mělo podpořit Egypt v jeho snaze udržet Suezský průplav. Operace izraelských sil s britsko-francouzskou podporou začala 26.října 1956. Dlouhotrvající válce zabránila jen diplomatická intervence ze strany Spojených států a hlavně Sovětského svazu. Ze Sinaje se izraelští vojáci stáhli až v březnu 1957. Suezská krize tedy skončila jasným politickým vítězstvím Násirova režimu.

Tento úspěch a porážka britsko-francouzské koalice se nadmíru hodila sovětskému vedení,

---

87 NA, A ÚV KSČ, f.02/2, sv.66, ar.j.82, b. 19, schůze PB ÚV KSČ ze dne 10.10.1955; v přepočtu 921 milionů Kčs, z nichž československá část činila 398 milionů a sovětská 523 milionů

88 NA, A ÚV KSČ, f.02/2, sv.74, ar.j.91, b. 10, schůze PB ÚV KSČ ze dne 5.12.1955

89 NA, A ÚV KSČ, f.02/2, sv.112, ar.j.132, b. 19, schůze PB ÚV KSČ ze dne 13.8.1956

protože v předchozích letech Sověti krvavě potlačili povstání v Maďarsku⁹⁰ a problémy měly i v Polsku⁹¹. Českoslovenští technici a vojenští experti byli dosti nápomocni k obnově poničených egyptských vojenských sil⁹². V únoru 1957 byla podepsána nová zbrojní dohoda. Dokonce dle československých zpráv Sověti byli ochotni Egyptu dodat nejmodernější techniku, kterou nedodali ani Československu, ani jiným zemím socialistického bloku. Samozřejmě Československo mělo zájem i na zlepšování vztahů a spolupráce i v dalších oblastech. Byla podepsána dohoda o kulturní spolupráci, která měla za cíl Československo propagovat v arabském světě, v němž měl Egypt jednu z hlavních rolí. Mimo jiné díky dohodám Československo dodalo třtinový cukr cukrovaru v Edfú a mlýnici na cukrovou třtinu v Ermantu⁹³.

Prvního února roku 1958 došlo ke sjednocení Egypta a Sýrie ve Sjednocenou arabskou republiku (dále jen SAR), čímž ale následovalo odvolání velvyslance v Damašku⁹⁴ Josefa Žabokrtského, protože dle československých komunistů stála za sjednocením syrská buržoazie a snaha oslabit KSSL⁹⁵. Pravdou ale je, že syrští komunisté byli velcí kritici egyptské vlády ve své zemi⁹⁶. Na jaře roku 1957 málem vypukl mezinárodní diplomatický skandál, který by jistě negativně ovlivnil vztahy Egypta a ČSR. Vyšlo totiž najevo, že československý rozvědčík byl zapojen do skupiny plánující svržení prezidenta Násira a dosazení vůdce syrských komunistů⁹⁷. Je s podivem, že čsl. rozvědka o této akci vůbec nevěděla. Nakonec díky diplomatickým snahám československého vedení kauza vyšuměla a nedostala se do novin. Na návštěvě v Moskvě na jaře 1958 Násir žádal další těžký vojenský materiál, ale byl odmítnut⁹⁸. Své požadavky zdůvodňoval rostoucím vlivem jeho země v regionu. Mezitím nedostatečný počet tlumočnicků ovládajících technickou angličtinu, francouzštinu a arabštinu znemožňoval čsl. expertům plně předat své zkušenosti egyptským vojenským technikům. Do čela vojenských expertů, kteří školili ty egyptské byl postaven profesor Alois Farlík, který svou úlohu přivítal, zvláště i proto, že Československo na tomto poli soupeřilo s konkurencí ze SRN⁹⁹. Sám Farlík uznal fakt, že západní země mají k dispozici špičkové odborníky, ať už šlo o profesory, nebo inženýry, zatímco východní blok pracuje s nezkušenými pracovníky. Rovněž vyzdvihl československé technické pracovníky, kteří byli dle jeho

---

90 23.10.-9.11. 1956, také známo jako Revoluce v Maďarsku

91 Nepokoje v Poznani 1956

92 VÚA, f.MNO-GŠ/SMP, 1958, k. 398, sign. 30/3. Zprávy skupin voj. specialistů v Egyptě

93 NA, A ÚV KSČ, f.02/2, sv.185, ar.j.253, b. 13, schůze PB ÚV KSČ ze dne 12.8.1958

94 hlavní město Sýrie

95 Komunistická strana Sýrie a Libanonu

96 SAR totiž měla za prezidenta Egyptana Násira a Sýrie byla de facto v podřadném postavení, také ze svazku brzy vystoupila (1961)

97 NA, AÚV KSČ, f.KTAN-II, inv. č. 146, kr.94, Egypt, sl. 87. Dopis 1. náměstka ministra zahr. věcí A. Gregora prezidentu republiky a 1.tajemníkovi ÚV KSČ A. Novotnému ze 17.4.1958

98 NA, A ÚV KSČ, f.02/2, sv.179, ar.j.243, b. 30, schůze PB ÚV KSČ ze dne 5.6.1958

99 Spolková republika Německo, Západní Německo

názoru nejlépe s to konkurovat západním inženýrům a byli tedy nejzkušenější z východního bloku¹⁰⁰.

V červnu 1958 čl.vedení schválilo vznik Vojenské technické akademie v Káhiře, která se stala největší akcí z hlediska vojenské spolupráce s egyptskou stranou. Ovšem i přes tato vstřícná gesta ze strany ČSR Egypt stále nebyl komunismu příliš nakloněn, spíše naopak, stále jej tvrdě potlačoval. Příkladem budiž zatčení asi tisíce osob v březnu 1959, z nichž mnoho bylo příslušníky levicové inteligence, sympatizující s komunisty. Československo tento odpor chápalo tak, že Egyptané mají zkreslený názor na komunismus i proto, že nikdy nebyli v žádné zemi východního bloku. V srpnu téhož roku následovaly procesy s egyptskými komunisty¹⁰¹. Zajímavou roztržkou mezi Československem a násirovským Egyptem byla kauza syrských studentů, kteří pobývali v Československu, ale vedení ČSR zjistilo, že po návratu do vlasti by jim hrozilo zatčení. Egyptská strana vyvíjela nátlak na Prahu, ta však měla trumfy v rukou. Onu výhodnou situaci ji poskytoval fakt, že Československo dodávalo Egyptu vojenské školitele, technické odborníky, zbraně a odebíralo od něj bavlnu. Jinými slovy, Egypt měl s ČSR oboustranně výhodné smlouvy o ekonomické spolupráci a vypovězením vztahů s ČSR by riskoval negativní reakce ze strany SSSR. Navíc v tu dobu vrcholil spor o náhradní díly, o které měla egyptská strana velký zájem a které stejně potřebovala, aby mohla nadále užívat techniku z ČSR¹⁰²¹⁰³¹⁰⁴.

Novou etapu vztahů započala politická delegace vedená Zdeňkem Fierlingerem¹⁰⁵, kterou v Káhiře přivítal tamní předseda parlamentu Anvar Sadat¹⁰⁶. 28.zář 1961 vojenským pučem vyhlásila Sýrie nezávislost a unie se de facto rozpadla (i když pro Egypt formálně existovala až do roku 1971). Československo uznalo nezávislost Sýrie. Československá strana očekávala, že po tomto puči vyvine Egypt snahu o sblížení se zeměmi východního bloku. Egypt ale dál pronásledoval komunisty, pro které měl nechvalně známé vězení v oáze Charga¹⁰⁷, či je posílal bez soudu na tvrdé práce v kamenolomech¹⁰⁸. Dokonce i československé vedení považovalo Násira za nacionalistu, který lavíruje mezi oběma stranami a který tvrdě potlačuje kritiky jeho režimu, který je ve své podstatě vojenskou diktaturou.

V průběhu šedesátých let proběhlo oteplení vztahů obou zemí, kdy československá strana už nevnímala Egypt jako zemi, která potlačuje levicovou opozici, ale jako zemi, kde: „*progresivní*

100 VÚA, f.MNO-GŠ/SMP, 1958, k. 398, sign. 30/3/46. Závěrečná zpráva o činnosti „Armament Engineering Higher Course“, vedený uč. VTA-AZ, vedoucí akce prof. Ing. Farlík, 10.4.1957

101 NA, A ÚV KSČ, f.02/2, sv.227, ar.j.307, k inf.2, schůze PB ÚV KSČ ze dne 11.8.1959

102 NA, A ÚV KSČ, f.02/2, sv.233, ar.j.302, b. 8, schůze PB ÚV KSČ ze dne 30.6.1959

103 NA, A ÚV KSČ, f.02/2, sv.236, ar.j.316, b. 7, schůze PB ÚV KSČ ze dne 30.10.1959

104 NA, A ÚV KSČ, f.02/2, sv.239, ar.j.320, b. 16, schůze PB ÚV KSČ ze dne 17.11.1959

105 tehdy předseda Národního shromáždění

106 pozdější prezident, zavražděný roku 1981

107 NA, A ÚV KSČ, f.02/2, sv.328, ar.j.419, k inf.1, schůze PB ÚV KSČ ze dne 28.11.1961

108 NA, A ÚV KSČ, f.02/1, sv.3, ar.j.2, k inf.3, schůze P ÚV KSČ ze dne 2.1.1963

opatření SAR vybočují z rámce tradičních opatření států, v jejichž čele nestojí dělnická třída a rolnictvo, a přesahují již rámec národně osvobozené, protimperialistické a protifeudální opozice." Navíc Násir v tu dobu už trpěl cukrovkou, takže cesty do ČSR využíval i jako ozdravné pobyty¹⁰⁹. Ohledně obchodní spolupráce trvaly obavy o cenové nabídky, protože v některých případech si egyptská strana účtovala až o 50 procent více, než jaké byly ceny požadovaného zboží jinde ve světě¹¹⁰.

Dne 24.dubna 1965 na návštěvě v Praze Anvar Sadat vyslovil myšlenku, že: „*Sjednocená arabská republika chce vybudovat socialismus, odstranit každé vykořisťování člověka člověkem a že socialismus je pro Sjednocenou arabskou republiku jediné řešení.*“¹¹¹. V roce 1964 byl z vězení propuštěn předseda egyptské komunistické strany Abú Sejf Jusef. Dokonce KSE¹¹², která až dosud Násira kritizovala, začala zpytovat svědomí a chválit prezidentovu politiku, která najednou začala směřovat doleva.

Nová etapa československo-egyptských vztahů znamenala mimo jiné i posílení spolupráce obou rozvědčích služeb, které si najednou směly i vyměňovat informace. Nová egyptská vláda jmenovaná v září roku 1966, byla československou stranou nazvána politicky levicovější¹¹³. Na podzim roku 1966 přiletěl do Egypta generální tajemník ÚV KSČ a prezident republiky Antonín Novotný, který neměl ve zvyku cestovat často mimo země východního bloku. Důvodem jeho návštěvy však byla mimo jiné egyptská žádost o odložení splátek za poskytování vojenského materiálu a také žádost o navýšení počtu učitelů na Vojenské akademii o rovnou stovku. Novotný se zdráhal splátky odložit, nakonec však souhlasil, když mu Násir dal příslib, že SAR svoje dluhy splatí¹¹⁴. V červnu roku 1967 při takzvané Šestidenní válce¹¹⁵ Izrael obsadil Sinaj a Golanské výšiny, a Egypt přišel v konfliktu o velkou většinu letectva¹¹⁶. Násir v rozhlasovém projevu už čtvrtý den války rezignoval, ale následně jej do čela státu vrátila odezva lidu. Informace o konfliktu ze strany ČSR byly hrubě nedbalé a domácí rozvědná služba ani neměla informace o hrozící agresi. Ty měla dostat od egyptské rozvědky, ale protože byly obdrženy o víkend, do ČSR se dostaly až po jeho uplynutí, tedy několik hodin po vypuknutí konfliktu¹¹⁷. Samozřejmě, že po konfliktu přišla egyptská strana s dalšími požadavky dodání vojenské pomoci po Československu. ČSR vyhověla jen z části a

---

109 NA, A ÚV KSČ, f.02/1, sv.46, ar.j.50, b. 6, schůze P ÚV KSČ ze dne 17.12.1963

110 NA, A ÚV KSČ, f.02/1, sv.85, ar.j.89, b. 8; sv.94, ar.j.99, b.2; sv.97.ar.j. 102, b.3, schůze P ÚV KSČ ze dne 17.11.1964, 16.2. a 16.3.1965

111 NA, A ÚV KSČ, f.02/1, sv.103, ar.j.106, b.11, schůze P ÚV KSČ ze dne 13.4.1965

112 Komunistická strana Egypta

113 NA, A ÚV KSČ, f.02/1, sv.10, ar.j.10, k inf.11, schůze P ÚV KSČ ze dne 27.9.1966

114 NA, A ÚV KSČ, f.02/1, sv.24, ar.j.26, b. 6, schůze P ÚV KSČ ze dne 7.3.1967

115 5. až 11.června 1967

116 šlo o ztrátu 286 ze 420 letadel, Československo a Blízký východ, str. 77

117 tamtéž

to bezplatnou dodávkou 10 letadel Mig-21 a 20 tanků¹¹⁸. Následovala další pomoc v hodnotě 8,2 milionů Kčs¹¹⁹ a také dodávka sedmdesáti letadel L-29 za 290 milionů Kčs¹²⁰.

Pravděpodobně po Šestidenní válce dosáhly vztahy obou zemí vrcholu. Dokonce na rozdíl od Západního Německa nekladla ČSR takový důraz na propagandu, alespoň dle vzpomínek někdejšího ředitele Československého kulturního střediska v Káhiře Josefa Orla¹²¹. Pražské jaro přineslo útlum těchto vztahů, přestože ještě v dubnu 1968 navštívil Prahu egyptský ministr zahraničí Mahmúd Riád. Okupaci ČSR Egypt po vzoru Sovětského svazu akceptoval, ale tamní inteligence sovětskou invazi jednoznačně odsoudila. Mimochodem ze vzpomínek Milana Zeminy, který byl fotografem egyptologických expedic v 60. letech a později vyplývá, že zahraniční ohlas Dubčekovy politiky byl takový, že i Italové vyjadřovali na adresu Československa podporu a začali mít rádi komunismus¹²².

Vztahy Československa a Egypta se v minulosti vyvíjely tu více, tu méně turbulentně. Zpočátku naší orientaci dosti pomohla prvorepubliková politická reprezentace vedená T.G.Masarykem, který Egypt, ač neoficiálně, navštívil v dubnu roku 1927. V zemi strávil několik dnů a dostalo se mu vpravdě královského přivítání. Setkal se zde mimo jiné s profesorem Černým, který zde prováděl výzkum v Dér-el Medíně.

Když bychom měli popsat shrnutě vztahy obou států po roce 1948, asi bychom došli k tomu, že Egypt, ač byl vůči Československu i Sovětskému svazu v nerovném ekonomickém postavení, tak vždy vystupoval velice oportunisticky, přestože kromě bavlny už v otázce obchodu neměl v podstatě co nabídnout. Ovšem pozitivním faktorem této spolupráce byly povolení egyptské strany účastnit se nejprve Mezinárodní expedice pod záštitou UNESCO do Núbie, které zavdalo prohlubování dalších vztahů a předně povolování dalších expedic do Egypta. Zajímavou kapitolou v otázce mezinárodních vztahů je chování Násira i Sadata, kteří díky svým názorovým veletočům mohli být jen těžko považováni za stoprocentně důvěryhodné partnery.

Nicméně i přes to všechno, obchodní vazby mezi ČSSR a Egyptem umožnily rozvoj a expanzi naší egyptologie, která trvá dodnes. A o tom, co všechno tyto vztahy egyptologii přinesly, pojednává následující část práce.

---

118 NA, A ÚV KSČ, f. KTAN-II, k. 3, Asie a Afrika, sl. 34 a 35. Situace na Blízkém východě a další postup ČSSR, 1967. Telegramy a informace z doby šestidenní arabsko-izraelské války na Blízkém východě.

119 NA, A ÚV KSČ, f.02/1, sv.37, ar.j.37, b. 28, schůze P ÚV KSČ ze dne 20.6.1967

120 listopad 1967, NA, A ÚV KSČ, f.02/1, sv.56, ar.j.61, b. 3, schůze P ÚV KSČ ze dne 2.1.1968

121 Rozhovor s Josefem Orlm, 3.2.2007

122 Zemina, Milan: Vzpomínky na egyptology, str. 34-35

3.0 Expedice do Núbie a výzkum Ptahšepesovy mastaby

Československo nemělo zájem spolupracovat s Egyptem jen v otázce obchodu s vojenským materiálem. Nesporným faktem byl zájem československých archeologů a dalších vědců o jeho bohaté památky z dob vlády faraonů. Stejný zájem o kulturu své země měla i tehdejší egyptská vláda. V roce 1955 bylo s pomocí UNESCO v Egyptě zřízeno středisko pro dokumentaci a studium umění a civilizace starého Egypta, jehož hlavním posláním bylo zdokumentovat co nejvíce památek Dolní Núbie, které se nacházely v oblasti, kde inženýři koncem 40.let naplánovaly výstavbu Velké Asuánské přehrady. Projekt byl zadán inženýrům z Velké Británie, Švédska, Itálie a Spojených států. Všechny tyto země patřily k Západu. Problémem této, ostatně jako každé stavby obřích rozměrů, bylo její financování. Na financování tak prestižního projektu měl eminentní zájem Sovětský svaz, čehož se ale obávaly západní velmoci, protože se domnívaly, že by se tak země na Nilu stala jakýmsi sovětským satelitem na africkém kontinentě. USA a Velká Británie si chtěly Egypt zavázat, nakonec ale Násirovi půjčku na stavbu odmítly. Sověti nabídli bezúročnou půjčku v hodnotě 400 milionů liber, ale i tuto nabídku napřed Násir odmítl, protože odmítal závislost na Sovětském svazu¹²³. Situace se zkomplikovala Násirovým znárodněním Suezského průplavu roku 1956. Ovšem tohoto kroku využil Sovětský svaz a Československo, které se postavily na stranu Násira a staly se tak jeho politickými spojenci.

Egyptská vláda UNESCO požádala oficiálně o pomoc 6.dubna 1959. Mezinárodní akce na záchranu nubijských památek pod záštitou UNESCO byla zahájena 8.března 1960. Do akce se zapojily i země východního bloku, zvláště pak Československá republika. I díky tomu bylo schválení Československého egyptologického ústavu v Praze a Káhiře schváleno na tu dobu celkem rychle. Samozřejmě začala i intenzivní spolupráce v oblasti kultury, na kterou mělo zájem hlavně Československo a jeho prostřednictvím i Sovětský svaz. ČSR potřebovala Egypt získat na stranu socialistického tábora a tato akce pro něj byla obrovskou příležitostí, která by se už nemusela opakovat.

Do Núbie bylo v průběhu pěti let vedeno 5 expedic, které byly mimořádně úspěšné. Kromě těchto expedic se českoslovenští egyptologové účastnili výzkumů Ptahšepesovy mastaby, která je největší svého druhu v Egyptě a jejíž výzkum byl rovněž velice přínosný pro archeologii.

Samotná Núbie se rozkládá na hranicích Egypta a Súdánu a ve svých dějinách nesla různé názvy. Egyptané ji nazývali např. Ta set (Země luku), od 12.dynastie Kuš (pro Horní Núbii a od 18.dynastie už pro celou zemi), nebo Ta nehesi (Země Jižanů)¹²⁴. Označení Núbie, se poprvé

---

123 to bylo ještě v dobách, kdy Gamál Násir tvrdě razil antikomunistickou linii

124 Strouhal, Evžen: Sedmkrát do Núbie, Vyšehrad, Praha 1989, str. 11

můžeme setkat v díle řeckého geografa Eratosthena (zachovaném ve Strabónovi XVII: 1,2), kdy hovoří o národě Nóbů, kteří žili na západním břehu Nily a kteří nebyli podrobena říši Meroe. V 6.-7.století našeho letopočtu se již setkáváme s označením Nobatie. Jméno Nóbů patrně souvisí s horou Nóba, která se dnes nachází v Súdánu. Ovšem ještě Hérodotos a další řečtí klasici považovali Núbii za pouhou část Aithiopie (dnešní Etiopie).

Až v 18. a 19.století se Núbie začala otevírat světu, když do ní začaly pronikat cestovatelé z Evropy a s nimi i první egyptologové.

Původní Asuánská přehrada (tzv. Nízká) byla dokončena roku 1902. Po její výstavbě byly zpevněny základy chrámu na ostrově Fílé (Philae). Ve velmi krátké době byla přehrada zvýšena a teprve nyní začal zájem Egyptské památkové služby o núbijskou oblast. Ta zorganizovala v letech 1907 až 1912 archeologický průzkum Dolní Núbie až k lokalitě Wádí es-Sebua. Archeology zde zajímala především zdejší pohřebiště. Další nutné zvýšení přehrady vyvolalo potřebu zvětšení radiusu výzkumu až k súdánsko-egyptským hranicím. V reakci na stavbu nové Vysoké přehrady vyhlásilo UNESCO v roce 1960 mezinárodní akci na záchranu tamních památek. Na výzvu UNESCO odpovědělo 24 zemí a akce se zúčastnilo na 43 expedic z celého světa. Expedici

3.1 Historie Asuánských přehrad

Dnešní Asuánská přehrada je nazývána Vysokou přehradou a jak už z jejího názvu vyplývá, není jedinou přehradou, která byla na Nilu vybudována. Před stavbou této Vysoké přehrady sloužila Egyptu „Nízká“ přehrada. Původní Asuánská přehrada se začala budovat v roce 1899 a byla dokončena roku 1902. Hlavním projektantem přehrady byl sir William Willcocks a hlavním dodavatel byla firma John Aird & Company. Měřila do výšky 33 metrů a byla nejnižší z přehrad, které byly na Nilu vybudovány. Po její výstavbě byly zpevněny základy chrámu na ostrově Fílé (Philae), což byla jediná ochrana památky ze strany egyptské památkové péče¹²⁵. Vzniklé jezero, které se vytvořilo pod přehradou zatopilo mnoho památek, na které tehdejší výzkumníci zapomněli. Později došlo k navýšení přehrady na 38,5 metru¹²⁶, což se ale již neobešlo bez archeologického průzkumu, který byl zorganizován egyptskou památkovou službou v letech 1907 až 1912 a který měl zabránit dalším případným škodám. Výzkum započal Američan G. Reisner a byl pak ve vedení prací vystřídán britským archeologem C.M.Firthem. Zaměřili se tehdy hlavně na naleziště vykopávek, která se nacházela pod úrovní 115 metrů nad mořem.

Poměrně brzy Reisner rozpoznal hlavní núbijské kultury, které pojmenoval skupiny A až D a X. Rovněž je dokázal chronologicky zařadit, buďto do ptolemaiovské, nebo římské, potažmo ještě

---

125 Sedmkrát do Núbie, str. 21

126 kvůli nedostatečné kapacitě a hrozbě protržení hráze

křesťanské doby. Tento jím vymyšlený systém zůstal dodnes klasifikačním identifikátorem nálezů. Průzkumy prováděné Reisnerem se ale zaměřovaly víceméně jen na pohřebiště, kde cítili příležitost nalézt co nejvíce předmětů, které mají v hrobech větší šanci se zachovat, než v případě odpadních jam starověkých sídlišť. Rovněž později došlo ke zmatení kultur, když výzkumy archeologů G.E.Smithe a F. Jonese ukázaly, že kultury byly vzájemně spíše nesouvisející, a že některé byly i přenesené odjinud. Nicméně na jejich obhajobu se musí uznat, že používali tehdy velice rozšířené typologické metody a antropologické klasifikační typy. Rovněž došlo k architektonickému a epigrafickému¹²⁷ průzkumu núbijských chrámů¹²⁸. Už v této době se na Núbii a její poklady obrátila pozornost archeologických týmů z celého světa, které neváhaly a jely se vydat na průzkumy i těch lokalit, které nebyly dotčeny zvýšením hladiny původní asuánské přehrady. Dokonce se vydaly prozkoumávat i lokality v Súdánu. Tak v letech před první světovou válkou došlo k průzkumům mnoha nalezišť, které i po první světové válce, která Egypt nezasáhla, vedl G. Reisner, který se zasloužil mimo jiné i o výzkum Meroe a pevností na druhém kataraktu.

Nicméně původní přehrada potřebovala další zvýšení¹²⁹, což vyvolalo nové archeologické průzkumy v letech 1929 až 1934. Expedice prozkoumávaly území od Vádí es-Sebue až k Adíndanu u súdánsko-egyptské hranice. Vedli ji Angličané Emery a Kirwan, kteří se svým týmem prozkoumaly 2380 hrobů, pevnost Kubban, sídliště skupiny C, Vádí el-Arab a také velké mohyly v Balláně a Qustulu. Tam identifikovali pohřby do té doby neznámých králů pomerojské doby, které nebyly nikým vyloupené. Zde se Emery dopustil omylu, když zpočátku sice správně usoudil, že se jednalo o hroby králů kmene Nobadů, ale v pozdější době svehpě tvrdil, že jde o vládců kočovného kmene Blemmyjů. Došlo také k průzkumu pohřebiště v Aníbě (pod vedením G.Steindorffa) a Monneret de Villard sestavil soupis všech křesťanských památek celé Dolní Núbie. Přitom stejně došlo k tomu, že v severní Núbii vzestup hladiny zaplavil území, které nebylo nikdy nikým archeologicky zkoumáno. Ve 30. až 50. letech se pozornost archeologů obrátila z egyptské části Núbie k té v Súdánu¹³⁰. Roku 1946 stará přehrada přetekla, což vyvolalo potřebu výstavby nové, vyšší přehradní hráze. Roku 1960 byla stará přehrada přebudována na vodní elektrárnu. V současnosti má Nízká (též Stará) asuánská přehrada objem vody 5,5 kilometru krychlových a má 54 metrů na výšku a 1900 metrů na délku.

Teprve roku 1955, tři roky po vzniku nezávislé republiky, se objevily plány na výstavbu Vysoké přehrady. Hladina Nilu se měla zvýšit o dalších 62 metrů, což znamenalo zaplavení celé egyptské a části súdánské Núbie. Egyptská památková služba jako v případě zvyšování původní

---

127 epigrafie se zabývá nápisy

128 vedl jej A.M.Blackman

129 tentokrát až o sedm metrů

130 šlo například o lokality Kava, Firka, Amára, Chartúm, Abka, Soba, Debéra, nebo Soléb

přehrad, začala s výzkumem těch nejdůležitějších lokalit, jako byly Ballána a Kustul. Taktéž vyzvala k účasti na výzkumu i další vědecké instituce v zemi, ovšem pro malou odezvu, egyptské ministerstvo kultury a památkové péče požádalo dne 6.dubna 1959 o pomoc Organizaci Spojených národů¹³¹ pro vzdělání, vědu a kulturu (UNESCO¹³²). Odpovědí bylo vyslání skupiny expertů v říjnu toho roku, ve které byli i zástupci z Československa (Lexa, Žába a A.Hoffmeister¹³³). Výsledkem bylo doporučení prozkoumat veškerá naleziště na území dotčené oblasti, zdokumentovat stojící stavby a zachránit tamější chrámy.

Akce UNESCO byla vyhlášena 8.března 1960 a generální ředitel UNESCO Vittorino Veronese tehdy prohlásil: *„Není snadné rozhodnout se mezi chrámy a úrodami....Tyto památky jsou částí společného dědictví...Poklady univerzální hodnoty vyžadují univerzální ochranu....Pozval jsem vlády, instituce, veřejné a soukromé nadace a lidi dobré vůle všude...je třeba práce, vybavení a peněz.“*

Souběžně s touto akcí začala výstavba Vysoké přehrad. Jejím účelem bylo zabránit záplavám, regulovat tok řeky a zajistit zásobu vody pro zemědělské účely, tak aby nedocházelo k hladomorům a také pro účely energetické, protože měla poskytovat energii pro celou zemi - všechny města, vesnice a průmyslové podniky. Nová přehrada byla naplánována 6 kilometrů jižně od původní Nízké přehrad a o její výstavbě bylo rozhodnuto roku 1952. Ovšem plány podoby a umístění přišly až o tři roky později. Náklady měla nést Světová banka, ale politická situace studené války nedovolila uvolnit potřebnou půjčku 270 milionů amerických dolarů. Důvodem byla spolupráce Násirovského Egypta se Sovětským svazem, která sílila a vyvrcholila uznáním Čínské lidové republiky ze strany africké země. Násir chtěl stavbu přehrad financovat z výnosů z používání Suezského průplavu, který měl v plánu znárodnit. To sice učinil, ale nakonec se dohodl na financování výstavby se Sovětským svazem. Ovšem na výstavbě se podíleli inženýři a odborníci ze všech možných zemí. Projektování stavby měli na starosti němečtí konstruktéři. 9.ledna 1960 byl položen základní kámen přehrad a stavba byla dokončena 15.ledna 1971. Naplňování přehrad začalo již roku 1964 a plné kapacity dosáhlo jezero až roku 1976. Bylo přesídleno na 90 tisíc Núbijců a pro tyto lidi bylo vybudováno níže po proudu řeky 33 vesnic (25 tisíc domů). V Súdánu došlo k přestěhování města Vádí Halfa, jelikož původní lokalitu zaplavila stoupající voda jezera. Přehrada je tvořená sypanou hrází z žulových kamenů se základnou z cementu a jílu. Hráz je 3,6 kilometru dlouhá a má pyramidový tvar. Šířka základny činí 980 metrů, horní část 40 metrů a je 111 metrů vysoká. Obsahuje 43 milionů krychlových materiálu, což z ní činí jedno z největších vodních technických děl na světě. Celkové náklady se odhadují kolem 500 milionů egyptských liber.

131 anglicky UN - United Nations, česky OSN (Organizace spojených národů), založena roku 1945

132 United Nations Educational, Scientific and Cultural Organisation

133 o této akci napsal Hoffmeister knihu Vyhlídka z pyramid

Smutnou kapitolou je, že v průběhu výstavby zemřelo zhruba 450 lidí. Hráz stojí 196 metrů nad hladinou moře. Násirovo jezero, jak se říká nádrži, má na délku 500 kilometrů a šířku 35 kilometrů. V roce 1967 byla u přehrady vybudována vodní elektrárna, která slouží dodnes.¹³⁴ V roce 1981 postihlo oblast přehrady zemětřesení, ale nádrž nebyla poškozena. Stavba přehrada měla zásadní vliv na své okolí, především na přeměnu a rozvoj Asuánu, jako přístavního města a brány do Núbie. Byla postavená řada hotelů, bank a nové kasino a nemocnice. Došlo k prodloužení nábřeží a vybudování nových továren.

3.2 1. expedice (duben až srpen / prosinec 1961)

V reakci na stavbu nové Vysoké přehrady vyhlásilo UNESCO v roce 1960 mezinárodní akci na záchranu tamních památek. Na výzvu UNESCO odpovědělo 24 zemí a akce se zúčastnilo na 43 expedic¹³⁵ z celého světa. Některé expedice se účastnili průzkumů pouze v Egyptě (československá, maďarská, sovětská, rakouská, italská, holandská, kanadská, indická a egyptská) a jiné zase pouze na súdánské straně (východoněmecká, norská, švédská, finská, dánská, argentinská, ghanská a súdánská). Sedm expedic operovalo v obou dotčených státech (polská, švýcarská, americká, francouzská, západoněmecká, španělská a britská). Deset expedic mělo v Egyptě trvalou základnu. Šlo o Egyptskou památkovou službu, univerzitu v Káhiře, univerzitu v Alexandrii, polské Středisko středomořské archeologie, Československý egyptologický ústav, Americké výzkumné centrum, Francouzský ústav orientální archeologie, Švýcarský ústav stavebního výzkumu Egypta a starověku, Německý archeologický ústav a Orientální ústav univerzity v Chicagu. Všechny jmenované sídlily v Káhiře, zatímco chicagský ústav sídlil v Luxoru. Pro výpravy, které neměly v Egyptě, nebo v Súdánu (tam se to týkalo všech, krom tamní památkové služby), zajišťovaly pomoc památkové služby dotčených zemí více než uspokojivě. Zapůjčovaly jim například lodě a potřebné vybavení, včetně potravin. Strouhal ve své knize připomíná, že mezi expedicemi nepanovala rivalita, nebyl zde vidět konkurenční boj, spíše naopak, mezinárodní spolupráce¹³⁶. Samozřejmě měly týmy ve svých řadách odborníky na všechny možné související obory, tedy nejen egyptology, ale i třeba zoology, nebo antropology.

Uvedu zde jen několik důležitých expedic, jejíž práce měla zásadní význam pro celou akci. Britská expedice londýnské Společnosti pro výzkum Egypta pod vedením H.S. Smithe učinila v prvním roce průzkum celé Dolní Núbie, kromě oblastí, kde již operovaly ostatní výpravy. Brity bylo objeveno na padesát nalezišť, které londýnská společnost doporučila ostatním k průzkumu. Další velký průzkum zátopové oblasti provedla v Súdánu tamní památková služba (jednalo se o 200 km

134 Hospodářské noviny, Pavel Němec: Voda pro poušť přináší obživu, 4.srpen 2000, č. 150, s. 2

135 z toho pracovalo 24 výprav v egyptské části a 19 expedic v súdánské

136 Sedmkrát do Núbie, str. 24

neprobádaných lokalit). Súdánci objevili na tisíc nalezišť, z nichž jen pouhou třetinu podrobila částečnému výzkumu. Východní břeh Nilu mezi městem Faras a Kummou prozkoumávala Spojená skandinávská a finská expedice. Ti odkryli bezmála pět set lokalit¹³⁷, z nichž 44 měla na svědomí finská skupina. Dvě skupiny se vydali hledat pozůstatky prehistorického období - na levém břehu to byla skupina Spojené prehistorické expedice R. Soleckého a R. Fairbridge z Kolumbijské univerzity v New Yorku a profesora F. Wendorfa z Jižní metodistické univerzity v Dallasu. Pravý břeh si vzala na starost výprava Peabody profesora Ch. Reeda z univerzity v Yale spolu s pracovníky Národního muzea Kanady v Ottawě. Výsledky těchto výzkumů, zvláště pak prehistorických, obohatily tehdejší znalosti o celou neolitickou dobu. Ostatní expedice pracovaly na přidělených koncesích. Epigrafické památky měly na starosti skupiny Humboldtovy univerzity pod vedením profesora Friedricha Hintzeho a tehdy sovětské¹³⁸ Akademie věd profesora B. Piotrovského z Lenigradu¹³⁹. Ovšem sovětská skupina se nevěnovala celému Súdánu jako Němci, ale pouze oblasti Wádí Alákí.

Z dílčích úspěchů zahraničních expedic můžeme jmenovat objevení egyptského města ze 4.-5.dynastie v Buhénu u Wádí Halfy, což je nejstarší doklad osídlení Núbie Egyptany. Za tento úspěch vděčíme skupině kolem W.B. Emeryho z britské Společnosti pro výzkum Egypta a starověku. Ta působila v Egyptě v letech 1957-1965. Stejná skupina v Kóru identifikovala dosud neznámou pevnost ze Střední říše, která sloužila ještě v době Nové říše. Západoněmecká expedice profesora Hintzeho našla v Súdánu na 600 skalních nápisů a 750 souborů skalních kreseb. Nápisů severně od Semny pocházejí z období Střední říše, kdy Semna tvořila hranici s Nubií a jižnější epigramy patří, vedle tří výjimek¹⁴⁰, do Nové říše, kdy se Egypt rozšířil o toto území. Francouzská archeologická mise v Súdánu odhalila strukturu pevností a staveb v okolí 2. kataraktu, když prováděla sedmiletý výzkum (1962-1969) Mirgissy (Ikenu). Uvnitř pevnosti se nacházely pozůstatky zdi chrámu, jenž zde dal vystavět patrně faraon Senvosret III. a dalšího chrámu z Nové říše, zasvěceného bohyni Hathor. V blízkosti se nalézalo pohřebiště, jehož výzkum dokázal, že vojenskou posádku tvořily Egyptané, pocházející ze Středního Egypta. Další pohřebiště si vybudovali lidé kermské kultury, kteří pevnost dočasně obsadili ve Druhém přechodném období. Významným objevem je nález "klouzačky", pro stěhování lodí po pevnině. Spojovala přístav západně od pevnosti s ramenem řeky u osady Matuka, a byla zbudována z roštu kulatého tvaru, pokrytého řídkým bahnem, které bylo poléváno. Na rošt se daly sáně, na kterých loď posunovali. Vyhýbali se tak nesplavnému úseku Nilu u 2. kataraktu. Zajímavým objevem se mohla chlubit i

---

137 celkem 490

138 dnes ruské

139 dnes Petrohrad (Sankt-Peterburg)

140 nápisy z období Staré říše, kdy se k Dalskému kataraktu dostali prospektoři, hledající minerály v horách

sovětská expedice a to nápisy jmen dvou vůdců karavan z období 6.dynastie - Uniho a Hunese. Tyto karavany měly za cíl hledat zlatá ložiska. Uni a rozkaz krále dal hloubit kanál pro lodě a stavěl lodě ze dřeva ze země Vavat. Jinak se sovětská skupina zaměřovala na mohylová sídliště núbijských skupin A a C ve Wádi Alákí.

Z dalších objevů je to jméno núbijského místokrále Merimose z doby faraona Ramsese II. (přelom 12. a první polovina 13. století př.n.l.), který nechal v Núbii založit několik studen, protože Núbii využíval pro její bohatá naleziště zlata, což dokazuje Merimosův titul: „představený zemí zlata boha Amona." Spojená expedice Yaleské a Pennsylvánské univerzity našla skalní hrob Hekanefera, miamského prince¹⁴¹, v Tóšce. Hekanefer byl velmož, žijící v době vlády faraona Tutanchamona (počátek 14.století př.n.l.), jehož vyobrazení v hrobce místokrále Huje ukazuje jeho typicky núbijské rysy - tmavou pleť a oděv afrického typu. Z dále nalezených napsů je zřejmé, že Hekanefer byl pověřeným zmocněncem pro říční dopravu. Honosil se titulem "dítě školky", což znamenalo, že byl jako dítě vychován na dvoře egyptského panovníka vedle královských dětí. Byl to způsob získávání loajálních hodnostářů z řad Núbijců. V Núbii pracovaly speciální konzervátorské týmy, např. egyptsko-jugoslávský, který snímal fresky ze staveb, které nemohly být zachráněny, nebo z těch, které bylo nutné rozebrat. Nejatraktivnějším a mezinárodně nejsledovanějším úkolem této akce byla záchrana 35 celých chrámů a dalších objektů, z nichž nejznámější jsou ty v Abú Simbelu a chrám na ostrově Filé. Tato část expedice byla finančně nejvíce nákladná už jenom pro technologii, která byla použita. Polovinu nákladů, které se u Abú Simbelu ukázaly nadhodnocené (bylo levnější cestou ušetřeno nejméně 30 milionů dolarů) a v případě Filé zase podhodnocené (namísto 6 milionů bylo vynaloženo 30 milionů dolarů), kvůli změně projektu¹⁴². Polovinu nákladů uhradila egyptská vláda a polovinu si podělily účastnické země.

Brzy po zahájení akce došlo k "núbijské horečce", kdy se začaly vydávat publikace, vědecké i populární na téma záchranné akce, vycházely články v časopisech, konaly se konference. Vznikla dokonce Společnost pro núbijská studia, kterou založili badatelé pod vedením polského profesora Kazimierze Michalowského. Ustavující konference se konala ve Varšavě roku 1972. Od té doby se „nubiologové" scházejí každé 4 roky, stejně jako konference merojských studií. Záchranná akce UNESCO přinesla nebývalý přínos muzejním institucím po celém světě. V době, kdy mnohé země nedovolovaly vývoz historicky cenných předmětů, egyptská a súdánská vláda garantovaly účastnickým státům polovinu z objevených artefaktů. V reálu jich uvolnily často mnohem víc. Tímto způsobem Československo získalo pro Náprstkovo muzeum sbírku předmětů z núbijských

---

141 Míam je dnešní Aniba

142 Sedmkrát do Núbie, str. 28

expedic, jejichž některé exponáty jsem představil a popsal v samostatné kapitole. V roce 1975 se v Praze konala výstava Tajemná Núbie, a v roce 1978 v New Yorku představili Afriku ve starověku - umění staré Núbie a Súdánu. Další podobná výstava se konala ve Vídni roku 1979 a nesla název Nálezy z Egypta a Núbie v ní představovala podstatnou část. Samosebou jak Súdán, tak Egypt také přišly k velkému umělecko-historickému pokladu. Například Egypt musel zřídit samostatné Muzeum Núbijských kultur na ostrově Elefantína a nejcennější nálezy doplnil do sbírky Egyptského muzea v Káhiře. V Súdánu nálezy doplnili bohatou sbírku tamního Národního muzea.

Expedici československou vedl prof. Zbyněk Žába a účastnili se jí dále architekt Miroslav Korecký, chemik a fotograf Jaroslav Novotný a archeolog, antropolog a lékař Evžen Strouhal¹⁴³, (ve druhé expedici tuto sestavu doplnili geodeti Jaromír Tlustý a Otakar Vosika, filolog František Váhala¹⁴⁴, a tehdy ještě studenti egyptologie Ján Midžiak, Jaromír Málek a Miroslav Verner). Kapitány katamaránu Sádík en-Núba (Přítel Núbie), který byl k účelu expedice sestaven, byli Milan Hlinomaz a Evžen Hnátek. Původním cílem expedice byl epigrafický výzkum skalního chrámu Thutmose III. v Kustulu u el-Lesíji, ale v Egyptě jim bylo řečeno, že se zhostí vykopávek a dalších prací na Táfské pláni, což zahrnovalo výzkum tamní římské pevnosti u Kertásí a možné nalezení ztraceného Jižního chrámu. Severní chrám byl již dříve památkovou službou přemístěn na ostrov Elefantinu. Původním přáním vedoucího expedice Žáby, bylo dostat pod československou koncesi celou egyptskou Núbii, aby bylo možno zdokumentovat a nashromáždit materiál tak, aby jeho evidence nebyla roztržštěná, aby měla dostatečnou úroveň a kvalitu, ale povedlo se jim získat jen zhruba pětiny délky údolí Dolní Núbie a to v rámci dvou přidělených koncesí. Severní ohraničovala oblast mezi chrámy v Gér Husénu a Kalábši a Jižní vytyčila mez mezi vesnicí Naga el-Bír a chrámem ve Wádí es-Sebue.

Jak už bylo zmíněno, tato expedice, stejně jako ještě druhá, se týkala nalezení Jižního chrámu na pláni v Táfě¹⁴⁵ a také dokumentaci zbytků římské pevnosti v Kertásí. Obě místa byla zaplavena už starou přehradou, kterou musely pro letní měsíce upustit, aby mohly expedice proběhnout. Vědci tak museli pracovat v 52 stupňovém horku. Jižní chrám, který měli vědci za úkol zdokumentovat, zmizel v letech 1878-1894 a jeho podoba tak byla do této doby známá jen díky cestovatelům, kteří Egypt navštívili před jeho zmizením pod nánosy nilského bahna. O jeho nalezení se zasloužily fotografie a daguerrotypie Françoise Teynarda z roku 1851, na nichž jsou kromě chrámu i výrazné hrbolky, díky kterým se architektu Koreckému podařilo stanovit stanoviště fotografa a přibližnou polohu chrámu. Egyptská památková správa dala československému týmu k dispozici mapu Núbie, kam měly své výzkumy a jejich výsledky detailně zakreslovat. Ovšem mapa

143 někdy uváděn jako Eugen

144 po smrti Žáby nakrátko převzal vedení ČEÚ

145 bývalé římské město, lat. Taphis

zahrnovala jen údolí podél Nilu a nemohla tedy obsáhnout nálezy, které byly objeveny dál na západ, nebo na východ od řeky v pouštních údolích. Členové výpravy si proto dělali plánky, do kterých své objevy značily.

Expedice začala po příletu do Káhiry dne 12.dubna 1961, právě v den, kdy sovětského kosmonauta Jurije Alexejeviče Gagarina vynesl Vostok jako prvního člověka na oběžnou dráhu. Už po příletu se setkávají účastníci expedice s připomínkou své vlasti v Egyptě. Vítají je reklamní poutače na Škodovku. Úkolem expedice bylo mimo jiné nalézt jeden z chrámů¹⁴⁶, který se v období od 15.července do 15.srpna vynořoval z vod staré Asuánské přehrady. A nejen jej najít, ale změřit a zjistit o něm co nejvíce informací. Část zásilky, kterou nutně potřebovali ke své práci přišla až v polovině května, tak přesunuli prozatím své pracoviště do Asuánu. Kapitán píše své zážitky ze země na Nilu, například popisuje, že se zde "*...život zastavil a civilizace se projevuje na několika málo místech elektrickou žárovkou, projíždějícím automobilem a na hlavách žen místo typického hliněného džbánu prázdnou plechovku od benzínu (je totiž daleko lehčí).*" Domy kapitánovi připomínají kostičky margarínu¹⁴⁷.

Do Asuánu dorazila expedice v sestavě: profesor Zbyněk Žába, lékař Evžen Strouhal, historik Zdeněk Uherek, arabista doktor Fiedler a kapitán Hlinomaz. Ovšem výprava se záhy musela potýkat s komplikací, kdy v důsledku vypuštění přehrady z důvodu brzkých dešťů, které v minulosti působily úrodné záplavy, se jejich zásilka plující z Alexandrie do přístavu v Sellálu mohla zdržet někde na půli cesty. Po jejím příplutí expedice založila sklad v Sellálu a najmula pro něj gáfiry - hlídače na noc a den. S tolik očekávanou zásilkou přišla rovněž Jawetta, moped zapůjčený pražskou Jawou pro potřeby této expedice. Samozřejmě, že autor neváhal okomentovat i složitou situaci s místními meteorologickými podmínkami, takže jízda na mopedu po poušti byla pro účastníky adrenalinovým zážitkem. Zajímavým zvykem, který žádný text ani obraz dokonale nezaznamená, je hudební kulisa, kdy velký šejk Husajn Ramadán, pán nad pracovníky přístavu svolával své podřízené k práci, kterou dělníci vykonávali za doprovodu zpěvu. Jeden ze čtyř dílů nové lodi, které přišly v další várce dostal v přístavu v Alexandrii trhlínu, kterou musel zavařit třináctiletý technik, za což byl ale českými pracovníky obdivně pochválen. Loď, kterou v Sellálu sestavili dostala v překladu název Přítel Núbie a na svou první kratičkou plavbu vyrazila do Asuánu. Při prohlídce Asuánu Hlinomaz srovnává tehdejší stav, se stavem, který má napsaný v anglickém průvodci z roku 1959, kdy poznamenává, že nezohledňuje "novou historii", kdy 23.července 1952 skupina důstojníků, v čele s Gamálem Násirem, svrhla monarchii (krále Farúka I.) a prohlásila Egypt republikou. Gamál abd an-Násir byl prezidentem státu v letech 1954 až 1970. V roce 1958 se

---

146 Jižní chrám v Táfě

147 Zemědělské noviny, Milan Hlinomaz: S naší Kon-Tiki na Nilu, část I., 9.1.1962

spojil se Sýrií ve Sjednocenou arabskou republiku (SAR). Ta trvala de facto jen do roku 1961, ale formálně přestala existovat až roku 1971. Rovněž zmiňuje výstavbu Asuánské přehradní nádrže, která nese dnes jméno po Násirovi. Přehradu vyprojektovali inženýři ze Sovětského svazu a měla se stát energetickou základnou pro jižní část země.

Dále vypráví kapitán Hlinomaz¹⁴⁸ o Elefantíně, což je ostrov na nilském kataraktu. Předkládá zde mimo jiné teorii, že prvními mořeplavci starověkého známého světa byli ještě před Féničany právě Egyptřané. V hieroglyfickém zápisu existují dvě varianty plavby. Jeti na sever (znázorňováno jako loď s plachtou) a jeti na jih (loď bez plachty). To proto, že na sever proti proudu řeky byl silný vítr, proto lodě musely napnout plachty. Rovněž se zmiňuje o zdravotních komplikacích turistů, kteří přijíždějí do Egypta ze Skandinávie a dalších oblastí, kde panuje spíše zima, protože mají problémy s aklimatizací na 40 stupňové teploty. Hlinomaz zmiňuje, že prý českoslovenští výzkumníci mají v Egyptě pověst výstředních otužilců, kdy se chodí koupat při třiceti stupních, zatímco Egyptřané si v takovýchto teplotách říkají, jaký je příjemný chládek (asi nadsázka). Při cestě k prvním výzkumům také připomíná chrám v Dabódu, toho času přidělený polské expedici. Cílem téhle expedice byl Jižní chrám v Táfě. Vítaným faktorem na místě rozpáleném pouští bylo nalezení vydatného pramenu pitné vody. Zajímavým a vtipným úkazem bylo, že místní nevěřili tomu, když jim českoslovenští egyptologové povídali o české krajině a proměnách počasí. Nechtěli uvěřit hlubokým lesům a zeleni, stejně tak častým dešťům, které jsou pro Egyptřany vzácností.

Do Asuánu, který se stal výchozím bodem dorazili v dubnu 1961 (ale kupříkladu Evžen Strouhal dorazil až 23. května, jak píše se svých vzpomínkách na expedici¹⁴⁹). Strouhal si ve svých knihách všimá opravdu všeho...tedy zaznamenává i arabské zvyklosti, porovnává charakteristické rysy místních obyvatel, které jsou tak vzdálené od těch středoevropských. Jako antropolog si všiml i bohaté kulturní minulosti a rozmanitosti Núbie. Poznal mnoho profesí, například čističe obuvi Ahmada, který v Asuánu "nahrazoval rozhlas a tisk", protože při své práci měl rád kontakt se zákazníkem, kterého si tak udržoval. Nebo takového průvodce v Asuánu a Elefantíně, který se jmenoval Taha, který členy výpravy potěšil i hudebním vystoupením na lodi se dvěma Núbijci, kteří hráli jeden na strunný nástroj rababa a druhý na bubínek tabl a přitom pěli arabské i núbijské písně. I když byla druhá polovina 20.století, tak zde jezdilo stále málo aut, typičtějším dopravním prostředkem byl kůň, nebo osel. Z Asuánu se do Núbie členové expedice vydávali na palubě katamaránu Sadík en Núba (Přítel Núbie). 28.května dorazil první nákladní vůz s díly na sestavení lodi. Když konečně dorazili všechny, tak bylo plavidlo třeba sestavit. Této činnosti se s ochotou

---

148 Zemědělské noviny, Milan Hlinomaz: S naší Kon-Tiki na Nilu, část V., 17.1.1962

149 Sedmkrát do Núbie, str. 57

chopili Žába s Hnátkem¹⁵⁰. Přístavní dělníci ani neovládali základní montážní úkony, tak byli brzy propuštěni. 7.června spojili tři pontony, které tvořili základní kostru plavidla. Zásobování potravinami vyjednal s firmou Cordahi, která měla na druhém břehu Nilu malou budovu vedle německé firmy Hochtief, doktor Milan Fiedler¹⁵¹, pracovník ústavu. Bylo dohodnuto, že expedice bude zásobována lodí potravinami jednou týdně. Ovšem výběr kuchaře byl problém, protože skoro všichni uchazeči až na jednoho¹⁵² byli prolezlí nemocemi, které mohly expedici krajně znepríjemnit. Pomocníka mu dělal Ahmed Hasan Músa. Zvláště obávanou nemocí byla billharzióza, kterou přenášeli vodní hlemýždi. Křest lodi proběhl 11.července v 19 hodin a provedl jej náměstek guvernéra Asuánu s funkcí policejního ředitele Alí Fuád lahvičkou voňavky¹⁵³. Už při první plavbě musel katamarán snést na své palubě 80 osob. Na to nebyl kapitán připraven a tak s takto naloženou lodí nemohl jet plných šest uzlů¹⁵⁴.

Cesta lodí do Núbie začala 13.července 1961. Přítel Núbie vyplul ve tři čtvrtě na jednu odpoledne po dlouhých přípravách. I když se taky málem potopil¹⁵⁵. Zakotvili v Táfě, vzdálené od přehrady 53 kilometrů jižně proti proudu Nilu. Na pláni v Táfě, která byla rozpáleným sluncem rozpukaná se nacházela osada, kde měli místní zdroj vody z malé studánky, kterou využívali i naši egyptologové, ovšem znalí situace tuto vodu raději svařovali, nebo dezinfikovali pantocidem. Pláň je severojižně přes kilometr a od západu na východ půl kilometru široká. Orientaci usnadňovaly základy tzv. severního chrámu, který stával na Táfské planině ještě v roce 1960, ale pak byl rozebrán egyptskými archeology, kteří zkoumali i jeho okolí a objevili tři metry na jih od severního chrámu dva metry podzemí zbytky zdi řady budov, které také posloužily jako důležitý orientační bod. Byly zde nalezeny plastiky boha s žezlem a symbolem života (anch), fragmenty nadpraží vstupního portálu, zdobené dvěma řadami okřídlených slunečních disků, nebo obětní nádržky. Severní a patrně i jižní chrám patřily k římskému městu Taphis, které zde stávalo a které tvořily čtvercové až obdélníkové domy se třemi až sedmi místnostmi, včetně vstupní haly¹⁵⁶. Obytné budovy nebyly větší než 300 metrů čtverečních. Z nálezů stojící za zmínku uvedu fragmentární nálezy váz a talířů. Nalézt a geografizovat Jižní chrám bylo důležité z toho důvodu, že bylo zapotřebí mít představu o rozloze a uspořádání římského města, sloužícího v letech 30 př.n.l. až 298 n.l. vojensko-strategickým účelům. Jižní chrám zmizel koncem 19.století (naposledy byl nakreslený roku 1874) a tvořila jej hypostylová síň o čtyřech šestimetrových lotosových sloupech. Průčelím byl

---

150 nicméně Strouhal si zřejmě často pletl jméno Zbyňka Žáby, kterého v knize často nazývá Zdeňkem

151 přátelé z oboru jej často nazývaly "profesor Fíďa"

152 šlo o Mohammada abd-el Šerífa z vesnice Gebel Šiša, který se stal oblíbeným členem pro svou povahu a nautické schopnosti

153 ani ke křtu lodi nesmí pravověrný muslim použít alkoholu

154 dvanáct kilometrů za hodinu

155 přílišnou rychlostí loď vytvořila před přídílí vysokou vlnu, která hrozila přelitím přes přídíl

156 Sedmkrát do Núbie, str. 75

obrácený k Nilu (Severní chrám měl průčelí směřující k jihu). Byl třináct a půl metrů dlouhý a sedm a půl metru široký. Byl obklopený 32 metrů dlouhou a 12 metrů širokou zdí, za kterou na severní straně stála ještě 39 metrů dlouhá vnější zeď. Určitou dobu sloužil jako křesťanský kostel, což dokazují řecké nápisy na zbytcích omítky. Zpráva A. Weigalla o stavu památek v Núbii z roku 1906-7 hovořila o tom, že chrám téměř zmizel, takže tehdy musely být patrné základy chrámu, který byl nejprve rozebrán místními obyvateli na stavby a následně jej pravděpodobně přikryla vrstva bahna při zvyšování hladiny přehrady v roce 1912. Vodítkem k poloze chrámu byly až daguerrotypie Jižního chrámu z východu - Du Campovo z roku 1850 a F. Teynarda z roku 1849, zveřejněnou ale až roku 1852. Korecký využil hrbolků na obzoru, které byly nejlépe zachyceny na Teynardově snímku. Z poměru vrcholků na levé a jednoho na pravé straně od chrámu zjistil polohu Teynarda při zachycování své daguerrotypie. Z tohoto místa pak nebylo obtížné odhadnout směr a vzdálenost polohy svatostánku. Na pravděpodobné místo byl navalen kámen a kolem něho byly vyměřeny čtyři hlubinné sondy, z nichž jedné se podařilo dostat se k obvodové zdi chrámového komplexu.

Sondy byly široké 2 metry a vzdáleny od sebe 6 metrů. Výkop byl zahájen 15. července, pět minut po půl deváté ráno. Na výkopu pracovalo 20 dělníků z Kuftu, používali při něm tzv. toriu, krátkou motyčku se širším ostřím. Práci řídili tzv. rejsové a tyto archeologické práce tyto lidi živí už po generace. Práce je kvůli vysokým teplotám rozdělena na dopolední (6-12) a večerní (17-19). Nervozita členů stoupala, protože ani po čtyřech dnech výkopů dělníci nenašli nic, než kilogramy mazlavého bahna. V úterý 18.července večer konečně naleznou střípky kamínků smíšených s úlomky cihel. Nebylo pochyb o nálezu základní vrstvy, která začínala v hloubce 3,87 metrů. Ovšem i přes tento úspěch se expedice potýkala se zdravotními komplikacemi (dyzentérie) a jeden člen si vážně poranil nohu, že musel doktor Strouhal použít chirurgii. Toho si ovšem všimli místní a tak docela dlouhou dobu strávil Strouhal polní chirurgií nemocných a zraněných Núbijců. Na poli archeologie mezitím pokračovalo sledování výkopu číslo 1, kde byly nalezeny ony fragmenty a posléze i 2 metry široké základy zdi. Dne 24.července byl nalezen práh dveří, kterými pravděpodobně zeď končila. V něm byla zachována jamka pro čep asi 85 cm širokých vrat a rýhy, dle kterých byl určen směr otevírání/zavírání. Otevíraly se směrem k jihu jak dokazují tyto rýhy na horní straně pískovcové desky, která práh tvořila. Pracovní tempo se muselo zrychlit, nedbaje vzrůstajících teplot, z důvodu rychlého napouštění přehrady (asi čtvrt metru za den). 23.července bylo pro urychlení prací najmuto ze Šellálu dalších 20 dělníků. Kromě výkopů navštívili někteří členové expedice i blízké památky (skalní kaple bohyně Ísis¹⁵⁷, koptský hrob z doby krále Taharky, "sanatorium" bohyně Ísis).

---

157 řecky také Eset

Začátkem dalšího měsíce, který byl dle harmonogramu posledním z této první expedice, dosáhla teplota na slunci 70 a ve stínu 52 stupňů Celsia. Takové teploty byly takřka nesnesitelné, ale termíny zatopení oblasti tlačily k rychlému postupu prací. Navíc nefungovalo zásobování, dohodnuté s firmou Cordahi, což taky nepřispívalo k dobré náladě, která se pod spalujícím sluncem u mnoho členů stávala apatickou až nepříjemnou. Jednou z legrací je dopis, který kapitánu Hlinomazovi poslala do Egypta jeho žena, že doma jim prší a aby si vážil sluníčka a tepla, které ovšem byly v Núbii nad úrovní únosnosti. Kromě řady jiných nálezů, byl objeveno torzo¹⁵⁸ reliéfu s okřídleným sluncem, což byl symbol boha Ra¹⁵⁹. Tyto symboly bývaly hojně využívány nad vchody do chrámů, ale byly objeveny i na průčelích domů v Táfě. Pomocí dalších geologických sond bylo až o rok později určeno místo zdi samotného chrámu. Z dalších nálezů například opracované bloky z pískovce se spojovacími zářezy, zlomky žulové sochy, nebo sloupu, kousky předmětů z kovu a mnoho úlomků z keramických nádob. 2.srpen byl ve znamení změny strategie. Podle plánu chrámu, který měli k dispozici se rozhodli udělat výkop 4 X 4 metry, jižněji od 11. metru nalezeného zdiva. Ani po dvou dnech ale dělníci nenašli kýženou hlavní obvodovou zeď chrámu. 3.srpná večer prosákla spodní voda do jámy S1, kdy se na jejím dně vytvořilo malé jezírko. Délka zdi, kterou doposud kopali činila, aniž by znali její konec, rovných 45 metrů a před skončením expedice ji museli celou zdokumentovat. Ovšem voda podemílala stěny sondy a tak došlo k zavalení 5 metrů zdi bahnem a hlínou. Už 10.srpná voda zaplavila většinu zdiva a práce na výkopu musely být ukončeny. Nakonec se ukázalo, že vnější obvodová zeď komplexu se stáčela k severu, což účastníky výkopu utvrdilo v domněnce, že chrám se opravdu nachází severně od zdi. Po sbalení a rozloučení s Táfou vyrazili na palubě Přítele Núbie v neděli 13.srpná po půl jedné odpoledne zpět do Asuánu. V Asuánu zajistili nálezy a část z nich putovala do místního muzea a část si odvezli s sebou do Káhiry, kam z Asuánu odletěli 18.srpná.

Odkrytí základů chrámu tak muselo proběhnout až v příští výkopové sezóně o rok později, kdy ovšem práce vedli geodeti z Českého vysokého učení v Praze docent inženýr Jaroslav Tlustý a profesor inženýr Otakar Vosika. Bohužel ani tento výzkum nemohl díky Nilu odkrýt celý chrám, ale díky geologické vrtné soupravě se podařilo získat vzorky ze základů chrámu, které se nacházely pět až šest metrů pod úrovní terénu. Tyto nové sondy, kterých pro lokalizaci použili více než sto, v délce půl kilometru, potvrdily správnost Laverova plánu chrámu a který se tak stal podkladem pro zakreslení na mapu táfských památek. Potvrdily se i domněnky, že objevená zeď byla skutečně jižní vnější obvodovou zdí.

---

158 zlomek

159 bůh Slunce se sokolí hlavou plující po obloze na sluneční bárce

V Kertásí, vzdáleném osm kilometrů od Táfy, vytvořili archeologové, na základě vykopávek, první realistický plán pevnosti, doplněný následující rok o fotogrammetrické zaměření¹⁶⁰. Pevnost byla součástí římské hranice¹⁶¹, která chránila obchodní cesty po Nilu a silnici vedoucí podél něj. Když ještě byla Nubie pod římskou kontrolou, podnikali na ní nájezdy Blemmyjové. Podobně jako v případě Jižního chrámu, byla pevnost zatopena, ale v roce 1961 se její zdi na nedlouhou dobu objevily. Ohledně pevnosti měli egyptologové informace už od badatelů z minulých století a měli dokonce i její náčrt od Prokesche z Ostenu, majora rakouského vojska. Plán byl zhotoven v roce 1827¹⁶². Ovšem při následném průzkumu pevnosti bylo zjištěno, že plány nekorespondovaly s tím, co egyptologové viděli a to ani v takovém základu, jako je půdorys. Namísto obdélníkového ohraničení našli zdi spíše připomínající nedokončený čtyřúhelník, přičemž nejkratší stranou byl obrácen k řece. Stavba má do šíře mezi dvěma a půl až třemi a půl metry a tvoří ji dvojce lící vrstvy pískovcových kvádrů. Zevní strana kvádrů má bosáž¹⁶³. Bosáž vyniká při slunečním svitu, protože stíny vytváří trojrozměrný efekt, který činí zdi zajímavé. Zbýlý prostor mezi vrstvami byl zasypán drobnými kamínky z lomu, ovšem bylo hojně využíváno místními na stavbu jejich příbytků, takže se dochovalo jen na některých místech. Dnes je zdivo dochováno na některých místech do výše pěti metrů. Prostor, který zdivo ohraničuje, činí kolem jednoho a čtvrt hektaru¹⁶⁴. Zbytky pevnosti mají po stranách brány, severní a jižní. Severní brána se zachovala celá až do výše deseti metrů. Brána má "egyptskou" římsu s oblounem. Z původní výzdoby brány se zachovaly fragmenty reliéfu slunečního kotouče s kobrami, nesoucími koruny horního a dolního Egypta a s bohyní Eset (Ísis). Na reliéfu byl objeven také hieroglyfický nápis. Bohyně Ísis byla patronkou chrámu ve Fílé a tak chránila celou oblast Horního Egypta při řece. V blocích zdi nedaleko brány byly objeveny dva řecké nápisy. Zmiňuji se o nich v kapitole o egyptské sbírce v Náprstkově muzeu. Brány jsou situovány tak, aby mezi nimi procházela silnice, kterou Římané vybudovali jako spojnici svých pevností v severní Núbii. K pevnosti náležel i malý přístav, u něhož se zachovala brána, která je spojovala s pevností. Podle soudobého pramene, který nese jméno Antoninský itinerář¹⁶⁵, se tato pevnost ve své době nazvala Tzitzí. Při detailnějším výzkumu zdi a bran došli egyptologové k názoru, že pevnost skutečně sloužila jako vojenské sídlo a ne jako opevněné město, nebo chrám, jak se domnívaly některé zdroje.

---

160 fotogrammetrie je věda, zabývající se získáváním informací z leteckých snímků terénu

161 latinsky limes romanum

162 Sedmkrát do Nubie, str. 87

163 každý má vyhlazený, obdélný až 7 centimetrový rám, ale jeho střed nad úroveň rámu přečnívá a je nahrubo opracovaná, má šikmé rýhování a četné výstupky

164 zhruba 14 tisíc metrů čtverečních

165 Itinerarium Antonini; Sedmkrát do Nubie, str. 90

Vlastní výzkum této expedice byl zaměřený na zhotovení nového a přesného plánu pevnosti a dokumentaci zdí, které se dochovaly. Ve vnitřní straně zdi našli drobné branky, vedoucí ke schodištím, která vojáky dostala na korunu, kde mohli hlídkovat, případně pevnost bránit před vnějším ohrožením. K dokonalé obraně měla pevnost členitější půdorys, ve kterém bylo možno spatřit bastiony, obloukové vyklenutí a pravouhlé zlomy. Architekti zde pro zpevnění použili obloukovité vyklenutí zdi. Na východní straně se zachovalo terasovité nábřeží s molem, odkud vyplouvaly lodě. Součástí Římské říše byl pouze levý břeh Nilu, proto byly pevnosti a limes vedeny po této straně řeky. Na opačném břehu postavili Římané opěrné body, jakési předsunuté hlídky, které vždy nesly název contra + název protilehlé pevnosti, nebo města¹⁶⁶. Kromě zabezpečení silnice, vedoucí po levém břehu a také lodní dopravy, měla pevnost za úkol hlídat i pravý břeh, ze kterého prováděli loupežné výpady Blemmyjové. K úpravám a rozšiřování pevnosti používali římsští okupanti nedaleký pískovcový lom, kde kovovými dláty vylamovali bloky horniny. První prohlídka pevnosti se konala 20.července.

Při druhé návštěvě v Kertásí, 25.července, Strouhal dává zprávu, že byl vyměřen profil přístaviště s rampou a východní část zdi, která byla už místy pobořená. Strouhal se vrátil až po dvou dnech, 27.července, kdy se pomocí nivelačního přístroje, který snímá vzdálenost, výšku a úhel různých bodů od jejich stanoviště, pokusil nakreslit hrubý plán pevnosti. Do tohoto plánu pak ostatní mohli dokreslovat detaily a údaje, například zálomy, bašty a podobně. Poslední návštěva této expedice do Kertásí proběhla 10. srpna, kdy už vodu Nilu nemilosrdně omývala dolní polovinu zdi pevnosti tak, že z ní vyčnívaly jen nejvyšší, západně situované části. Bylo doporučeno, na základě nových plánů, v příští letní sezóně, provést v pevnosti archeologický průzkum a to hlavně východní části u přístavu a vnitřní plochy objektu. Konečný plán půdorysu a výškových řezů se značně lišil od známých faktů, jak stálo ve zprávě, kterou musel tým poslat Památkové službě. Oficiálním datem skončení první expedice do Núbie byl až 18.prosinec 1961.

Expedice trvala sice jen několik měsíců, ale podařilo se jí splnit hlavní cíle, v případě Jižního chrámu alespoň z části. Expediční loď se dokonce stala i jakousi polní nemocnicí, protože členové expedice se byli nuceni postarat o nemocné děti, ale dělali to rádi a bylo to jistě zajímavé zpestření namáhavé práce při výkopech. Rovněž při druhé cestě do Kertásí se tým potil na náhradní obchodní felúce, kdy museli vědci kvůli žáru vystoupit a jít tři kilometry po břehu pod spalujícím sluncem.

I tak ale byla první expedice do Núbie úspěšná a to zavdalo příčinu další expedici, která už svým významem přesáhla hranice čsl. egyptologické obce. Šlo o přemístění chrámu v Abú Simbelu, která dal postavit faraon Ramses II., mimo jiné i pro svojí nejmilovanější ženu Nefertari. Plánů na

---

166 v tomto případě Contra Taphis

záchranu chrámů bylo hned několik a zde se ve větší míře už projevila politika a více než deset let trvající válka mezi demokratickým západem a sovětským blokem. Násirův Egypt tak nějak lavíroval mezi oběma stranami až se blíže přiklonil k Sovětům a to hlavně po invazi Izraele a ztrátě Sinaje. Z hlediska logistického, byla expedice celkem náročná, protože bylo třeba dopravovat tam a zpět na terénní pracoviště velké množství materiálu a techniky.

3.3 2. expedice (červen až září 1962)

Druhá expedice se věnovala dalšímu archeologickému výzkumu pevnosti v Kertásí, kterého se už ale neúčastnil doktor Evžen Strouhal. Došlo k výkopu některých úseků základní hradební zdi, takže mohli zpřesnit své plány pevnosti. Geodeti Vosika s Tlustým pořídili úplnou fotogrammetrickou dokumentaci pevnosti a strávili na jejím výzkumu 16 dnů. Při pracích byl objeven na jednom bloku vysoký reliéf se lvem, který podobně jako blok s řeckými nápisy byl odvezen jako památka. Z jednoho z nedalekých hrobů, které zde Žábův tým našel, dal Žába vyzvednout kosterní pozůstatky tří dospělých osob. Všechny patřily mužskému pohlaví. Profesor Žába přišel s teorií, že pevnost sloužila i jako koncentrační tábor pro otroky, kteří pracovali na pískovcových lomech, nedaleko Kertásí a analogicky je spojil i s podobnými pevnostmi ve Východní poušti. Častý výskyt slunečních kotoučů nad dveřmi domů v Kertásí přisuzoval sídlišti pro kněží kultu bohyně Ísis (řecky Eset). Tito kněží patrně kolaborovali s Římany a spravovali lomy, kde pracovali otroci pro římskou posádku. Tento Žábův názor, ale je jen hypotézou a proto jej nesmíme brát jako potvrzený fakt. Základním faktem zůstává, že pevnost v Kertásí sloužila ke strategické ochraně silnice podél Nilu, která sloužila Římanům jako obchodní cesta a hranice (limes).

Z obou koncesí v první a druhé expedici se podařilo zdokumentovat 243 skalních nápisů, většinou egyptských, ale našly se i řecké, latinské, merojské, koptské, nebo aramejské. Nejstarším je jméno krále Ninecera (2.dynastie, cca 2700 př.n.l.), který je důkazem, že už v této době sahala moc Egypta za 1.nilský katarakt, což je nejzazší hranice Egypta. Zajímavým je rovněž nápis zahrnující jména dvou králů Střední říše z doby, kdy vládli jako spoluvládci: Amenemhét I. a Senusret I. (okolo 1944 př.n.l.).

V průběhu této expedice došlo k incidentu, při kterém posádka lodi, vydávající se za lodní policii zastavila a pacifikovala felúku, na které cestovali českoslovenští egyptologové. Dochoval se i záznam¹⁶⁷.

---

167 archiv ČEgÚ, č.j. XIII/81/1962

3.4 3. a 4. expedice (březen až září 1963 a duben až květen 1964)

Tyto dvě expedice měly za úkol prozkoumat oblasti na severu od Kelábši po Gerf Husén, v délce 35¹⁶⁸ kilometrů, na jihu od Wádí es-Sebua po Korosko dlouhou 30 kilometrů. Průzkum obsahoval území od tehdejší výšky hladiny řeky 120 metrů do maximální výšky zaplavení 180 metrů. Tyto oblasti byly vědci z Československa zkoumány buďto pěšmo, nebo dalekohledy z katamaránu Přítel Núbie (Sádík en-Núba). Expedice byla převážně epigrafického rázu. Hned z kraje objevili v Girgáví kolem stovky nápisů z období společné vlády faraonů 12. dynastie Amenemhéta I. a Senusreta I. Nápis pojednává o krutém vraždění Núbijců egyptskými vojáky, kteří tak jednali po núbijském povstání proti králi. Zapsal jej písař Renoker pro vezíra Enjotefokera. Egypťané si v ústí vádí Girgáví zřídili přístaviště, což potvrzuje stéla, nalezená nad zálivem, dávající faraonu Amenemhétovi titul dozorce lodí. Ve vádí Korosko, kam expedice dorazila na dromedárech (dnešní Fom el-Atmúr) byly nalezeny tři nápisy z doby Střední říše. Překvapením pro Žábu byla jména dvou českých cestovatelů Adolfa Parlesáka a Václava Poláka, kteří tudy cestovali na jízdních kolech roku 1929. Expedice měla namále, když jim jednu noc červi přezdívaní "d'áblové pouště" provrtali jediný měch s pitnou vodou.

V roce 1963 českoslovenští egyptologové objevili 565 a následujícího roku dalších 954 skupin skalních kreseb. Nejpočetnější zastoupení měly motivy zvířete, převážně typické pro tuto oblast: hrochů, lvů, krokodýlů, hadů, slonů, ale i gazel, nebo nosorožců¹⁶⁹. Někdy šlo i o lovecké scény. Jak šel čas, zhruba s nástupem Staré a posléze Střední říše, již lze mluvit o domácích zvířatech, kromě psů a koček zde ale byly nalezeny i malby hospodářských zvířat. Až od počátku Nové říše, se na malbách objevují koně, velbloudi až hodně později. Kromě zvířecích motivů byly objeveny i motivy znázorňující lodě a papyrové čluny. Lidské postavy jsou vyobrazeny jen schematicky a hlavně na lodích a při běžných činnostech (zemědělství, pastevectví, modlitba). Z pozdějších dob (křesťanské a arabské doby) máme postavy bojovníků s kopími, štíty a krátkými meči. V Jižní Núbii z dob, kdy náležela územně k říši Meroe¹⁷⁰, našli archeologové oltářní desky, hvězdy a pentagramy. Z křesťanské doby byla nalezena vyobrazení křížů, znamení ryby (značka prvních křesťanů před Kristovou smrtí)¹⁷¹. Kromě maleb se důležitým pramenem pro archeology v Núbii staly skalní nápisy. V roce 1963 jich objevili na osmdesát a v roce 1964 až sto padesát. Dvě třetiny z nich pochází z období Střední říše¹⁷², kdy se zde vyřídili písaři, doprovázející egyptskou armádu při dobývání této části severní Afriky. Ze Staré říše zde našli archeologové nápisy

168 jiné zdroje uvádí 45 km

169 v Předdynastické době byla poušť mnohem menší

170 jde o období 1. až 3. století našeho letopočtu

171 Váhala, Červíček, 1999

172 asi 2080-1630 př.n.l.

staroegyptských cestovatelů a v období Nové říše, kdy byla Núbie integrální součástí Egypta, se zde s oblibou zvěčňovali místní guvernéri. Všechny nápisy logicky nebyly psány stejným písmem, protože pocházejí z různých období. A tak zde českoslovenští egyptologové našli nápisy v hieroglyfickém, hieratickém, démotickém, merojském, řeckém, latinském, koptském písmu a samozřejmě v oněch zmíněných jazycích, ke kterým se přidal ještě aramejský a kárijský jazyk. Bylo zde objeveno také 47 nalezišť, a to ve formě skalních úkrytů (tzv. šeltrů), stop obydlí na volném prostranství a také pohřebiště. Šest strážných věží, které dosud stojí, chránilo římský limes. Tým čsl. archeologů prozkoumala tři skalní hroby v Naga el-Farík. V tom největším, byly nalezeny desítky zlomků sarkofágů z pískovce, které byly zhotoveny pro hodnostáře Bacerefa a Nebnesuttaeje. Vedle toho bylo nalezeno rovněž 15 rakví pro další osoby. V hrobě odpočívalo dle rozboru zlomků kostí sedmáct osob - devět mužů, šest žen a dvě mladistvé osoby. Zdobení rakví a keramika určily dataci hrobů do období Nové říše.

V roce 1964 se expedice účastnili profesor Žába, tehdejší studenti Jaromír Málek, Ján Midziak, Pavel Červíček a Miroslav Verner, doktor František Váhala a inspektor dr. Abel el-Azíz Sádek. Expedice probíhala v dubnu a květnu. Doktor Strouhal byl také přítomen, už z toho důvodu, že díky evakuaci v letech 1963 až 1964 nechali vesničané v opuštěných domovech psi, kteří mohli být nakaženi vzteklinou. Velení Přitele Núbie, který vyplul 25.dubna, měl tentokráte na starosti Evžen Hnátek. Na řece bylo s pokračující výstavbou, která nabralo neobyčejně rychlé tempo, velmi rušno. Lodě odváželi nesčetný majetek stěhovaných Núbijsců. Cílem této akce byl výzkum mohylového pohřebiště v Kalábši. Zde se nacházelo na 500 hrobů, které napočítal už C.M. Firth v roce 1912. Ale o pohřebišti měli vědci povědomí již od roku 1907, kdy jej zpozoroval A.E. Weigall. Menší část byla prozkoumána v rámci švýcarsko-americké koncese už roku 1961. Československá koncese zahrnovala území o rozloze 1,5 krát jeden kilometr a proto nebylo v lidských silách všechny mohyly sečíst a přiřadit jim čísla. Odhadli jejich počet na 560 s celkem jedním a půl tisícem hrobů. Mohyly patřily do období ballánské kultury (3. až 6.století našeho letopočtu). Tato expedice ještě nezačala s detailnějším průzkumem mohyl, ale na rozdíl od jiných památek zde nehrozilo zatopení pro jejich vysokou polohu. Strouhal popisuje pro lidi nehostinné, ale krásné oblasti československé koncese - vyprahlá kamenitá, nebo písčítá údolí lemovaná ostrými skalními úbočími, krajina plná hadů, u řeky ptactvo, drobná zvěř a vegetace. Tato expedice se časově kryla s expedicí epigrafiků a tak docházelo ke spolupráci, kterou ale často zdržovala jedna, nebo druhá strana. V oblasti, kterou Firth už roku 1912 nazval vzhledem k charakteru povrchu archeologicky jalovou¹⁷³, našli českoslovenští egyptologové 39 památek, bohužel ale nevhodných k dalšímu výzkumu. Jedinou výjimkou bylo další mohylové pohřebiště u obce Naga Vádí Sijála, které se

173 Sedmkrát do Núbie, str. 99

svažovalo při horském hřbetu západně od sídla. Tým jej objevil 1. května a následujícího dne zjistil, že jde o rozsáhlé pohřebiště v údolí Wádí Kitna. První odhad Evžena Strouhala o počtu mohyl a jejich skupin byl 200. Stejně jako v Kalábši i zde se jednalo o ballánskou kulturu. Obrovské mohylové pohřebiště ve Wádí Kitně bylo prozkoumáno až následující rok, za rekordních sedm týdnů. Bylo objeveno průzkumem 5 kilometrů jižně od ještě většího pohřebiště v Kalábši, kde ve stejnou dobu probíhal průzkum 49 mohyl.

Dalším zajímavým objektem byly skalní hroby u Nag el-Faríku, objevené 11. května téhož roku. Byly celkem tři a každá měla jednu předsíň, která předcházela vlastní pohřební komoře, která v případě hrobky číslo 2, byla ještě podepřena skalním sloupem. Hrobka číslo 1 a 3 měly rozměry 5 a půl metru X 2 a 7 X 2 a tři čtvrtě metru. Hrobka číslo dvě má 10 X 5 a čtvrt metru. Výška místností v hrobkách nedosáhla ani dvou metrů. Pohřební komora hrobky číslo 3 neměla na výšku ani metr. V hrobce číslo 1 nebylo téměř nic kromě kosterních nálezů dvou osob - dospělého muže a dítěte a také zlomky kamenné rakve, které ale patřily do vedlejších hrodek. Jinak byla vystlána senem, což znamenalo, že v ní v nedávné době chovali vesničané dobytek. V hrobce číslo 2 našli zlomky rakví dvou hodnostářů (Baceref a Nebnesettauej), o nichž jsem se podrobněji zmínil v kapitole Egyptská sbírka Národního muzea. Dále zde byly střepy ostatní výbavy hrobky nejen z ballánské doby. Hrobka číslo 3 byla úplně prázdná.

Dále expedice objevila sérii šesti strážných věží, vysokých od 125 do 145 metrů, čtverečného půdorysu, který se vrstevně zužoval. Spodní vrstva byla 3 metry vysoká a byla kamenná. Horní část byla z vepřovic. V některých z nich byly nalezeny zbytky schodišť, kterými se vojáci dostávali na vrchol. Věže byly od sebe vzdáleny od 3 do 17 kilometrů, což jim umožňovalo si mezi sebou předávat světelná znamení. Nejjižnější věž koncise československého týmu stála nad chrámem v Gerf Husénu. Věže byly patrně součástí římského limitu, což naznačují úlomky keramických nádob na jejich úpatí. Jinou úlohu měla sedmá věž, objevená 18. května na ostrožně mezi ústím vádí Abjad na pravém břehu a širokou řekou Nil, nad níž se tyčila ve výšce 145 metrů. Na rozdíl od předešlé šestice měla tato věž válcovitý tvar, s průměrem více než 5 metrů a čněla nad krajinou do výše tří a půl metru. Její základ tvořil válec z lomového kamení, ve kterém vedlo schodiště na vrchol, kde vojáci stáli na plošině, na jejímž středu stál válec z kompaktního zdiva, s průměrem 2,1 metru a vysoký 70 centimetrů. V novější době tuto strážní věž Núbijci upravili na kenotaf. Při výzkumu severozápadního kvadrantu dělníci strachy uskočili, když část dřevěného roštu svazujícího konstrukci jim připomínala nohu mumie.

Průzkum Gér Husénu a okolí skončil 24. května a expedice pokračovala na palubě lodi Přítel Núbie do Koroska, vzdáleného odtud 90 kilometrů jižněji. V jižní koncesi postupovali opačným

směrem než v severní, tedy od jihu k severu. Na pravém břehu jim opět pomáhali epigrafici. Zde byly naděje na objevování malé, protože písčité duny mnoho památek přikryly metry písku. Ale naštěstí si Žábův tým všiml písčité skalky u Nag el-Batíh, kde vyčníval opracovaný okraj vstupu do skalní hrobky. Tým odkryl schodiště, vedoucí do místnosti se střeptavým materiálem, který ukazoval na merojskou kulturu. I když našli ještě další merojské hrobky, díky pevně danému termínu ukončení prací se nezačalo s průzkumem jejich obsahu. Epigrafický průzkum probíhal tak, že mnohé nápisy museli polévat vodou, nebo obtáhnout pomocí kříd, protože ne všechny byly vytesány zřetelně. Ty nejzajímavější nebo jinak důležité nápisy byly plasticky snímány pomocí otisků v latexu. Nejčastěji epigrafici narazili na faunu - slony, nosorožce, žirafy, gazely nebo hrochy. Často byly zobrazovány v pohybu jako součást loveckých scén, jaké známé například z francouzské jeskyně Lascaux. Postupem pouště a intenzivním lovem tato zvířata, v té době se ještě v Núbii vyskytující vymizela. Dalším častým motivem byly různé malby nilských lodí, ať už z předdynastické doby, nebo Nové říše. Následují motivy lidských postav, u kterých je typická schematičnost, u žen potom zdůraznění plodnosti, případně role. U některých můžeme vidět i falické symboly pohlavních orgánů. Z abstraktních a symbolických uvedu z těch starších dob vlnovky, spirály, kruhy, nebo otisky rukou. Z novější doby otisky chodidel, sandálů, rostlinné motivy. Merojské období charakterizují symboly pentagramů, rohů, slunečních paprsků, hvězd apod. Křesťanské období zastupují malby ryb, křížů, stylizovaných zvířat, kaple nebo kotvy. Jedno takové epigrafické naleziště bylo objeveno u Nag Selvig Kulég, kde byly malby na stěně přístřešku v nápadně rozbitém skalním bloku. Byly zde vyobrazeny muži, ženy, domácích chovných zvířat i těch divokých (antilopy). Byl zde proveden výkop, kde byly nalezeny keramické střepy skupiny C a z římské doby, a také množství fragmentů pazourku a rohovce.

Čtvrtá expedice také upřesnila a ověřila řadu nálezů a obrázků, které zde zkoumal již Weigall, například jména cestovatelů Staré říše: klečící postavu kněze Sethiho, nebo svědectví o postupu velmože Meripeta. V údolí nazvaném Chór Rahma, objevili epigrafici jména úředníků Střední říše, kteří zde doprovázeli faraona na jeho cestách na jih. Z období Nové říše zde našli sebe-prezentující nápisy synů krále z Kuše („Hori, syn Horiho“). Zde objevené nápisy vyšly v publikaci *Skalní nápisy Dolní Nubie* v roce 1974, tři roky po smrti Zbyňka Žáby. V knize je uvedeno, že expedice našla v roce 1963 80 a 1964 150 nápisů. I z epigrafického hlediska je tedy bilance třetí expedice opravdu výjimečná.

Ve Wádí Kitně bylo potřeba prozkoumat na 520 kamenných mohyl a 56¹⁷⁴ dalších obřadních objektů. Většina mohyl (95 procent) byla polokulovitého tvaru a byla postavena z volně

---

174 jiné zdroje uvádí 54

navršených kamenů a sloužila jako pohřebiště pro obyvatele nedaleké vesnice. Zbýlých 5 procent bylo z nasucho kladeného zdiva, válcovitého, nebo kuželovitého tvaru na viditelných návrších. Měly kolem sebe taky ohrádku s brankou, stélou, schodištěm. I bez bohaté vnitřní výbavy bychom usuzovali, že patřily bohatým členům vesnice, nejspíše náčelníkům a jejich rodinám. Zajímavostí je, že místní nebyli pohřbíváni do rakví, ale ve skrčené poloze byli pokládáni na bok dřevěných lůžek.

Samozřejmostí pohřební výbavy je keramika, která v tomto případě pocházela z asuánských a merojských dílen. Demografická analýza z kosterních pozůstatků odhalila, že ze 609 zde pohřbených bylo 347 (57 procent) dospělých a zbytek (262) dětí a osob v pubertálním věku. Novorozenci a kojenci do dvou let představovali děsivých 17 procent (103 osob!), Očekávané dožití při narození v této době a na tomto místě tak bylo velice nízké. Zhruba kolem 21 let. Pohřebiště bylo využíváno dvě stě až dvě stě padesát let a počet současně žijících lidí odpovídal počtu obyvatel osad Núbie pod egyptskou vládou (cca 60-100). Nepřítomnost zbraní v hrobech a nízká četnost zranění svědčí o mírumilovném životě lidí této oblasti. Což se ovšem nedalo tvrdit o Blemmyjcích z Východní pouště, kde výzkumy prováděla rakouská expedice v Sajále. Na popud ČEÚ ve spolupráci s katedrou antropologie Univerzity Komenského v Bratislavě byly v letech 1965 a 1967 vyslány antropologické expedice do tzv. Nové Núbie, konkrétně do oblasti Kóm Ombo. Cílem byl zevrubný antropologický výzkum Núbijců.

3.5 5. expedice (březen až květen 1965)

Expedice, která začala v březnu 1965, se tentokrát účastnil poprvé i doktor Milan Stuchlík, jako zástupce Náprstkova muzea. Tentokrát na palubě katamaránu Přítel Núbie vyrazili už 2. dubna a na palubě je kromě kuchaře a jeho pomocníka doprovázel i inspektor památkové služby, pan Fathí Melek¹⁷⁵. Tato expedice byla prvních pět dnů sledována i novinářkou Věrou Šťovičkovou, což Strouhal označil, za něco nevídaného. Jelikož tato expedice čítala méně pracovníků, než obvykle, vystřídali se u kormidla Přitele Núbie snad všichni. Kapitánstvím byl i letos pověřený tajemník ČEÚ, doktor Evžen Hnátek. Tentokrát se mohla expedice i koupat ve vlnách Nilu, protože s odchodem místních lidí nakažených billharziazou po půl roce nebezpečí nákazy pominulo. Tato expedice se vyznačovala i nevídanou rychlostí průzkumů mohylového pohřebiště, kvůli kterému sem československý egyptologický tým zavítal. Mohyly sledovaly svou polohou trhliny v úbočích hornin, která tvořila celé údolí a ve kterých bylo jednodušší budovat pohřební komory. Nejbohatší mohyly měly tvar kónických válců, méně výstavné tvar bochníku.

První tři dny se expedice zmohla jen na zaměřování mohyly č.1, protože ještě neměli k

---

175 Sedmkrát do Núbie, str. 107

dispozici dělníci. Za pomoci nivelačního přístroje pořídili půdorys a následně se zaměřili na výzkum šesti dalších sypaných mohyl, které měli stejně jako první okolo sebe zbytky ohrazení. Po poradě se tým rozdělil čtyř skupin (vedoucí Žába, Stuchlík, Melek a Strouhal), každá měla k dispozici šest dělníků, Žába samozřejmě i rejse¹⁷⁶. 5.dubna večer připlulo 24 dělníků s jejich rejsem Abdulem Kerétim a další den, v půl osmé ráno, byl zahájen první výkop - mohyly číslo 1. Ta patřila nejspíše králi Silkovi, který vládl kmeni Nobadů, kteří byli konkurenti Blemmyjů. Bohužel, krom dvou koster muže (mezi 40 a 60 lety) a ženy (mezi 20 a 22 roky), byla výstavní mohyla, ve které našli zbytky keramiky, jinak prázdná. Patrně vykradená. I přes hlubší sondu Žába nenašel poklady pohřbu krále Silka. Podle navršení bylo mohyl bylo zřejmé, že se vršili částečně na sebe, zbývalo jen zjistit pořadí, v jakém byly vršeny - tedy jejich stáří. Zloději se do mohyl snadno dostali, protože vrcholy měly otvor, který byl zakrytý jen kamennými deskami. Bylo zjištěno, že všechny mohyly sledovaného shluku patřily dospělým ženám, u jedné ale pro příliš zdevastovaný kosterní materiál nebylo možné určit pohlaví. Blízkost mohyl hlavní mohyle č. dává tušit, že mohly patřit pohřbenému vládci. Mohlo se jednat o vedlejší manželky, nebo konkubíny. Denně bylo očíslováno, prozkoumáno a zakresleno dvě až pět mohyl a dalších útvarů, u kterých původně předpokládali, že se jedná o dětské hroby, ale po důkladném průzkumu zjistili, že neobsahují ani kosterní materiál, ani žádné další předměty. S velkou pravděpodobností šlo o tzv. nefunerální objekty, kdy byly objeveny nejspíše rituální plošiny, dále tajemné ohrady, jejichž účel této expedici zůstal neznámý. S každým mohylovým shlukem se musel přestěhovat i jejich stan, ve kterém kromě zakreslování i odpočívali. Expedice měla tentokrát skončit 21. května, i kvůli tomu, že inspektor musel být 25.května u porodu svojí ženy.

Dosud probíhal archeologický výzkum tak, že napřed byl očištěn mohylový násyp, aby se bylo možno dostat k samotné stavbě, po staletích zapadané v písku, následně byl nakreslený půdorysný plán, po kterém byl zdokumentován a vyzvednut veškerý materiál, nalezený na plášti, úpatí, nebo v okolí mohyly, byl proveden a zakreslen řez, alespoň do poloviny (načež bylo třeba rozebrat čtvrtinu, nebo polovinu mohyly), mohyly byly vyčištěny a byla v nich zakreslena poloha všech nálezů, které byly vyzdvíženy, zdokumentovány a některé opakující se typy skartovány. Takto důsledně postupovali při výzkumu prvních 53 mohyl, dále už podrobnější průzkum věnovali jen těm velkým a na menší uplatnili metodu vykradačů hrobů, totiž proniknutí z vrchu, zakreslení schematického plánu s vynecháním nákresu řezů, výzkum byl posílen o pátou skupinu, pod vedením Hnátky, který ač neměl žádné zkušenosti s přímým archeologickým výzkumem, tak rychle pochopil systematiku práce a jeho výsledky byly opravdu zdařilé. Protože přibyla pátá skupina, byl počet dělníků ve skupině snižen na pět. Tato nová metoda výzkum tak zrychlila, že denně prošli

176 rejse - vedoucí dělníků

egyptologové 10 až 30 obyčejných mohyl a rekordu dosáhli 7.května, kdy jich prozkoumali celkem 42. Pracovní týden měl jen šest dnů, protože v pátek se nepracovalo. Tento den byl vyhrazen odpočinku a dokumentaci sebraných nálezů rozděleném do tří domků. Navíc s rychle se přibližujícím konečným dnem výzkumů se zvyšovala teplota vzduchu, což samozřejmě rovněž ztěžovalo a zpomalovalo práci v terénu.

23.dubna navštívili několik vesnic jižněji od Kitny, aby zde získali etnografický materiál, který zde přijel sesbírat Milan Stuchlík. 8.května museli navštívit pohřebiště v Kalábši, kdy pro nedostatek času prozkoumali devět malých sypaných mohyl a jedenáct větších sypaných i stavěných ve shluku, který čítal 49 mohyl a 29 objektů nefunerálního charakteru. Tyto mohyly byly značně podobné mohylám ve vádí Kitně. Z Kalábši se vrátili pod dvou dnech, 10.května. Od 13.května do 18.května probíhalo shromažďování, evidence a balení kosterního a dalšího archeologického materiálu do beden tak, jako na konci každé expedice. Smutnou kapitolou byl velký počet dětských kosterních nálezů. 18.května naposledy prošli pohřebiště, aby dokreslili zpřesňující informace a 21.května ve čtvrt na dvanáct Přítel Núbie vyplul do Asuánu. I přes hustou dopravu na železnici, díky přepravě materiálu na stavbu přehrady, se podařilo přes známé kuchaře dostat v Asuánu na vlak bedny s materiálem, který putoval do Káhiry k závěrečnému třídění. Po čtvrté expedici katamarán Přítel Núbie již použit nebyl a byl prodán egyptské památkové službě za symbolickou jednu libru. Po návratu do Asuánu stihla Evžena Hnátka močová kolika, která se projevuje silnými křečemi v oblasti močových cest.

Cílem páté expedice do Núbie byl archeologický výzkum rozsáhlého mohylového pohřebiště, patřícího kultuře skupiny X¹⁷⁷ (4.-6.století našeho letopočtu), která se v Egyptě vyskytovala v období pozdně římské, až byzantské doby. Pohřebiště se nalézalo ve Wádí Kitně, ale průzkum se věnoval i jižní části nedaleké Kalábše, kde proběhl srovnávací výzkum tamní nekropole. Lidé skupiny X své zesnulé pohřbívali do pískovcových mohyl, protože pískovec byl snadno dostupným a trvanlivým stavebním materiálem. Největší z nich dosahovaly na výšku až 10 metrů, pochopitelně obsahovaly ostatky těch nejvýše postavených. Zemřelé ukládali ve skrčené poloze na lůžko dřevěné konstrukce s rohožovým vyplétáním a byli přikrýváni rubášem s barevnými vzory. Co se týče pohřební výbavy, tak klasicky sestávala převážně z keramických nádob rozličných tvarů a velikostí, včetně importů z Horní Núbie a Řecka (amfory s řeckými nápisy), nádob z jemného skla, šperků a v jedné mohyle byla objevena mince z doby římského císaře Konstantina II.¹⁷⁸.

---

177 tento název pro ballánskou kulturu použil archeolog G.Reisner

178 vládl v letech 306-337 našeho letopočtu

O čtvrté a páté expedici vyšla Strouhalovi v roce 1984 publikace *Vádí Kitna a Kalábša-Jih: Pozdně římská až raně byzantská mohylová pohřebiště v egyptské Núbii*. Co se týče Nobadů, tak ti se na území bývalé Merojské říše usadili v době, kdy jej opustil Řím, který svojí jižní hranici přesunul k prvnímu nilskému kataraktu (nejpozději roku 298 našeho letopočtu¹⁷⁹) a Nobádi dostávali od Římanů tribut, aby se nepokoušeli s Blemmyji útočit společně proti Římu a byli jim naopak zavázáni. To se ale dlouhodobě nepodařilo, protože podle soudobých pramenů od poloviny 5. století máme zprávy o společných útocích těchto dvou etnik. Oblast, kterou zkoumali Žába a spol. se nazývá Dodekaschoin a je dodnes řídcí osídlená. Podle hrobových nálezů máme informace nejen o časovém a kulturním zařazení těchto etnik, ale můžeme rekonstruovat i enviromentální stránku - z nalezených zbytků dřeva víme, že v okolí rostly akácie, sykomory, tamaryšky, datlové a důmové palmy, ukazující na suché podnebí, zato s velkými ložisky podzemních vod. Datle byly pěstovány záměrně pro jejich sladké plody a dřevo, ze kterého se vyráběl nábytek i celá obydlí. Hlavní zdroj potravy ovšem byly obilniny, které Ballánci pěstovali na uměle zavlažovaných políčkách u Nilu, nebo v údolí, kde byla půda ke kultivaci. V hrobech byly nalezeny klasy ječmene, pšenice a kukuřice durry. Zrní rozmělnovali mlýnky z pískovce. Pěstovali i bavlnu a len, ze kterých si tkali oděvy. Chovali ovce a kozy a dobytek. Byly nalezeny i kosti gazely, geparda a ptactva, což svědčí o faktu, že ani lov jim nebyl cizí¹⁸⁰. Kostí šakala zase svědčí o jeho možném uctívání, které mohli převzít od Egyptanů¹⁸¹. Byla to kultura, která nejen, že dokázala ledacos vyrobit, ale měla i čilé obchodní styky s Egyptem a vzdálenějšími zeměmi (nálezy amfor¹⁸²). Z hrobů vynesli pozůstatky 558 osob, což zahrnuje slušný vzorek populace k antropologickému a demografickému výzkumu. Zjistilo se, že průměrný věk dožití nepřesáhl často 20 let a ženy umíraly dříve, než muži. Tento nízký průměrný věk zaviňuje velké množství těch, co zemřeli v mladém věku (20-30 let), nebo už v dětském, či kojeneckém. Bohatší lidé měli přirozeně vyšší věk úmrtí, než ti, co měli mohyly prostší. Převaha žen byla způsobená patrně polygamií svazky. Chybějící generace 30 až 40 let pravděpodobně odešla do Egypta za prací a po smrti se jejich ostatky do Vádí Kitny nevrátily.

Pohřebiště ve vádí Kitně a v Kalábši by se dalo snadno přičíst kermské kultuře, protože s lidmi zde pohřbenými sdílí zvyky - jde o způsob pohřbívání ve skrčené poloze a na pletená lůžka, namísto do kamenných, hliněných, nebo dřevěných rakví. V různých částech pohřebiště převažovalo jiné pohlaví. To je důkaz, že v archeologii lze jen těžko dělat z dílčí části závěr celkový. Morfologicky převažují negroidní rysy podobné těm, které dnes můžeme vidět u národů pásma Sahelu - protažené lebky, široké nosy, vystoupené lícní kosti apod. Ale celkově šlo o smíšené

179 dle svědectví řeckého historika Prokopia z šestého století našeho letopočtu

180 Sedmkrát do Núbie, str. 119

181 bůh mumifikace Anup (Anubis) má šakalí hlavu

182 amfóra je váza řecko-římského typu

obyvatelstvo. Výškově se lišili muži (170 cm) od žen (160 cm), které byly nižší postavy. Pravděpodobně šlo o Nobády, kteří přišli do této části Núbie z jihu v druhé polovině 3.století našeho letopočtu. Jelikož šlo o chudší lokalitu, všimal si Strouhal i rozdílu mezi núbijskými a egyptskými dětmi, který vyzníval v neprospěch těch núbijských¹⁸³.

I při těchto expedicích došlo k humorným situacím, například profesor Žába vyžadoval při své práci takový klid, že ho rušil i šepot a proto si jednou domluvil, že místo na lodi bude pracovat v jednom z domků na břehu Nilu, a tak činil několik dní, až do chvíle, kdy zjistil, že mu pod postelí dřímá kobra. Nebo jiný případ, související s tím, že profesor Žába rád vydával různá nařízení nebo lejstra. Tento svůj „fetiš“ použil i na sestavení pravidel, jak se chovat na lodi a jeden z bodů obsahoval upozornění pro osoby, které chrápou, aby ve spaní zaujímaly polohy, které chrápání eliminují, nebo alespoň zmenšují. V jedné kapitole Strouhal vzpomíná i na budíčky, kterému mu na lodi kolegové dělávali...například mu pod moskytiéru nechali vletět mouchu. Samozřejmě u takových expedic byla pevná, kožená obuv, dost vysoká na to, aby člověka chránila před štíry, nebo častěji kousnutí hadem. Takové kobry a zmije měly v mohylách často své úkryty, proto nálezy svlečené hadí kůže nebyly nic výjimečného. Kromě pravidelné stravy, museli členové expedice ještě per-orálně doplňovat vitamíny pomocí tablet. Další vtipná historka se týká opuštěného toulavého psa, kterého se zželelo profesoru Žábovi tak, že ho vzal na palubu a dával mu jíst ze zásob pro členy expedice, což se jim vzhledem k omezenosti oněch zásob nemohlo líbit. Později palubní zvířectvo doplnila kočka, která se starala o to, aby na palubě a v podpalubí nebyly krysy, jak se ukázalo jednoho večera, kdy jedna krysa napadla profesora Žábu. Ovšem psi se s kočkami obvykle těžko snášejí, ale ani to nepřimělo profesora k jeho nucenému vylodění. To proběhlo až ve chvíli, kdy při jednom námořním manévru kapitán Hlinomaz běžel po palubě a uklouzl na psím exkrementu. Tak byl pes vyveden na břeh a na loď už se nevrátil. Milovník zvířat Žába to nesl těžce. Nakonec se k týmu připojil zpátky, jen na loď mu byl zapovězen vstup. Tam byla kočka, kterou naučili chodit na suchou toaletu¹⁸⁴.

3.6 Záchrana Abú Simbelu (1963-1968)

Nejdůležitějším úkolem záchranné akce UNESCO bylo zachránit před zaplavením chrámy faraona Ramesse II. a jeho velké královské manželky Nefertari v Abú Simbelu. Jako první tuto perlu Núbie navštívil anglický cestovatel F. L. Norden v roce 1737. Ale až francouzský dobrodruh

---

183 Sedmkrát do Núbie, str. 122

184 tamtéž, str. 131

Jean Louis Burckhardt, později známý jako Ibrahím ibn Abdalla, v březnu roku 1813 popsal okolí znovuobjeveného chrámu ve svém díle *Travels in Nubia*, které vyšlo v Londýně roku 1819, dva roky po jeho předčasné smrti na dyzentérii. Dílo je důležitým pramenem pro získání informací o životě obyvatel Nubie a stavu tamních památek na počátku 19.století. Od těch dob navštívilo chrámy v Abú Simbelu i mnoho vědců, mezi nimi byl i slavný francouzský archeolog a polyglot Jean-François Champollion. Stará Asuánská nádrž (první přehrada) chrámy ještě neohrožovala, ale vzestup hladiny po dostavbě Vysoké přehrady hrozil jejich zaplavením.

Rozjela se diskuze jakým způsobem by se chrámy daly nejlépe zachránit před vzednutím hladiny Nilu. Některé návrhy počítaly s jejich úmyslným zatopením a vybudováním jakési zasklené galerie pod hladinou vody. Už realističtější nápad počítal s tím, že by se kolem chrámu vybudovala další velká hráz, která by bránila přelivu řeky do prostor památek. Bohužel tento návrh by vyšel nejdražší, odhadovaná cena výstavby se vyšplhala na 80 milionů dolarů¹⁸⁵. Výsledná cena za přenesení chrámů, které bylo nakonec realizováno, byla poloviční. Nevýhodou výstavby další hráze by byla nutnost odčerpávání vody, stejně tak jako možné průsaků. Ani esteticky by takový výsledek nevypadal příliš dobře. Další návrh počítal s jejich vyříznutím ze skalního bloku v celku (300 tisíc tun) a jejich umístěním na obrovské plováky, na kterých by je do požadované výšky zvedla stoupající hladina nádrže¹⁸⁶. Nakonec zvítězil návrh italského inženýra Paola Gazzoly, vyzvednout je v celku, pod jejich základnu umístit v tunelech na tři stovky hydraulických, elektronicky ovládaných zvedáků, které měly chrámy zvednout 62 metrů nad jejich původní polohu. Chrámy měly být vyzdvihovány po 30 centimetrech, přičemž by se po vrstvách budovala základová deska z železobetonu, sestavená z prefabrikovaných dílců, na kterou by po zatuhnutí opět dosedly zvedáky a došlo by k opakování procesu. I přesto, že s takovou operací nebyly žádné zkušenosti a nebyla sto procentní jistota, že nedojde vznikem tlaku k popraskání vzácných soch nebo reliéfů, dostala akce roku 1962 od egyptských úřadů zelenou. Ale v průběhu prací hrozilo navýšení rozpočtu na stavbu, který měl překročit vytyčených 40 milionů liber, tak se vedení Egypta rozhodlo roku 1963 schválit alternativní plán švédských inženýrů, který počítal s tím, že dojde k rozebrání chrámu na bloky a jejich opětovné sestavení o 60 metrů výše, i když proti tomuto návrhu byla řada protestů ze stran odborné veřejnosti, vyšel na 36 milionů dolarů¹⁸⁷ a tak byl i proti tvrdé kritice proveden. 1.června 1964 se na stavenišť v Abú Simbelu přijeli podívat i egyptologové z československé koncese. Plán rozřezání chrámu byl uveden v platnost v červnu 1963 a s jeho realizací se začala v listopadu toho

---

185 s tímto návrhem přišel poprvé William MacQuitty (1905-2004), anglický filmový producent, spisovatel a fotograf

186 od italského inženýra Lodiglianiho a profesorů Colongettiho a Moraudiho; *Faraonův chrám se stěhuje*, *Zemědělské noviny*, 25.11.1961

187 tehdejší kurz dolaru vůči egyptské libře byl úplně jiný než dnes, proto při přepočtu na dnešní kurzy údaje o levnější variantě nesedí

roku. Podílely se na ní čtyři evropské a jedna domácí firma. Z Evropy to byly švédská Vattenbyggnadsbyrån, německý Hochtief, italská firma Imoregilo a francouzská Grand Travaux z Marseille. Nápomocný jim byl egyptský Atlas. Jelikož k této změně záměru došlo celkem pozdě, bylo nutné vybudovat sypanou hráz před stavenišťem, která zde vyrostla tři měsíce před příjezdem československého týmu. Vedoucí inženýr informoval Žábu a spol., že: „hráz dosáhne délky 360 metrů, a výšky 25 metrů s vrcholem na kótě 135 metrů. To umožní provádět demontáž chrámů situovaných na kótách 122 metrů a 120 metrů přes očekávané stoupání hladiny jezera, které již začalo dne 15. května 1964 uzavřením toku Nilu hrází nové přehrady. Do letní záplavy roku 1965 má vystoupat o 6 metrů, proto chceme být do konce roku se stavbou hotovi. V lednu 1967 se očekává, že se voda přes hráz přelije, ale to už musí být oba chrámy v bezpečí.“¹⁸⁸

Harmonickou podobu chrámu ruší jen chybějící horní polovina těla u druhé ze čtyř velkých sedících soch zakladatele chrámu Ramesse II., který jej věnoval Amonovi, Re-Harachtejovi a sobě, jako ztělesnění boha Hora, který byl egyptským bohem nebes, jako protiváha svého bratra Sutecha (Setha), boha podsvětí. Tato polovina se zřítla pravděpodobně následkem zemětřesení, ale už nebyla nikým vrácena na své původní místo. Průčelí chrámu má tvar pylonu¹⁸⁹ a jeho horní okraj zdobily kartuše s urey (kobrami) a sochami sedících paviánů. Uprostřed průčelí vystupuje z výklenku plastika Rea-Harachtea, boha slunce na horizontu. Ze dvou stran mu přináší faraon Ramesse II.¹⁹⁰ sošku bohyně Maat, která symbolizovala kosmický řád a pravdu. Mezi nohama obřích kolosů sedícího krále najdeme menší sochy členů jeho rodiny. Pod kolosy je terasa, kde najdeme další sochy krále se sochami sokolů¹⁹¹. Severně od terasy je kaple boha Rea-Harachtea a jižně kaple boha Thovta¹⁹². Průchod mezi bočními stranami soklů a trúnů vnitřního páru kolosů zdobí reliéfy zajatců z Afriky i z Asie. Je to ukázka a zároveň demonstrace královské moci za vlády Ramesse II.¹⁹³.

Chrám je ve skále vybudovaný do hloubky 63 metrů. Členění chrámů z dob Ramesse II. je vždy totožné. Začíná hypostylem, obdélníkovou halou, podepřenou řadou sloupů, které jsou zdobené stejně tak jako reliéfy na stěnách každé z místností. Strop hypostylu je zdobený reliéfy supice, která svými křídly chrání královo jméno i celý prostor. O pilíře se z obou stran středního

---

188 Sedmkrát do Núbie, str. 190

189 vstupní portál každého egyptského chrámu ohraničující bránu

190 eventuelně Ramses, což je anglická transliterace jeho jména

191 sokol je atributní zvíře boha Hora

192 bůh pisařů s hlavou ptáka ibise, dle egyptské mytologie vynálezce písma

193 1279 až 1213 před naším letopočtem, jedno z mála období vlády egyptských králů, na kterém se vědecká scéna shodne

průchodu opírají sochy krále, znázorněného jako boha mrtvých a podsvětí Osirise¹⁹⁴. Na reliéfech zdobící pilíře můžeme vidět faraona, obětujícího několika egyptským bohům. Na dalších stěnách jsou zase scény panovníka obětujícího zajatce. Pro historiky nejvýznamnější reliéfy obsahují scény z bitvy u Kadeše, kterou král svedl s Chetity v roce 1274 př.n.l. a po které s nimi uzavřel mír a vzal si dceru chetitského krále Muvatalliše II. za manželku. Zajímavostí chrámu je nejzazší místnost, ve které najdeme za oltářem na kamenné lavici sochy bohů Ptaha, Amonrea, zbožštěného Ramesse II. a Rea-Harachtea. Socha Ptaha je v trvalé tmě, ovšem vchod a vnitřní uspořádání chrámu je tak dokonalé, že v době od 10.ledna do 30.března proniká na zbylé sochy sluneční světlo a od 10.září do 30.listopadu i první ranní sluneční svit.

Druhý, dvě stě metrů vzdálený, menší chrám zasvěcený bohyně Hathor, nechal postavit Ramesse II. pro svou nejmilejší manželku, královnu Neferetari. V průčelí je šest výklenků, ve kterých bylo vytesáno do skály šest desetimetrových stojících soch. Každou trojici ohraničuje z obou stran socha Ramsese II. a uprostřed stojí Nefertari jako bohyně Hathor. Po obou stranách panovníkovi do výše kolen sahají sochy jeho synů, totéž můžeme vidět u Nefertari s jejími dcerami. Hypostyl chrámu tvoří dvě řady po třech pilířích, reliéfy zobrazují královnu jako bohyni Hathor, královnu i krále obětující bohům, krále porážející nepřátele.

V okolí nové polohy chrámů vzniklo nové sídliště s moderním vybavením určené prvořadě pro evropské inženýry a dělníky pracující na stavbě, později využívané jako turistické letoviště. Strouhal vylezl na protější skálu, aby udělal nádherné snímky velkého chrámu, ale dotírali jej tam bodavé mušky nimití¹⁹⁵.

Vlastní technologická práce uvnitř chrámu probíhala tak, že nejprve stěny s reliéfy pokryli epoxidovou pryskyřicí a tu přelepili ještě gázou. Vnitřní prostory vyplnili dřevěným lešením, které mělo zabránit popraskání stěn a stropů při odstraňování nadloží a okolní horniny chrámů. Průčelí chrámu zasypali technici pískem, ale samozřejmě nechali prostor pro vstup techniků, který spočíval v hliníkové trubici o průměru tří metrů. Navíc chrám pokryli železnou sítí, aby nedošlo k poškození vlivem padající suti z odstraňování nadloží. Samosebou nemohli použít trhaviny, ale buldozery postupně rozrušovaly skálu ocelovým hákem na jednom konci a širokým pluhem na shrabání materiálu na druhém. V další etapě, která začala v srpnu 1965, došlo k rozřezání chrámu na jednotlivé bloky o váze 20 tun, v případě sloupů a soch až 30 tun. Nejprve chtěli použít hlavně pily ze švédské oceli, ale ukázalo se, že i běžné pily egyptských dělníků jsou dostačující. Šířka řezu nesměla přesáhnout 8 milimetrů, jinak by při jejich sestavení byly vidět moc velké mezery. Místa,

---

194 egyptsky Usire

195 Sedmkrát do Núbie, str. 194

kde se pískovec příliš drolil, byla zpevněna ocelovými pruty obalenými polyesterovou pryskyřicí. Ty byly pomocí vrtaček zasazovány svisle po celé šíři bloku. Každý blok pak nakládaly speciální jeřáby, schopné unést až 30 tun na těžkonosné podvozky s osmi koly, z nichž každé mělo dvojitou pneumatiku, které připojili k nákladním autům. Bloky podkládaly pískovými polštáři, aby nedošlo k odlamování hran. Po nové silnici je auta odvážela 200 metrů dále k západu a o 64 metrů výše na vyvýšenou pláň po jednom. Celkem tak nákladní auta přemístila 1042 bloků o celkové hmotnosti 15 tisíc tun - 807 bloků z Ramessova a 225 z Hathořina (Nefertariina) chrámu. Místo nové polohy bylo vybráno tak, aby po napuštění jezera byly chrámy opět nad jeho hladinou ve zhruba stejné orientaci a vzájemné poloze jako na původním místě. Podloží muselo být natolik pevné, aby uneslo váhu chrámů. Na vybraných lokalitách museli nejprve odstranit 30 tisíc metrů krychlových přebytečné horniny. Vytvořili tak zářezy pro nové umístění obou chrámů. Při sestavení chrámu vyplnili mezery mezi bloky, které měli nejvýše osm milimetrů, maltovou směsí pískovcové barvy¹⁹⁶, aby nebyla k poznání. Jednotlivé bloky stěn a stropů zpevnil betonový plášť. Aby vynikla monumentalita chrámu a došlo k nápodobě původní lokace, byly nad oba chrámy navrženy násypy o výšce 10 metrů nad velký a 13 metrů nad malý a mezi nimi vytvořeno sedlo. Chrámy totiž byly přemístěny na plochou krajinu, kolem nich tedy nebyly žádné velké kopce. Aby nebyly chrámy poškozeny tlakem nového nadloží, byly nad stropy chrámů klenuty železobetonové kopule o tloušťce dva a půl metru, zakotvené ve skále rozšířenými patkami několik metrů vně od betonových pouzder s památkami. Tímto byl celý tlak nadložní horniny sveden mimo betonové kryty chrámů. Nad ně navršily buldozery 330 tisíc metrů krychlových písku a šterku z okolní pouště a upravily návrší do kýženého tvaru. Téměř pět let od zahájení prací a tři roky od rozřezání stály chrámy vcelku a zachráněné od nilské přehradní vody. Dne 22. září 1968 prezident Gamál Násir odhalil pamětní kámen o úspěšně zakončeném díle a prohlásil jej za „*památník mezinárodní spolupráce pro zachování všelidského dědictví.*“¹⁹⁷

Samozřejmě, že tento projekt byl od začátku i trochu politikum, protože původně se zavázaly velkou část nákladů uhradit Spojené státy, ale před návštěvou generálního tajemníka komunistické strany SSSR Nikity Chruščova, americký prezident svůj plán odvolal. Nicméně právě Chruščov přislíbil Egyptu půjčku, která pokryla náklady na včasné dokončení tak technologicky náročného projektu.

---

196 rozdrčený pískovec, vápno a bílý cement

197 Sedmkrát do Núbie, str. 197

3.7 Záchrana Philae (1972-1980)

Philae (Fílé, egyptsky Pilak¹⁹⁸), je malý ostrov v prvním nilském kataraktu na kterém dodnes stojí velký chrámový komplex zasvěcený bohyni Isis (Eset), manželce boha Osirise (Usira). Kromě ní tu ovšem uctívali i další egyptské a později i nubijské bohy. Francouzský spisovatel Pierre Loti ostrov s chrámy nazval Perlou Egypta¹⁹⁹. Počátky budování svatostánku na ostrově Philae spadají do prvního tisíciletí před naším letopočtem, kdy se Egypt potýkal s pokusy dobýt jej ze strany Peršanů a Asyřanů. Pravděpodobně zde stával chrám, zasvěcený bohu Amonovi ještě za vlády faraona Taharky (690-664 př.n.l.). Následně zde další faraon Psamték II. (595-589 př.n.l.) nechal na oslavu své opětovné nadvlády nad Nubií postavit osmisloupový kiosek. Tehdy sílil v této oblasti kult boha Osirise a tak zde byl vybudovaný malý chrám zasvěcený jemu i jeho ženě. Ten byl za dob řecké (Ptolemaiovci) a římské vlády rozšířen a tak vznikl komplex velkoryse zbudovaných chrámů, respektující velikost a tvar ostrova, které dodnes obdivují tisíce turistů ročně. Římští císaři Augustus (27 př.n.l. - 14 n.l.) a Tiberius (14-37) zde mají své kartuše na výzdobě zevních stěn velkého chrámu. Malý chrám na severní části ostrova je také dílem Augustovým. I další císaři zanechali své stopy na tomto malém ostrově. Kult bohyně Ísis zde během nástupu křesťanství drželi hlavně divocí Blemmyjové, kteří napadali hornoegyptská města pod římskou správou. V roce 452 vyjednali s Římem mír, který jim na sto let zaručoval vykonávat obřady, spojené s Isidiným kultem²⁰⁰. Nicméně už nikdy nedošlo k obnovení kultu Ísis, protože po křesťanské době dobyli Egypt v 7.století Arabové. Vedlejší ostrov Bíga nesl chrám zasvěcený Usirovi, bohu podsvětí a manželovi Ísis.

Z úst průvodců se každý turista dozví, že již během dokončení první Nízké přehrady roku 1902, byl zdejší chrám částečně zaplaven. Vysoká přehrada jej měla zaplavit téměř celý, což vyvolalo potřebu jeho záchrany, podobně jako v Abú Simbelu. I zde byly plány na jeho záchranu už v 50.letech, konkrétně roku 1955 navrhl inženýr Osman Rostem tři hráze, spojující ostrovy Bíga a Agilkia s pevninou a které by oddělily šelálský záliv a ostrovy v něm, včetně Fílé, od zbytku řeky. Toto řešení by bylo nejlepší, ovšem dost by jej prodražilo vybudování čerpadel, která by vracela unikající spodní vodu zpět do přehrady.

Stejně jako chrámy v Abú Simbelu, byl tak i chrám ve Philae rozebrán, aby byl znovu postaven na vyšším ostrově Agilkíja, který je vzdálen od Fílé jen 350 metrů na severozápad a který musel být uměle upraven, aby získal tvar Fílé. Právě byly rozvrženy na pět let, stát měly 5 milionů egyptských liber a stála za nimi italská firma Condotte Mazzi Estero. Pomáhala jí i egyptská Společnost civilního inženýrství Vysoké přehrady. To se ovšem v průběhu bleskovým tempem

198 znamená "konec", vzhledem k jeho poloze na jižní hranici země

199 Sedmkrát do Núbie, str. 202

200 tamtéž, str. 203

probíhající výstavby přehrady nedalo stihnout, proto byla kolem ostrova postavena stěna z ocelových dílců, která měla zadržovat vodu v průběhu prací. Samosebou, že došlo k průsakům, ale tyto drobné komplikace vyřešili pomocí čerpadel, která zde měli k tomuto účelu připravená. Samozřejmě, že příprava rozebrání musela být důkladná a díky pečlivému geodetickému výzkumu podloží bylo dosaženo stabilního místa pro nově sestavený chrám. Měřičské a dokumentační práce skončily až roku 1975. Zdržení zapříčinil i fakt, že mnoho bloků potřebovalo důkladné restaurátorské zásahy. Celkem jich bylo kolem pět tisíc. Jako v případě Abú Simbelu i zde putovaly bloky po rozřezání na "skládku", ze které byly brány pro zpětné umístění na novém ostrově. Agilkíja byla proměňována tak, že dělníci odřezávali vrstvy ostrova a materiálem získaným z takto odřezaných vrstev jej rozšířili. Úpravy ostrova skončily v roce 1977. Práce byly ukončeny v srpnu 1979 a ke slavnostnímu otevření ostrova došlo 10. března 1980, přičemž se původně počítalo s jeho otevřením kolem roku 1973 nebo 1974.

Nutno podotknout, že záchrana Filé nebyla tak vroucně přijata, jako v případě Abú Simbelu. I tak ale měla akce mezinárodní charakter, kdy kromě UNESCO, které jeho záchranu vyhlásilo v roce 1968, krátce po otevření Abú Simbelu, a Egypta, přislíbila účast i Německá spolková republika (tehdy Západní Německo). Nicméně tento počín byl archeology a historiky hojně kritizován, protože mělo dojít ke změně lokace chrámu, což ostatně došlo i v případě Abú Simbelu. Filé bylo sice zachráněno před vodami Nilu až v sedmdesátých letech, nicméně bylo součástí záchranné akce z desetiletí předchozího, jen došlo ke spoždění s pracemi, které měly začít souběžně s Abú Simbelem, a proto je zde v této práci uvedeno také.

3.8 Výzkum Ptahšepesovy mastaby v Abúsíru (1960-1974)

Prapočátky výzkumů v Abúsíru jsou spojeny s objevením hrobky vezíra Ptahšepese francouzským archeologem Jacquesem de Morganem v roce 1893. Tehdy sice na mastabě došlo k určitým úpravám, kterých se dopustil de Morgan v roce 1893 a Cecil Firth v roce 1926 (šlo o "moderní" zastřešení dvou místností, které tvořily nástavbu, kameny s reliéfy), ovšem samotný výzkum hrobky byl umožněn až v roce 1960 a skončil v roce 1974, přičemž ČSR získala koncesi na výzkum celé mastaby roku 1963 (ohledně Abúsíru jako celku ji získala už v roce 1960). Původním plánem bylo, že výzkum mastaby proběhne současně s núbijskou záchrannou akcí a že bude dokončený v průběhu pěti let, tedy nejpozději v roce 1965. Ovšem omezení devizových prostředků v letech 1962 až 1965 o zhruba dvě třetiny, mělo za následek rychlé tempo prací jen v Núbii a to jen přes vypětí sil všech, kdo se na pracích podíleli. Teprve po dokončení prací v Núbii, to jest v sezóně

1966 se mohlo opět začít s vykopávkami na planině v Abúsíru²⁰¹.

Hrobka patří se svými 2 352 metry čtverečními (56 x 42 metrů) k největším zachovaným hrobkám v Egyptě. Zároveň je jednou z nejsložitějších nekrálovských hrobek období Staré říše. Objevuje se v ní několikero stavebních prvků, do té doby viděných jen u královských hrobek. Hrobka patrně začíná období velkých víceprostorových mastab, kterých bylo kolem tehdejšího hlavního města Mennoferu (Memfidy) vystavěno hned několik a vytvářejí tak nekropole. Mastaba vznikla v nejméně třech stavebních fázích²⁰², z nichž první vůbec nenavštěvovala, že by byla hrobka nějak výjimečná. Se svými rozměry 28 x 19 metrů nepatřila k nějak výjimečným abúsirským hrobkám své doby. Do nadzemní části hrobky se vstupovalo skrze vestibul, kterým se člověk mohl dostat na jih do vedlejší místnosti (pravděpodobně skladu), a poté vystoupat schodištěm na střechu mastaby. Severně od vestibulu byly umístěny dvě vzájemně spojené kaple. Jedna pro Ptahšepse a druhá, menší pro jeho manželku, princeznu Chamerernebtej, která byla dcerou faraona Niuserra. Z chodby, která spojovala obě kaple vedla další, tentokrát sestupná, která vedla do pohřební komory, která má sedlový strop. V této komoře pak byly nalezeny dva sarkofágy - větší pro Ptahšepse, menší pro jeho ženu-princeznu. K prvnímu rozvoji hrobky došlo právě díky kariéernímu růstu vezíra, ovšem nevíme v jaké míře v dostavbě došlo. Jistě můžeme popsat hlavně severní část se vstupem, kde se nacházela kaple se třemi nikami, které byly uzavíratelné a které měly ukrývat sochy majitele hrobky v životní velikosti. První měla ukazovat Ptahšepse jako vezíra, druhá jej měla představovat jako kněze a třetí jako soukromou osobu²⁰³.

Do kaple se vstupovalo vchodem, který byl podepřen dvěma šestistvolými lotosovými sloupy. Již v této fázi rozšíření mastaba napodobovala královské zádušní chrámy. Konečnou podobu mastabě vtiskla až druhá fáze rozšíření. Došlo k předsunutí vchodové části více k východu, byl opatřen vyššími a ostmistvolými sloupy, pravděpodobně v této fázi byl postaven široký otevřený dvůr, tvořený kolonádou o dvaceti sloupech²⁰⁴. V jeho středu byl umístěn oltář pro obětní obřady. Jižně od dvora se nacházely další skladištní prostory a podivná místnost se stěnou připomínající dno lodi, jejíž funkce dodnes nebyla spolehlivě objasněna.

Ptahšepse začínal svoji kariéru jako představený královských kadeřníků a na jejím vrcholu se stal vezírem, což byla nejvyšší administrativní funkce v zemi. Sňatkem s princeznou Chamerernebtej se stal zetěm faraona a obdržel rovněž titul královský syn. Dokonce se stal představeným a dohlížitelem všech královských prací té doby²⁰⁵, včetně výstavby pyramid králů

201 archiv ČEgÚ, č.j. V/21/1969

202 Krejčí, Jaromír: „Ptahšepseova mastaba“, in: Hana Benešová – Petra Vlčková (eds.), *Abusir – Secrets of the Desert and the Pyramids*. Exhibition Catalogue, Praha 2006, 146-151.

203 Jánosi Peter, *Die Grabwelt der Pyramidenzeit*, Mainz am Rhien, Phillip von Zabern, 2006, str.118

204 akorát čtvercového tvaru

205 Verner, Miroslav: *Pyramidy. Tajemství minulosti*, Praha 1998, Academia, str. 280-282; Krejčí, Jaromír a

Neferirkarea, Raneferefa, svého tchána Niuserrea a královny Chentkaus II.

Artefakty z Ptahšepesovy hrobky se v 70. a 80. letech minulého století dostaly do rukou těch, kteří je v oblasti Abúsíru našli, tedy československých egyptologů ČEÚ v Praze. O těchto artefaktech blíže pojednává kapitola o sbírce Národního muzea. Další nálezy se týkají mastaby vezíra Ptahšepese, který si nechal postavit skromnou hrobku a postupem času a v žebříčku moci nahoru si svoji hrobku rozšiřoval a to v několika fázích. Od konce Staré říše do poloviny dvanácté dynastie dávali Egypťané do hrodek svým mrtvým modely, vyobrazující předměty (nejčastěji lodě, potraviny a obydlí) a činností (rolnické a řemeslné). Muzeum nabízí k vidění figurky služebníků (P 5334, P 5336a, P 5336b, P 5337), kteří takové činnosti vykonávali. Z Ptahšepesovy mastaby také pocházejí pečeti, která na sobě mají nápis, odkazující k majiteli (*zádušní kněz, ten, který je pověřen královskými záležitostmi...královský...*²⁰⁶). Taktéž se zde našly zlomky nádob z tehdy velice oblíbeného materiálu - fajánsu. Jde o fragmenty misek, a šlo zřejmě o misky obětní, na kterých se podávaly vonné oleje a pryskyřice. Oběti se nejspíše přinášely bohyni Sachmet, jejíž kult zde vrcholil v době vlády 18. a 19. dynastie, ovšem v chrámu panovníka 5. dynastie Sahurea.

Výzkum mastaby, provedený na podzim 1960, byl vůbec prvním projektem v zahraničí, kterého se účastnili členové Československého egyptologického ústavu, založeného roku 1958²⁰⁷. Vykopávky zde probíhaly v letech 1960-1974. Mastaba má přes 40 místností a objeveno v ní bylo přes 1600 nálezů, velké množství Ptahšepesových soch, amulety a v okolí hrobky 27 pohřbů. V mastabě bylo objeveno několik obětních místností a dvě 20 metrů dlouhé sluneční bárky²⁰⁸. Měřičské, fotografické a epigrafické práce probíhaly v objektu v průběhu 2. nubijské expedice v roce 1962, kdy byly úplně odhaleny čtyři místnosti, částečně objeveny tři nové prostory, a také byl odkryt pilířový dvůr do hloubky 3 metrů až na dlažbu. Bylo vyzvednuto na dvacet pilířů, obrovské architrávy, a další bloky, na všech těchto stavebních prvcích byly nějaké reliéfy. Celkem bylo v roce 1962 nalezeno na 2500 fragmentů reliéfů, soch, nápisů a nádob, obětní oltář a úlitbová nádržka a také celý odvodňovací systém, který byl částečně odkryt již při první expedici v roce 1960. Nesmíme zapomenout ani na dva velké osmistvolé sloupy, které byly nejstarší svého typu a nad kterými se tak rozplýval Korecký ve svém článku pro časopis *Výtvarné umění*²⁰⁹. V průběhu roku 1968 byl ukončen vnitřní archeologický výzkum vezírovy hrobky, což spočívalo v odstranění veškerého písku. V jednom z dopisů se Žába přiznává, že nedoufal, že by mohl jeho tým odstranit všechn písek a kamení, měl spočteno, že by v roce 1968 stihl jen maximálně 50 procent²¹⁰.

Landgráfová, Renata: Královny 5. dynastie, Pražské egyptologické studie. Suplementa 2, str. 40-42

206 Onderka, Pavel: Objevování země na Nilu, str. 76

207 Pražské egyptologické studie XIV/2015, str. 21

208 archiv ČEgÚ, č.j. V/4/1970

209 Výtvarné umění, Kronika: Miroslav Korecký: Nad novými sloupy z Abúsíru 1961, srpen 1962

210 archiv ČEgÚ, č.j. VI/73/1968

Následujícího roku začaly vykopávky na vnějších zdech po obvodu (severní, východní a část západní stěny). Dva roky po skončení výzkumu, tedy v roce 1976 začaly práce rekonstrukčního rázu. Týkaly se především 10 metrů vysokého průčelí stavby. Byly zrekonstruovány i přilehlé sklady a práce na rekonstrukci této obří mastaby skončily až v 90. letech minulého století. Abúsíru a Ptaššepšesově mastabě se v našem výběru týkala sedmá (1966), osmá (1968) a devátá expedice (1969-70). Egyptologové si mastabu rozdělili na prostory, které označili písmeny: například *G*, nebo *H*. Po vyčistění vnitřních prostor našli velké množství grafit v místnostech *G* a *H*. V místnosti *G* byl navíc nalezen zchovalý dřevěný pečetní váleček²¹¹. Sestupnou chodbu, vedoucí do pohřební komory v průběhu prací skrývaly obrovské kvádry, které bylo třeba vynést ven. Tato chodba vedla z místnosti *U*, která leží západně od místnosti *A*. V roce 1966 byla odkryta jihovýchodní část nároží mastaby. V roce 1968 severozápadní část a byla také provedena fotodokumentace objektu. V místnosti *V* byla objevena vápencová socha bez hlavy, předběžně datována do období 12. dynastie (Střední říše).

Osmá výprava překročila plán o 50 procent a v rámci ní se povedlo dokončit výkop vnitřní stěny ohradní zdi tohoto rozsáhlého komplexu. Hned po jejím dokončení se vypracoval plán pro 9. expedici²¹², v rámci níž došlo k odkrytí vnějších stěn ohradní zdi, dokumentaci stavebních nápisů na blocích, vytěžených z nedalekého lomu, vypracování úplného plánu stavby, shromáždění a zdokumentování fragmentů z reliéfů, i dalších nálezů, vnesení bloků znemožňující vstup do místnosti se předpokládaným třetím sarkofágem v severozápadním segmentu stavby a nakonec revize a uskladnění zdokumentovaných nálezů. Devátá expedice, nebo až následující v 70. a 80. letech, měly za úkol rovněž odstranit zásahy de Morgana a Firtha z let 1893 a 1926, o kterých jsem se již zmínil v úvodu kapitoly. Bylo postaveno nové zastřešení, které by lépe chránilo místnosti proti vlivu větru a lépe zpřístupnilo památku pro veřejnost.

---

211 archiv ČEgÚ, č.j. VI/73/1968

212 archiv ČEgÚ, č.j. V/21/1969

4.0 Ohlas expedic nejen v dobovém tisku

Ohlas expedic v šedesátých letech byl značný. Pořádaly se přednášky, besedy, výstavy²¹³, psaly se články a monografie²¹⁴. Například 22. ledna roku 1961 se konala beseda s mládeží v Náprstkově muzeu o vykopávkách československého týmu na přelomu 50. a 60. let, kdy s žáky besedovali profesor Žába s doktorem Novotným²¹⁵. Muzeum navíc pořádalo putovní výstavu s názvem V hrobce staroegyptského velmože²¹⁶. Byla zahájena 28. dubna 1962 doktorem Jaroslavem Novotným, který se účastnil prvních dvou expedic. Besedoval s návštěvníky a představil práci v Egyptě i na 150 diapozitivech, které už byly barevné. Také se podařilo zachytit pro vědecké účely nově objevená nářečí na magnetofonové pásky. Výstava byla postavena i v Muzeu těžby a zpracování zlata v Jílovém u Prahy.

Hned při oficiálním zakončení nubijských expedic proběhla přednáška, shrnující výsledky práce československé výpravy a byla vydána i arabsky psaná brožura o povšechné práci ústavu v Egyptě. Sám Zbyněk Žába napsal a publikoval několik prací, z těch nejvýznamnějších jmenuji *Rock Inscriptions of Lower Nubia*, které svým rozsahem komplexně mapuje výsledky expedic. Následně se rovněž blíže věnoval Táfě a Korosku²¹⁷. Práce na toto téma napsal i mladší účastník, profesor Miroslav Verner²¹⁸. I v současnosti stále ještě vychází nové publikace, například *The Rock Paintings of Lower Nubia* od Lenky Sukové z roku 2011.

Pořadí jsem stanovil s přihlédnutím k faktu, že do Nubie se konalo pět expedic, v letech 1961-1965, kterým předcházela výprava k Ptaššepsově mastabě v roce 1960. Následující expedice (tj. 6. až 9.) se týkaly takřka výhradně Abúsíru a Ptaššepsovy mastaby, která je dosud největší objevenou nekrálovskou mastabou.

Ohledně reakce tisku²¹⁹ na expedice byla reakce taková, že v nich úspěch expedic na mezinárodním poli vyvolal velký zájem. Například oficiální deník komunistické strany *Rudé právo* věnoval druhé expedici velký článek na dvě stránky S katamaránem po vodách Nilu, kde například zmiňuje, že kapitán Hlinomaz byl v egyptologickém ústavu knihovníkem. Redaktoři v článku tučně oddělili pasáže, kde promlouvá vedoucí člen expedice, profesor Žába²²⁰. Článek připomíná úspěchy

213 archiv ČEGÚ, č.j. XX/87/1961

214 Podhorný, Radek: Czech archeological exhibitions dedicated to ancient Egypt and Nubia between 1948 and 2010 - a chronological overview (2010), Milan Hlinomaz: Plavba za hieroglyfy (1967), Evžen Strouhal: Sedmkrát do Nubie (1989)

215 archiv ČEGÚ, č.j. XX/86, 1961

216 Průkopník, Olga Barvířová: Čeští egyptologové v Egyptě, 11.května 1962

217 Žába, Zbyněk : Tafa and rock-inscriptions in Korosko (1981)

218 Verner, Miroslav: Some Nubian Petroglyphs on Czechoslovak Concessions (1973)

219 většina redakcí sídlila v Praze, pokud není uvedeno jinak

220 Rudé právo: S katamaránem po vodách Nilu, 21.ledna 1962, Zbyněk Žába

expedice, ale kromě oslovení soudruh se nijak neliší od článků zaměřených jiným směrem. V roce 1969, vyšel v *Rudém právu* rozhovor s profesorem Zbyňkem Žábou věnující se výhradně Ptaššepesově hrobce²²¹. Vedle již zmíněného *Rudého práva* se zmínky o expedicích objevily ve formě článku i v případě dalšího oficiálního deníku, kterým byla *Lidová demokracie*²²², kde se opět vyjádřil doktor Strouhal, který byl vedle kapitána Milana Hlinomaze, hlavním zpravodajem expedic. V tomto článku se Strouhal vrací k objevům v Ptaššepesově hrobce, kde kromě již zmíněných osmistvolých sloupů, o kterých je zde také řeč, připomíná objev Ptaššepesovy sochy, respektive jejího fragmentu, kde je ovšem vidět obličej a zde autor říká: „živý *realistický obličej s živým příjemným výrazem, krásné dílo a přitom opět téměř úplně zachované.*“ (viz. pozn. 254). *Lidová demokracie* přinesla 27.května 1962 článek o chystané třetí expedici (druhé núbijské) do Egypta, vedené Žábou a jejímž cílem bylo dokončit sezónní plán v Abúsíru (Ptaššepesova hrobka) a také pokračovat s výkopem Jižního chrámu a dalších objektů na Táfské pláni²²³. O této třetí expedici referovala svým čtenářům i *Mladá fronta*²²⁴, která sice patřila k oficiálnímu tisku, ale nebránila se informacím různého druhu, například povolila uveřejnit celou sérii článků, nebo spíše vyprávění kapitána Hlinomaze²²⁵. Pro Mladou frontu přispíval svým dílem i docent Korecký a to sérií dopisů, která byla rovněž součástí série S Přitelem Núbie za staroegyptskými památkami²²⁶. V tomto již sedmém dopise, líčí Korecký svými slovy vylození v Kertásí a popis pevnosti, která se na několik týdnů stala jejich cílem. V případě Koreckého článku K našim úkolům v Núbii si lze všimnout stylistické chyby ve větě už na první straně, ale nevíme, zda jde o chybu doktora Koreckého, nebo o chybu editora. V říjnu vyšel v MF článek shrnující první a druhou expedici²²⁷. U některých článků autor použil zkratku /ker/. Vraťme se k Lidové demokracii, která v lednu 1962 podobně jako Mladá fronta přinášela svým odběratelům sérii článků s názvem Z lodního deníku²²⁸, kde je již z názvu patrné, kdo byl přispěvatelem. Evžen Strouhal do *Lidové demokracie* přispěl vícekrát²²⁹. *Mladá fronta* se rovněž odkazem na Die Welt věnovala Asuánské přehradě v článku Nil bude stoupat z roku 1963²³⁰.

---

221 Rudé právo, Po stopách obyvatel starověkého Egypta s prof. dr. Zbyňkem Žábou, 1.února 1969

222 Lidová demokracie, Evžen Strouhal: Rozloučení s Abúsírem, 7.ledna 1962

223 Lidová demokracie, Helena Bláhová: Potřetí do říše faraonů, 27. května 1962

224 Mladá fronta, Potřetí do Egypta, Pět čs. vědců na březích Nilu, foto Evžen Strouhal, 16.června 1962

225 Mladá fronta, Milan Hlinomaz: série S „Přitelem Núbie“ za staroegyptskými památkami, série vycházela v letech 1961-1962

226 Mladá fronta, Miroslav Korecký: Na sluneční výhni v Kertásí, 3. ledna 1962

227 Mladá fronta, Nad poklady núbijské pouště, 30.září 1962

228 Lidová demokracie, Milan Hlinomaz: Z lodního deníku, 5.ledna 1962

229 Lidová demokracie, Evžen Strouhal: Naši v egyptské Núbii, 19.července 1964

230 Mladá fronta, Nil bude stoupat, Praha, 25.května 1963

Dalším takovým oficiálním tiskem byl časopis *Mladý svět*, časopis vydávaný SSM²³¹, který vycházel od roku 1959 a ve kterém vyšel 23.března 1962 obsáhlý reportážní článek o expedicích s názvem Ptahšepesova hrobka a Núbijská tajemství²³², kde je mimo jiné zmínka o založení Egyptologického ústavu v Praze i v Káhiře. Fotografickou přílohu tvoří snímek rozvalin Jižního chrámu v Táfě, profesora Žáby, očišťujícího hlavu Ptahšepese a dělníka odstraňujícího nánosy písku. V kapitolách se článek věnuje nalezení Jižního chrámu (větší článek) a pevnosti Kertásí (menší článek) a Ptahšepesově mastabě. Článek také obsahuje rozhovor Karla Pacnera s profesorem Žábou o expedicích a jejich objevech, kde například Žába zmiňuje i polskou expedici, která prozkoumávala koptský chrám ve Farasu, ale odpovídá Pacnerovi i na otázky, týkající se záchranné akce UNESCO. U rozhovoru je přiložená fotografie detailu menšího chrámu v Abú Simbelu, patřícího velké královské manželce Nefertari.

K oficiálním deníkům té doby patřilo také *Svobodné slovo*, které měla pod palcem Československá strana socialistická, která tvořila společně s Komunistickou stranou a se stranou lidovou národní frontu. I zde se objevily krátké články o egyptských úspěších^{233 234}. Zajímavé je, že je psal stejný redaktor, který psal o této tématice i pro deník *Práce* - Pavel Červíček. Ovšem Pavel Červíček nebyl novinář. Byl to egyptolog, který po roce 1968 emigroval do SRN. Byl odborníkem na skalní kresby. Jako egyptolog psal o své vášni do několika tiskovin, kromě již zmíněného *Svobodného slova* a *Práce*, psal i pro deník *Průboj* (viz poznámka 277). Mimo jiné reprodukoval do jednoho ze svých článků údajné vyprávění o počátcích egyptologie u nás²³⁵: Červíček zemřel teprve loni ve věku 73 let²³⁶.

„Co na nás ti Češi zase chtějí?“ zeptal se nevrle c. k. ministr osvěty a vyučování svého rady Prochasky, když mu r. 1906 došla z Prahy žádost.

„Ale nějaký profesor matematiky a fyziky žádá o stipendium, aby mohl studovat v cizině egyptologii.“

„A kolik vlastně máme v Rakousku egyptologů?“

„Doposud prosím žádného.“

„Tak to můžeme být rádi, že se alespoň profesor matematiky a fyziky o to zajímá.“

---

231 Socialistický svaz mládeže

232 *Mladý svět*, Ptahšepesova hrobka a núbijská tajemství, 23.března 1962, číslo 12/1962

233 *Svobodné slovo*, Pavel Červíček: Naši v Núbii, z africké obce Naga Faríg píše Pavel Červíček, 31.května 1964

234 *Svobodné slovo*, Pavel Červíček: Tříkrát Praha-Káhira a zpět, 11.března 1965

235 *Práce*, Pavel Červíček: Naši vědci pod pyramidami, 3.června 1964

236 Pavel Červíček na portálu Příjmení.cz

Ale o egyptské výpravě se nepsalo jen v českých a slovenských redakcích, svůj odraz měla i ve významných moravských novinách, toho času také pod palcem Komunistické strany. Jde o noviny *Rovnost*, které prošly také zajímavým vývojem, nicméně nás zajímá článek, který zde publikoval Evžen Strouhal a který vyšel 21. března 1965 pod názvem Núbijská expedice očima lékaře²³⁷. Článek je součástí série a jde o druhý v pořadí. V podstatě většina Strouhalových novinových článků později vyšla knižně a tento článek je součástí jeho známé publikace *Sedmkrát do Núbie*, která vyšla až roku 1989, ovšem nikoli z politických důvodů, ale z důvodů shromáždění materiálu. Z týchž novin pochází článek mimo jiné oznamující úspěchy britského egyptologa Waltera Emeryho, který v Abúsíru hledal hrob královského stavitele faraona Džosera - Imhotepa²³⁸. Dalším moravským periodikem, se sídlem v Brně, které napsalo o záchranné akci bylo *Věda a život*. Oslovili doktora Strouhala²³⁹. A ne jednou²⁴⁰. Ideologicky zabarveným (hlavně v názvu) deníkem byl *Svět práce*, pro který dělal v roce 1972 rozhovor nový vedoucí Egyptologického ústavu dr. František Váhala²⁴¹.

Celkem překvapivým zjištěním pro mne bylo, že propagace expedic byla tak velká, že se články s tematikou Egypta a situací okolo výprav, dostaly i do takových periodik jako byly *Zemědělské noviny*^{242 243}, *Výtvarná práce*²⁴⁴, *Głos ludu*^{245 246} (v tomto periodiku bylo i jméno Zbyňka Žáby uvedeno v polštině), *Nymbursko*²⁴⁷, *Večerní Praha*²⁴⁸, *Zdravotnické noviny*²⁴⁹, *Květy*²⁵⁰, *Průboj*²⁵¹, *Obrana lidu*²⁵², *Práce*^{253 254}, *Výživa lidu*²⁵⁵, *Pochodeň (s redakcí v Hradci Králové)*²⁵⁶

Žába a nejen on, poskytovali různým deníkům rozhovory o své práci a o jejich výsledcích. A to nejen českým, ale i slovenským periodikám, které psaly o expedicích a výstavbě přehrady také,

237 *Rovnost*, Evžen Strouhal: Núbijská expedice očima lékaře, Brno, 21.března 1965

238 *Rovnost*, Úspěchy našich egyptologů, Brno, 4.ledna 1969

239 *Věda a život*, Evžen Strouhal: Abú Simbel bude zachráněn, Brno, říjen 1964

240 *Věda a život*, Evžen Strouhal: O lidech dnešního Egypta, Brno, květen 1964

241 *Svět práce*, Než stály pyramidy, 1.března 1972

242 *Zemědělské noviny*, Milan Hlinomaz: S naší Kon-Tiki na Nilu (9. leden-13.únor 1962), Návrat od obratníku Raka (5.1.1962), V žáru 60 stupňů (10.července 1963), Núbie vydá svá tajemství (17.dubna 1963),

243 *Zemědělské noviny*, Faraonův chrám se stěhuje, 25.února 1961

244 *Výtvarná práce*: článek Miroslava Koreckého K našim úkolům v Núbii, 14.dubna 1962

245 *polsky Hlas ludu*, periodikum polské komunity v Ostravě, článek W cieniu piramid, 9.ledna 1962

246 *Głos ludu*, Doniosle odkrycio czs. ekspedycji w Egipcie, Ostrava, 25. ledna 1969, o Ptahšepesově mastabě

247 *Nymbursko*, Ve stínu pyramid, 22. března 1962, reportážní vyprávění Evžena Hnátka o 2.expedici do Núbie

248 *Večerní Praha*, Bohumil Šnajder: Průzkum Núbie, 13.10.1962

249 *Zdravotnické noviny*, Evžen Strouhal: Do Egypta a Núbie, 18.května 1963, článek se věnuje místním chorobám a rizikům a jak se jim dá předcházet a léčit je

250 *Květy*, Vědecká výprava v Núbii, 11.dubna 1964, mimochodem *Květy* jsou nejstarší český vydávaný časopis

251 *Průboj*, Pavel Červíček: Naši egyptologové včera a dnes, 29.března 1964

252 *Obrana lidu*, Naši v núbijské poušti, 12.září 1964, zdůrazňuje techniku a zapůjčené vojenské vybavení expedice

253 *Práce*, Pavel Červíček: Núbie - země bez lidí, 12. srpna 1964

254 *Práce*, Pavel Červíček: Naši vědci pod pyramidami, 3.června 1964

255 *Výživa lidu*, Evžen Strouhal a Milan Fiedler: K výživě a potravě egyptských felláhů, duben 1964, roč. 19

256 *Pochodeň*, V. Československá expedice v Egyptě, 12.července 1964

například *Technické noviny*²⁵⁷, *Katolícke noviny*²⁵⁸, *Svet vedy*^{259 260}, *Smena*²⁶¹, nebo *Život*²⁶²

Nakonec tu máme periodika, u kterých se předpokládá, že se alespoň zmínka o expedicích v Núbii v nějakém čísle objeví, protože svým zaměřením byla blízko archeologii, historii, nebo kultuře. Je to příklad časopisu *Výtvarné umění*, kde vyšel v srpnu 1962 Miroslavu Koreckému, jednomu z účastníků expedice do Abúsíru článek v rubrice Kronika²⁶³. Zde popisuje unikátní nálezy šestistvolých sloupů, které patřily k nejstarším nalezeným vůbec. Tak se expedice v 60. letech minulého století významným způsobem podílely i na obohacení architektury a výtvarného umění, které obohatily rovněž bohatými nálezy keramických nádob v pohřebištích ve Wádí Kitně a nejen tam. Dalším příkladem periodika, ve kterém bychom články o expedicích očekávali, je časopis *Lidé a země*, který vychází dodnes. Tento časopis se věnoval i všednímu životu v jednotlivých zemích a právě k tomu dobře posloužil i článek²⁶⁴, který napsal kapitán Milan Hlinomaz, který byl vedle Strouhala, co se týče autorství článků, také velmi činný. Článek nazvaný Pobřeží krásy a smutku, se věnuje životu lidí na egyptském venkově, jak jej zachytil sám autor. Článek je napsán knižní formou, vyprávěcí, jako bychom četli román, nebo cestopis. Autor je také dost popisný a nepoužívá ich formu²⁶⁵. Do stejného magazínu přispíval svojí troškou i lékař expedice, doktor Evžen Strouhal. Tento dodnes uznávaný lékař-antropolog, si všímal i takových událostí, které se dosti mýjely s jeho obory, a tak až cestopisně podává čtenářům *Lidé a země* zprávu o stavbě Velké hráze²⁶⁶. Další článek téhož časopisu se věnoval srovnání stavu Asuánu před a po výstavbě Vysoké přehradě²⁶⁷.

Časopis *Průkopník* uveřejnil 11. května 1962 krátký informativní článek o záchranné akci UNESCO a československé účasti na ní²⁶⁸. Je vtipné, že nadpis článku jakoby nechtěně zaváněl českým provincialismem v zemi dvou národů. V článku zmiňuje redaktorka i putovní výstavu s výsledky první expedice (V hrobce staroegyptského velmože). Jiným zájmovým periodikem, které nemohlo úspěchy núbisjých expedice pominout, byl *Geodetický a kartografický obzor*²⁶⁹, kam své zážitky z Egypta reprodukovali geodeti Tlustý a Vosika. Stejně tak nemohly chybět ani v časopise *Nový Orient*, kde vyšel článek, pojednávající o čtvrté (třetí núbisjé) egyptské expedici a za kterým

257 *Technické noviny*, Podzemný chrám o 62 metrov vyššie, Bratislava, 25. dubna 1961

258 *Katolícke noviny*, Záchrana nubijských pamiatok, Bratislava, 19. března 1961

259 *Svet vedy*, Evžen Hnátek: Za tajemstvím starověké Núbie, Bratislava, únor 1966

260 *Svet vedy*, O polském a československém antropologickém výzkumu, Bratislava, srpen 1963

261 *Smena*, Sadik znamená priateľ, Bratislava, 19. února 1964

262 *Život*, Než príde voda z Asuánu, Bratislava, 19. března 1962, ročník 12, číslo 17, rozhovor se Zbyňkem Žábou

263 *Výtvarné umění*, Kronika: Miroslav Korecký: Nad novými sloupy z Abúsíru 1961, srpen 1962

264 *Lidé a země*, Milan Hlinomaz: Pobřeží krásy a smutku, listopad 1962

265 ich forma - forma vyprávění z pohledu první osoby, většinou autora, nebo postavy příběhu

266 *Lidé a země*, Evžen Strouhal: Na stavbě Vysoké přehradě v SAR, Praha, listopad 1962

267 *Lidé a země*, Evžen Strouhal: Asuánské proměny, leden 1968

268 *Průkopník*, Olga Barvířová: Čeští egyptologové v Egyptě, 11. května 1962

269 *Geodetický a kartografický obzor*, Jaromír Tlustý a Otakar Vosika: Hledání ztraceného Jižního chrámu v Núbii geodetickými metodami, červenec 1963

stál druhý kapitán Přítele Núbie Evžen Hnátek²⁷⁰. Z názvu článku je patrné, že redakce tohoto periodika si nijak nepotrpěla na pompézní titulky a proto je název v tomto případě dost „suchý“. Ani fotografie není. Expedicím se věnuje i periodikum *Svět v obrazech*, které o výpravách vydalo článek ve 44. čísle s názvem Než přijde potopa²⁷¹. Myslím, že nebudu sám, kterému přijde, že titulek se dá považovat za bulvární, i když je v zásadě pravdivý. Redakci časopisu *Nový Orient* dělal radost svými příspěvky i Milan Hlinomaz. Ale i jeho článek se omezil na spoustu textu a žádný vizuál²⁷². Ovšem zajímavé je, že Hlinomaz v článku zmiňuje údajné vyhrožování ze strany těch, kteří se nemohli podílet na stavbě přehrady a od těchto odmítnutých prý vzešla kampaň proti Sovětům a vládě SAR, které obviňovali, že chtějí zničit nubijské a egyptské kulturní dědictví. Do Nového Orientu přispíval i sám Zbyněk Žába, kdy zhodnotil práci čtvrté expedice (třetí nubijské)²⁷³. Samozřejmě nemohl chybět Evžen Strouhal se svými články o Núbijcích^{274 275}. Samotný článek se věnoval antropologické expedici, která uzavřela etapu nubijských výprav. I Evžen Hnátek přispěl svým dílem²⁷⁶. 60. léta byla pro tento plátek hotovými žněmi, kromě již zmíněných článků zmíním ještě tématický příspěvek o králi Štírovi, jehož se zhostili profesor Verner s kolegou Málkem²⁷⁷. Profesor Verner pro *Nový Orient* psal i jako solitér²⁷⁸. Stejně tak nebyl pozadu ani časopis *Věda a technika mládeži*, který ve svém čísle názorně uvedl barevnou záplavovou mapu²⁷⁹.

Takřka samozřejmostí každé tiskoviny, která článkem většího rozsahu informovala o expedicích Žáby a spol., byly fotografie, tehdy ještě černobílé a často v dost mizerné kvalitě. I tak si mohl čtenář udělat matnou představu o tom, jak to v zemi na Nilu vypadá.

Zcela samostatnou kapitolou by tvořil fenomén "ohlasů z řad lidu", respektive z řad fandů Egypta a egyptologie. Žábovi po expedicích napsalo dopis mnoho lidí²⁸⁰, kteří jej prosili, zda by nemohli být nápomocní při výzkumech, popř. zda by se pro ně nenašlo místo ve studijním oboru. Žába tyto lidi s díky odmítal, protože už tenkrát měl obor nízkou kapacitu studentů a otevíral se jednou za dva roky.

---

270 *Nový Orient*, Evžen Hnátek: IV. vědecká egyptologická expedice do SAR, 1965

271 *Svět v obrazech*, Než přijde potopa, roč. 19, číslo 44, 2. listopadu 1963

272 *Nový Orient*, Milan Hlinomaz: Abú Simbel, červen 1964

273 *Nový Orient*, Zbyněk Žába: Čtvrtá výprava čs. egyptologického ústavu UK do Núbie, 2. července 1965

274 *Nový Orient*, Evžen Strouhal: S antropometrem za Núbijci, 1. května 1967

275 *Nový Orient*, Evžen Strouhal: Núbijci na křižovatce dějin, květen 1963

276 *Nový Orient*, Evžen Hnátek: Romantické představy o egyptských pyramidách, 2. únor 1964

277 *Nový Orient*, Miroslav Verner a Jaromír Málek: Vládce „Štír“ - Sjednotitel Egypta, únor 1965

278 *Nový Orient*, Miroslav Verner: Písmo starověkých Egyptanů, květen 1969

279 *Věda a technika mládeži*, Na pomoc egyptským památkám, únor 1961

280 archiv ČEGÚ, č.j. VI/1968 - Jaroslava Čermáková z Tábora, Jaroslava Lososová z Veselí nad Lužnicí,

5.0 Rozbor a interpretace expedic a výzkumných prací

Co se týče expedic, bylo třeba mnoho papírování a také mnoho vybavení, nejen technického, jako auta (buicky), nebo měřicí přístroje, ale i praktického rázu, jako oblečení, nebo potraviny (převážně konzervované).

Jinak přípravy pro zahájení a hladký průběh expedice probíhaly vždy již alespoň rok dopředu. Vyjednat si všemožná potřebná povolení přeci jen byl běh na dlouhou trať. Jelikož ústav neměl dostatečné finanční prostředky na pronájem, nebo koupi nové lodi, musel být v Praze vyroben a do Egypta po částech na sestavení dovezen katamarán, který členové pokřtili Přítel Núbie. Samozřejmě se nám dochovala dokumentace, včetně náčrtů plavidla. I přesto, že ČSR díky úsilí profesora Žáby nebránila těmto aktivitám, přeci jen docházelo ke komplikacím a to hlavně k nedodržování termínů, týkajících se administrativy a logistiky expedic. Ke každé plánované expedici bylo třeba oslovit mnohé národní podniky, například Motor, v případě získání motorového pohonu ke katamaránu²⁸¹, který odpověděl na žádost ústavu 23. listopadu 1960. Poslední položkou, kterou bylo pro expedice třeba zajistit, byly potraviny.

Žába obeslal s žádostí o spolupráci a případné vzorky několik národních podniků, což mně, jako autorovi této práce přišlo leckdy úsměvné. Oslovenými podniky byly Fruta²⁸², Vitana²⁸³, Pražský průmysl masný²⁸⁴, Pivovar Staropramen²⁸⁵, Plzeňský pivovar²⁸⁶, nebo Laktos. Podniky, které vyráběly potraviny s krátkou trvanlivostí, například Pražský mlékárenský průmysl²⁸⁷, odmítly spolupráci s odůvodněním trvanlivosti²⁸⁸, popřípadě byl důvodem fakt, že daný produkt se do oblasti už vyvážel²⁸⁹. Namátkou pivovary v Plzni a na Smíchově nabídly k otestování 285 litrů moku a Národní podnik Vitana, sídlící v Byšicích, 15 kilogramů polévkových vzorků²⁹⁰. Zajímavostí je, že kupříkladu vídeňské karamely od čokoládovny v Modřanech vydržely i vysoké teploty, přesahující 50 stupňů a v podstatě až do chvíle konzumace nezměnily svůj tvar²⁹¹. Velká většina této korespondence byla vedena mezi listopadem 1960 a únorem následujícího roku, v březnu pak ústav žádal mimo jiné magnetofon²⁹², tranzistor a moped. Tranzistor se stal hlavní

281 archiv ČEgÚ, č.j. XI/16/1960

282 archiv ČEgÚ, č.j. XI/54/1961

283 archiv ČEgÚ, č.j. XI/115/1962

284 archiv ČEgÚ, č.j. XI/112/1962, pozn. na adrese příjemce je napsáno Pražský průmysl pražský (má být masný)

285 archiv ČEgÚ, č.j. XI/111/1962

286 archiv ČEgÚ, č.j. XI/51/1961

287 archiv ČEgÚ, č.j. XI/50/1961

288 archiv ČEgÚ, č.j. XI/47/1961, toto byl konkrétně případ národního podniku Pražské cukrárny

289 archiv ČEgÚ, č.j. XI/48/1961, Meteor Biskuit Průmyslu trvanlivého pečiva se vyvážel do Saúdské Arábie

290 archiv ČEgÚ, č.j. XI/65/1961

291 archiv ČEgÚ, č.j. XI/114/1962

292 archiv ČEgÚ, č.j. XI/78/1961

zábavou, ale doba na jeho poslech byla striktně omezená. Stal se taky jediným informačním kanálem výprav. V průběhu expedic posílali členové národním podnikům zprávy o kvalitě potravin a přístrojů, které jim došly. Hodnocení tranzistoru vyznělo také velice příznivě, hlavně proto, že i při přesunech buickem v terénu byl signál silný²⁹³.

Určité výrobky byly náročné na prostředí a tento hendikep se týkal i náramkových hodinek národního podniku Chronotechna. Naštěstí jejich hodinky Prim, kterých měl tým zapůjčených sedm, obstály v těžkých podmínkách, kdy se hlídal především vliv teploty (až 50 stupňů Celsia) a prašnosti²⁹⁴; i přesto, že Žába zmiňuje u jednotlivých hodinek jejich vady, hodnotí je celkově kladně. Výborný ohlas mělo pivo, jak uvádí hodnotící zpráva pro smíchovský Staropramen²⁹⁵. Na lokality, kam se vědci nemohli dostavit lodí, nebo pěšmo, sloužil moped značky Jaweta²⁹⁶. Jedním z produktů, který členy expedice často zrazoval, byl kromě hodinek i postřikovač hmyzu, kdy hodnotící zpráva uvádí, že asi každá třetí lahev nestříkala, nebo měla poškozený mechanismus vstřikování²⁹⁷.

Konečný počet podniků a institucí, se kterými v průběhu expedic ČEÚ Karlovy univerzity spolupracoval, dosáhl čísla dvacet²⁹⁸. Šlo o: Ministerstvo národní obrany, národní podnik Tatra Kopřivnice, národní podnik Motor, národní podnik Tesla Přelouč, Kosmetika Praha, Chronotechna Nové Město nad Metují, národní podnik Chronotechna Šternberk, Pivovar Smíchov, Plzeňský pivovar, Jihomoravská Fruta Znojmo, Vitana Byšice, Pražský průmysl masný, národní podnik Pražské čokoládovny Modřany, Státní nakladatelství technické literatury Praha, Československý rozhlas Praha, KOVO PZO Praha, Antropologický ústav Olomouc, národní podnik Snofa Praha, Archeologický ústav Plzeň a národní podnik Jawa Nusle. Tato spolupráce byla vedením univerzity schválena 11.března 1961²⁹⁹.

Velký úspěch expedic dokládá i fakt, že památková služba ponechala výpravě velkou část nalezených artefaktů, které dnes tvoří sbírku Náprstkova muzea, o které se zmiňuji v jedné z předešlých kapitol.

Zajímavou kapitolou Žábova životopisu by byl jistě vztah k doktoru Miroslavu Koreckému, který nebyl ideální, jak ostatně vyplývá z jeho korespondence s vedením katedry architektury Akademie výtvarného umění v Praze, pod jehož gescí Korecký působil a díky spolupráci ústavů

---

293 archiv ČEgÚ, č.j. XI/103/1962

294 archiv ČEgÚ, č.j. XI/93/62

295 archiv ČEgÚ, č.j. XI/113/1962

296 Pražské egyptologické studie XIV/2015, str. 25

297 archiv ČEgÚ, č.j. XI/102/1961

298 archiv ČEgÚ, č.j. XI/82/1961

299 archiv ČEgÚ, č.j. XI/80/1961

působil i v rámci některých expedic³⁰⁰³⁰¹. Šlo patrně o silnou profesní rivalitu, ačkoliv doktor Korecký byl spíše zaměřen na architekturu, zatímco Žábovi šlo o archeologii Egypta jako takovou. Nicméně oba byli uznávaní profesionálové ve svém oboru, a proto tento profesní spor vpravdě kazí jejich pověst, i když v případě Žáby to nebyla jediná věc jak už jsem zmiňoval v kapitole o jeho životě.

Závěrem československých výprav do Núbie v 60. letech se konal antropologický výzkum Núbijců v několika málo vesnicích³⁰². Vedl jej Evžen Strouhal a měl za cíl podrobně zjistit původ a typické rysy tamních obyvatel, které byly přesídleny při stavbě přehrady. Ještě před samotnou expedicí absolvoval Strouhal měsíční antropologický kurz jako jeden z lektorů a praktických metodiků (sám měl specializaci na osteologii a kraniologii). Expedice trvala zhruba 2 měsíce a doktor Strouhal měl k dispozici jen dva lidi. Došlo ke statistickému výzkumu na žijících obyvatelích, ke shromáždění kraniologických fragmentů. I přesto, že měsíční pobyt Strouhalova syna v nemocnici negativně ovlivnil jeho náladu, práce probíhaly v rychlém sledu a to navzdory tomu, že většinu práce si Strouhal odvedl sám³⁰³.

Musím také zmínit politicko-společenskou stránku výprav, která se právě odrazila na prezentaci expedic v periodikách. Je zřejmou skutečností, že pro vládnoucí socialistický režim byly tyto expedice a jejich úspěchy vítanou reklamou a mohly tak být pro režim, který pozvolna uvolňoval otěže cenzury a nátlaku potřebnou vzpruhou. Na Zbyňku Žábovi, o jehož vztahu k vládnoucímu režimu jsem se už zmiňoval a který zůstává dodnes diskutabilní, mohl režim ukázat dobré stránky člověka, vychovaného v socialismu. Pro ty, co jej poznali a měli tu čest s ním pracovat, tak těm na jeho osobě imponovala statečnost, pracovitost a jistá tvrdohlavost, bez níž by nebyl býval prosadil, co potřeboval. A právě osobní statečnost, píle a svědomitost, se smyslem pro organizaci a vedení týmové práce v kolektivu, která v Egyptě nesla své ovoce, mohla být dobrým nástrojem režimu pro vlastní prezentaci a oslavu těchto lidských vlastností. Stejně tak stavba přehrady, která byla nejenže včas dokončená, ale která byla postavená v obdivuhodně rychlém tempu, se měla stát a taky stala propagačním fenoménem nejenom v Egyptě, kde zrovna Násirův režim tužil vztahy s východním blokem, ačkoliv na stavbě se podíleli i inženýři ze Západu.

Mimo to je také nutno podotknout, že invaze vojsk Varšavské smlouvy v srpnu 1968 přišla v době, kdy probíhaly vykopávky na Ptahšepsově mastabě, konkrétně již zmiňované čištění vnitřních prostor a to v rámci 8. expedice ČEÚ UK do Egypta. Její návrat, plánovaný na konec

---

300 archiv ČEgÚ, č.j. XIII/124, 1964

301 archiv ČEgÚ, č.j. XIV/72, 1964; č.j. XIV/73, 1964

302 archiv ČEgÚ, č.j. V/2/1967

303 archiv ČEgÚ, č.j. VI/7/1966

srpna ovšem invaze posunula, takže k návratu došlo až v prosinci. V jednom z dopisů Žábovy ze září 1968, který Žába obdržel až začátkem listopadu, se tajemník ústavu Raab přiznává, že nervy členů ústavu jsou přetíženy a jako lék si ordinují usilovnější práci - v podstatě workoholismus, aby si zlehčili tíživou situaci³⁰⁴. V jiném telegramu Žábovy Raab sděluje, že došlo k vtrhnutí cizích vojsk i do egyptologického ústavu a jemu tak vznikly velké škody a ztráty³⁰⁵. Ústředním tématem telegramu je ovšem vydání Žábovy knihy *Tesáno do kamene*, psáno na papyrus, která vyšla právě v osudném roce a která se věnuje staroegyptské literatuře a písemnictví. V dalším dopise z 10. října 1968 píše Žábovy někdo z ústavu (pravděpodobně znovu tajemník Raab), kdy se na něj obrací s dotazem, kdy se plánuje navrátit z expedice do Prahy a situaci doma glosuje trpce pravdivě: „*O vnitřní situaci ve státě jste jistě dobře informováni prostřednictvím ZÚ, resp. z dostupného tisku. Začíná u nás sice již chladnější počasí, ale vypadá to situačně, že nám bude v nejbližší době velice horko. Podmínky tlaku zvenčí jsou stále pro nás nepřijatelné, zejm. po poslední návštěvě našich představitelů u našich ochránců.*”³⁰⁶

Ohledně núbijských expedic existuje přehršle materiálů, ale nesmím opomenout zmínit se o rozsáhlé korespondenci, kterou vedl profesor Žába se svým učitelem, profesorem Černým, kdy jej informoval o všem, co se v Núbii a Egyptě dělo.

6.0 Závěr

Záchrana núbijských památek měla za následek nebývalý zájem nejen Čechů a Slováků o Egypt, jeho památky a historii. Po dokončení přenesení chrámů v Abú Simbelu získal Egypt další památku do svého seznamu, které prostě každý turista, který navštíví zemi za tímto účelem, musí navštívit. A to jsem dopodrobna nepsal o Elefantíně, nebo Farasu a dalších skoro zapomenutých chrámech, o kterých bych se jistě zmínil víc, ale rozsah mne v tomto dost omezuje, a tak jsem vybral jen ty nejzásadnější expedice, které měly nějaký ohlas v tisku. Záchranná akce neovlivnila jen egyptologii, kde v případě československé vědy přinesla egyptologickou renesanci, ale dotkla se nebývalým způsobem i dalších vědních disciplín. Například vykopávky v Kalábši a Vádí Kitně obohatily hned dva vědní obory: antropologii a etnografii. Vyzvednutí chrámů v Abú Simbelu zase přineslo něco nevídaného do oblasti stavebního inženýrství, stavba Vysoké přehrady zase do vodohospodářství. Byly obohaceny obory jako architektura (Filé, Ptahšepesova hrobka), filologie (skalní nápisy, nahrávky nářečí), nebo výtvarné umění (nástěnné malby, sochy a reliéfy). Italský

---

304 archiv ČEgÚ, č.j. VI/73/1968

305 archiv ČEgÚ, č.j. VI/71/1968

306 archiv ČEgÚ, č.j. VI/72/1968

projekt vyřízení chrámu byl nejen technicky velice náročný, ale i dost riskantní záležitostí. O núbijském zázraku mohou hovořit epigrafové. Historici mají lepší představu o římském limitu podél Nilu a o tom, kam až sahala římská moc. Jak už jsem zmínil několikrát v průběhu práce, vztahy ČSSR a SAR byly poznamenávány změnami režimů a chováním jejich představitelů. Bohudík egyptologie je vědní obor, který je natolik odborný, že byl víceméně nedotčen ideologií vládnoucí v ČSSR nebo v SAR. Vědecká práce našich egyptologů a geodetů a stejně tak i lektorů Vojenské akademie přispěla k nadstandardním vztahům obou zemí v bipolárním světě studené války. Ač hrál Egypt často oportunistickou roli, bez dobrých vztahů s arabskou republikou bychom jen těžko mohli rozvíjet českou egyptologii na mezinárodním poli, kde dodnes získala patřičné renomé, které začalo právě již expedicemi do Núbie, při záchranné akci UNESCO. Akce se za pět let zdařila a zdá se až neuvěřitelné, že se tolik práce stihlo v průběhu jen několika málo let. Když si představím, kolik let by na to nestačilo dnes a to by měli ještě lepší technologii... Akce takového významu získala zákonitě patřičnou publicitu. Nejen u nás, ale i v dalších zemích, které se podílely na záchranné operaci a že to byly země západního i východního bloku, se konaly výstavy, konference, vydávaly se publikace, udílela se ocenění. I když jsem se ve své práci věnoval jen domácímu tisku, je vcelku jasné, že se této události, která hýbala archeologickým světem v 60. letech, věnovala snad všechna relevantní zahraniční média. První polovina 60. let byla věnována etapovitým výzkumem núbijských památek z merojské, egyptské i řecko-římské doby. Druhá polovina pak byla ve znamení vykopávek v Abúsíru, především pak velké mastaby královského vezíra Ptaššepse, který žil v době 5. dynastie (Stará říše). Monumentalita jeho hrobky byla pro archeology překvapující a bylo v ní objeveno mnoho unikátních objektů, za všechny jmenuji ostmistvolové sloupy, mumifikované opice a ibisy, nebo odvodňovací systém. Byl nalezen a zdokumentován takzvaný Jižní chrám v Táfě, který byl považován za dávno zmizelý. Průzkum pevnosti v Kertásí odhalil nové informace o situaci na římském limitu podél Nilu. Kromě článků v tištěných médiích a výstav se dochovaly autentické barevné filmové záběry, které lze dnes shlédnout na internetovém portále YouTube, kde je najdete na kanále Českého egyptologického ústavu Univerzity Karlovy. Na záběrech je dobře vidět katamarán Sádík en-Núba (Přítel Núbie) a práce na nalezištích. Hlavní činitelé expedici po návratu vydali vědecké publikace, které jsou vítaným materiálem pro různé vědní obory. Práce byly náročné jak v samotném Egyptě, tak i v Praze, kdy se Žába a spol. museli vyrovnávat s pomalým byrokratickým aparátem a museli mít dokumentačně schválený každý detail.

Praktická část mojí práce, chcete-li výzkumná, se týkala odrazu expedic v dobovém domácím tisku, tedy v našem případě českém, slovenském a ve dvou případech polsky psaném. Samozřejmě lze čekat, že o tak významné akci budou referovat přední oficiální deníky (*Rudé právo*,

Svobodné slovo, Práce, Lidová demokracie, Rovnost etc.). Největším překvapením ale pro mne bylo, že toto téma zasáhlo i periodika, kde byste to v žádném případě nečekali (*Zemědělské noviny, Zdravotnické noviny, Pochodeň, Nymbursko, Večerní Praha* apod.). Třetí kategorií jsou tiskoviny, kde je takové téma naopak žádoucí (*Svet vedy, Věda a technika mládeži, Průkopník, Technické noviny, Výtvarné umění* atd.). Lze říci, že všechna zmíněná tištěná média psala o expedicích způsobem, který je srozumitelný i laikovi a i když k tomu rychlost prací sváděla, nenašel jsem v žádném článku ideologické fráze, a to překvapivě ani v Rudém právu. Co se týká zájmu laické veřejnosti, tak předstihla všechna očekávání, jelikož český národ má velice kladný vztah k historii, tradicím a kulturnímu bohatství, kterého má ve své zemi vrchovatě. Oblibě egyptologických výstav pomohly i články kapitána Hlinomaze a doktora Strouhala (hlavně *Zemědělské noviny* a *Lidová demokracie*), jejichž vyprávění mohlo v leckterých vyvolat touhu po dobrodružství a snění o tom, že se do Egypta taky jednou sami vypraví. Co považuji za velikou smůlu, je nízká kvalita snímků, doprovázejících jednotlivé články, i když chápu, že na novinový papír tehdy nebylo možné tisknout v lepší kvalitě, pokud měli staré stroje a starou techniku. Je pravda, že vyšší úroveň kvality fotek nebyla ani ještě na začátku tohoto století, i když už byly fotky barevné. Zajímavostí je fakt, že na většinu expedic vyráželi vědci sami jen s doprovodem dělníků, ale jednou udělal československý vědecký tým výjimku, kdy s sebou vzal za první novináře a za druhé ženu. V jedné osobě. Kromě tohoto případu se na expedicích podílely výhradně muži. Nevím jak na zahraničních expedicích, ale československá výprava měla po celých 10 let výzkumů v Egyptě ryze pánské složení. Unikátní je rovněž fakt, že si československá expedice postavila vlastní plavidlo, zatímco jiné expedice si buďto pronajaly, nebo rovnou koupily pro své účely loď. Jako při každé správné výpravě, tak i při těch egyptských, nebyla nouze o humorné situace a zážitky. V práci jsem jich uvedl jen pár (historka s kobrou, nebo psem na palubě) pro ukázkou, že život archeologa se může někdy dostat do zajímavých situací. Důležitým prvkem expedic byla osobnost Zbyňka Žáby. Zvláštní na něm bylo už to, že své jméno měl raději bez čárky nad "a". Kromě toho, že to byl vzdělaný muž, který byl nejen sečtělý, ale ovládal i několik jazyků, tak jako člověk byl opravdu lidský a měl velice rád zvířata, což ho často přivádělo do překérných situací, viz příhoda se psem na palubě katamaránu, nebo příhoda s oslem, kterou zde neuvádím, ale šlo v ní Žábovi skoro o život. Osobnosti jednotlivých členů expedic, ale především Žáby, Strouhala a Hlinomaze, způsobily vznik přátelského kolektivu, který dokázal skoro nemožné. Zapsali se nesmazatelným písmem do dějin archeologie a dalo by se říci, že odstartovali zlatou éru československé a následně české egyptologické vědy. Žába se stal pro tisk celebritou a ve vědeckých kruzích jí byl až do své předčasné smrti. Dnes svoje vzpomínky na expedice zlaté ery 60.let může reprodukovat lékař a antropolog Evžen Strouhal (nar.1931), kterému je letos 85 let, dále profesor PhDr. Miroslav Verner

(nar.1941), a další žáci profesora Žáby. Kapitán Hlinomaz je bohužel už po smrti (zemřel r.1993), stejně jako jeho nástupce za kormidlem Přítele Núbie Evžen Hnátek (zesnul r.1979). Nicméně vzpomínky na Núbii žijí dál v jejich knihách a článcích, kterých napsali k tématu expedic mnoho. Některé jsem zde uváděl a některé ne, hlavně proto, že jsem se zaměřil na domácí tisk. Bohaté nálezy z vykopávek a části núbijských chrámů, které nejsou tak známé jako Abú Simbel, nebo Filé, jsou k vidění v několika muzeích po celém světě, hlavně v Evropě a v Severní Americe, ale také například v súdánském Chartúmu a samozřejmě i v Egyptském muzeu v Káhiře. O tématu, jak jsem již psal vyšlo nespočet publikací a vědeckých prací.

Závěrem lze říci, že podobný zájem médií, jaký vyvolala záchranná akce v Núbii, se v historii archeologie upoutal snad jen k nalezení Tutanchamonovy hrobky a nedotčeného pokladu, který skrývala, nebo později nalezení vraku britského zaoceánského parníku Titanik. Je to jistě odvážné tvrzení, ale je pravdou, že pro mne osobně to bylo ohromující zjištění, že byl tak velký zájem i v tak nevýznamných regionálních novinách, jako bylo například Nymbursko. Bylo to pro mne příjemné překvapení, protože egyptologie vždy bude patřit k mým předním zájmům a snad se jednou dočkáme podobného úspěchu, jako byla záchrana núbijských památek. Archeologie a zvláště egyptologie na to podle mne už dlouho čeká.

7.0 Přehled expedic do Egypta (1960-1970)

- I. expedice (květen - listopad 1960)
- II. expedice (1. núbijská) (4.dubna - 18.prosince 1961)
- III. expedice (2. núbijská) (16.června - 10.září 1962)
- IV. expedice (3. núbijská) (26.března - 11.září 1963)
- V. expedice (4. núbijská) (22.března - 15.června 1964)
- VI. expedice (5. núbijská) (24.února - 16.července 1965)
- VII. expedice (2.dubna - 12.prosince 1966)
- VIII. expedice (20.ledna - 19.prosince 1968)
- IX. expedice (12.prosince 1969 - 18.června 1970)

8.0 Seznam použité literatury a zdrojů

8.1. Literatura

BONĚK, Jan a Miroslav VERNER. *Miroslav Verner - můj život s Egyptem: o nových objevech v egyptologii, o životě a záhadách osudu*. Praha: Eminent, 2011. 249 str. ISBN 978-80-7281-424-4.

ONDERKA, Pavel, Petra MAŘÍKOVÁ-VLČKOVÁ a Jana MYNÁŘOVÁ (eds.). *Objevování země na Nilu: Discovering the land on the Nile*. Praha: Národní muzeum, 2008. 112 str. ISBN 978-80-7036-245-7.

STROUHAL, Evžen. *Sedmkrát do Nubie*. Praha: Vyšehrad, 1989. 264 str. ISBN 80-702-1005-2.

ZEMINA, Milan. *Vzpomínky na egyptology: 36 Jaků*. V Praze: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2010. 264 str. ISBN 978-80-7308-328-1.

ZÍDEK, Petr a Karel SIEBER. *Československo a Blízký východ v letech 1948-1989*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 2009. 394 str. ISBN 978-80-86506-76-0.

8.2 Prameny

Rudé právo

Svobodné slovo

Práce

Lidová demokracie

Mladý svět

Mladá fronta

Nový Orient

Nymbursko

Večerní Praha

Pochodeň

Svet vedy (slovensky)

Svět práce

Průboj

Květy

Glos ludu

Obrana národa

Průkopník

Smena (slovensky)

Život (slovensky)

Svět v obrazech

Zdravotnické noviny

Zemědělské noviny

Techické noviny (slovensky)

Dějiny a současnost

Geodetický a kartografický obzor

Výtvarné umění

Milan Hlinomaz - S naší Kon-Tiki na Nilu:

1.část, Zemědělské noviny (9.1.1962)

2.část, Zemědělské noviny (11.1.1962)

3.část, Zemědělské noviny (12.1.1962)
4.část, Zemědělské noviny (14.1.1962)
5.část, Zemědělské noviny (17.1.1962)
6.část, Zemědělské noviny (19.1.1962)
7.část, Zemědělské noviny (24.1.1962)
8.část, Zemědělské noviny (26.1.1962)
9.část, Zemědělské noviny (1.2.1962)
10.část, Zemědělské noviny (13.2.1962)
Výstřížkový archiv Ministerstva zahraničí (Chodovec, NA)
Archiv Českého egyptologického ústavu UK v Praze
Pražské egyptologické studie (PES) číslo XIV/roč. 2015

8.3 Elektronické zdroje

<http://www.starovekyegypt.net/cesti-egyptologove/jan-kminek-szedlo.php>

portál Starověký Egypt (starovekyegypt.net)

portál Příjmení.cz (prijmeni.cz)

článek Václav Prášek na stránce Dvořák-rodopis.cz

Československá expedice do Núbie v 60.letech 20.století / Czechoslovak Mission in Nubia in 1960's na YouTube kanále Českého egyptologického ústavu